

Viljami Kesänen

VUODEN 1973 POIKKEUSLAKI HISTORIAN- KIRJOITUKSESSA

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu- tutkielma
huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Viljami Kesänen: ”Vuoden 1973 poikkeuslaki historiankirjoituksessa”
Pro gradu-tutkielma
Tampereen yliopisto
Historian tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2021

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Tutkimuksen tarkoitus on selvittää, kuinka vuoden 1973 poikkeuslakia ja siihen johtanutta kehitystä on analysoitu ja tulkittu eri aikakausina vuodesta 1973 vuoteen 2018 saakka. Kyseessä on luonteeltaan historiografinen tutkielma. Uudempien teosten analysoinnissa on hyödynnetty arkistomateriaalia.

Tutkielma on kysymyksenasettelunsa ja aikarajauksensa osalta historiografian lisäksi myös pitkästä tutkimus, jossa metodina on käytetty myös sisällönanalyysia ja Wattin typologiaa. Wattin typologia on olennainen, koska sen avulla on helppo jäsentää pitkällä aikavälillä tapahtuvaa historiakan muutosta loogisesti ja systemaattisesti niin, että asiasta syntyy yhtenäinen kokonaiskuva. Sisällönanalyysia käytettäessä keskeisiä tarkastelun kohteita tässä tutkimuksessa ovat seuraavat kysymykset: 1) miten poikkeuslakiin johtanut kehitys on alkanut ja jatkunut, 2) ketkä henkilöt ovat olleet osallisina ja miksi Kekkonen kautta jatkettiin, sekä 3) miksi Kekkonen kauden jatko tehtiin ilman vaaleja? Tutkimuksessa selvitetään, miten näitä asioita on tulkittu ja analysoitu eri aikakausina eri tutkijoiden ja kirjoittajien toimesta.

Lopputuloksena voidaan todeta, että syynä Kekkonen jatkolle on nähty yleensä ulkopoliittikka ja osittain myös henkilökohtaiset syyt. Kritiikki Kekkonesta ja poikkeuslakimenettelyä kohtaan alkoi 1990-luvun alkupuolella, mutta ymmärtäjiäkin on löytynyt. Keskeisinä tekijöinä poikkeuslakimenettelylle olivat Suomen ja EEC:n välisen sopimuksen solmiminen ja tietyt sisäpoliittiset asiat, jotka lopulta niputettiin osaksi presidenttikysymystä. Tulkinnot ovat selvästi jaoteltavissa sekä kriittisiin että myötämielisiin, ja niiden välillä oleviin.

Avainsanat: Poikkeuslaki, historiankirjoituksen historia, suomettuminen, EEC, Kekkonen, Neuvostoliitto, kylmä sota.

Sisällys

1.Johdanto	4
1.1 Työn tarkoitus ja tutkimuskysymys	4
1.2 Poikkeuslaki- Mikä se on?	4
1.3 Aineisto ja metodit	7
1.4 Suomettumisen käsite ja määritelmä	11
1.5 Aiempi tutkimus ja relevanssi	13
1.5.1 Rakenne	13
1.6 Aiempi tutkimus	14
2. Poikkeuslain käsittely Kekkosen elinaikana ja ennen arkiston avautumista 1972-1995	17
2.1 Kotimaisen ja ulkomaisen tutkimuksen vertailua; Miten poikkeuslakia ryhdyttiin analysoimaan tuoreeltaan?	17
2.2 Poliittisten aikalaisten muistelmia liittyen poikkeuslakiin	24
2.3 Yhteenveto aikalaistutkimuksesta	29
2.4 Tutkimus Kekkosen kuoleman jälkeen 1986-95	31
2.5 Miten poikkeuslakiin päädyttiin eri tulkitsijoiden mukaan? Painotusten muuttuminen aiempaan tutkimukseen verrattuna	35
3. Tutkimus 1995-2018	42
3.1 1995-2001	42
Arkistoaineiston käyttö ja näkökulman muutos	42
3.2 Tutkimus arkiston aukeamisen jälkeen 2001-2018	49
3.3 Yhteenveto tutkimuksesta vuodesta 1995 alkaen	75
4. Loppupäätelmät ja tulokset	77
Käsiteluettelo	82
Lähdeluettelo	84
Arkistolähteet	84
Lähdekirjallisuus. Tutkimukset, muistelmat ja muut	84
Artikkelit ja internetlähteet	87
Tutkimuskirjallisuus	88
Progradut	89

1.Johdanto

1.1 Työn tarkoitus ja tutkimuskysymys

Pro Gradu tutkielmani käsittelee vuoden 1973 poikkeuslain käsittelyä historiankirjoituksessa. Tarkoitukseni on selvittää, miten siihen on eri aikoina suhtauduttu, miten sitä on käsitelty, ja millä tavalla se on jakanut näkemyksiä ja mielipiteitä eri tulkitsijoiden kesken. Onko poikkeuslain syistä ja taustoista yhtenäistä näkemystä ja yhtä hyväksyttyä ”totuutta” vai ei? Miten tulkinta on kehittynyt aikojen saatossa ja miten sitä on eri aikoina painotettu? Poikkeuslain historiankirjoituksen historiasta ei ole aiemmin kattavaa tutkimusta tehty, vaikkakin itse lakia ja siihen johtaneita tapahtumia onkin tutkittu paljon. Mielestäni poikkeuslain historiankirjoitus käsittelee kuitenkin niin merkittävää asiaa, että se ansaitsee oman historiankirjoituksen etenkin, kun tapahtumasta on aikaa jo jonkin verran kulunut.

1.2 Poikkeuslaki- Mikä se on?

Tutkimuksen kohteena oleva historiankirjoitus ja muu aineisto käsittelee poikkeuslakia. Kyseinen poikkeuslaki säädettiin 5/6 enemmistöllä tammikuussa 1973.¹ Laki jatkoi presidentti Urho Kaleva Kekkonen 1.3.1968 alkanutta kolmatta virkakautta neljä vuotta, 1.3.1978 saakka. Edelliset, vuonna 1968 järjestetyt vaalit, jotka Kekkonen voitti, suoritettiin normaaliin tapaan valitsijamiesvaalina sen aikaisen perustuslain ja käytäntöjen mukaisesti.² Näiden vaalien yhteydessä Kekkonen oli useamman tutkijan, ja alkuperäismateriaalinkin mukaan ilmoittanut, ettei enää lähde ehdolle. Kuitenkin vuoden 1970 tienoilla alkoi erilaisten tapahtumien seurauksena Kekkonen mieli kääntyä ja

¹ Poikkeuslaki hyväksyttiin 10.1.1973 äänin 170-28.

² Kekkonen sai enemmistön valitsijamiehistä heti ensimmäisellä kierroksella. Vastassa olivat Veikko Vennamo (SMP) ja Matti Virkkunen. (Kok)

huhtikuussa hän julkaisi STT:n kautta kuuluisan tiedotteen, että on vielä käytettävissä presidentiksi, muttei halua lähteä vaaleihin.³

Poikkeuslain tapauksessa lopputulos on täysin kiistaton: Kekkonen valittiin nelivuotiskaudelle ilman vaaleja. Poikkeuslakia vastustivat SMP:n eduskuntaryhmä, sekä jotkut yksittäiset kokoomuksen poliitikot.⁴ Mutta tähän se yksimielisyys loppuikin. Aiemmassa tutkimuksessa on paljon eroja ja ristiriitoja siitä, milloin ja miten poikkeuslakiin johtanut kehitys on alkanut⁵, mitkä olivat Kekkonen motiivit jatkaa vastoin aiempaa lupaustaan, (ja joidenkin mielestä selviä eläkesuunnitelmiaankin uhmaten,⁶) ja miksi jatkokausi oli turvattava poikkeuslailla? Miksei normaali valinta tullut kyseeseen? Hämmennystä herättävää oli sekin, ettei Suomea uhannut mikään suuri kriisi. Aiemmissa tapauksissa, joissa Suomessa on turvauduttu presidentin valintaan poikkeusmenettelyllä, on myös vallitseva tilanne ollut levoton ja poikkeuksellinen tai sota-aika.⁷ Esimerkiksi Mannerheim valittiin elokuussa 1944, jatkosodan ollessa vielä käynnissä, presidentiksi poikkeuslailla. Tätä lakia käytettiin lähtökohtana vuoden 1973 laissa.

Kaikilla tutkijoilla ja muilla tulkitsijoilla on luonnollisesti omat vastauksensa ja tulkintansa näihin kysymyksiin, mutta ne eroavat toisistaan ja eri aikakausina tehdyt tulkinnat ilmentävät omaa ajankuvaansa asian käsittelyssä.

Vaikka Kekkonen jatkoikin presidenttinä 1982 asti, jäi poikkeuslaki kuitenkin ainutlaatuiseksi ja kertaluontoiseksi valintametodiksi Kekkonen osalta, vaikkakin sitä oli ehdotettu jo 1968 vaalien yhteydessä.⁸ Tähän asiaan on kiinnitetty yllättävän vähän huomiota. Oliko maailma, tai Suomen asema ratkaisevasti erilainen 1973 kuin 1978? Kekkonen jälkeen kaikki presidentit on valittu vaalein ja valtaoikeuksia supistettu merkittävästi. Tämä on ollut osa suurempaa prosessia, jossa parlamentarismia on vahvistettu ja Suomea on siirretty pois semipresidentiaalisesta hallintojärjestelmästä. Vaikka

³ STT:n tiedonanto 19.4.1972, UKA:n kansio 128/28 "Presidenttikysymys 1972". Tähän tiedotteeseen on monessa teoksessakin viitattu, esim. Suomi 1998, 17.

⁴ Poikkeuslakia vastaan äänestivät seuraavat kansanedustajat: Kokoomuksesta: Salme Katajavuori, Tuure Junnila, Pentti Mäki-Hakola, Kullervo Rainio ja Eero Lattula. SMP: Mikko Vainio, Pekka Vennamo, Veikko Vennamo, Juhani J. Kortesalmi. RKP: Viktor Procopé, Georg C. Ehrnrooth LKP: Olavi Borg. SKL Raimo Westerholm. Ainoan tyhjän äänen antoi SKL:ää edustanut Antero Juntumaa. Häikiö 1993, 337-338.

⁵ Kekkonen päiväkirjoista ilmenee, että asiat nousivat puheeksi jo 1970 loppuvuodesta, kun Neuvostoliiton lähettiläs sitä ehdotti, ja Fagerholm ja Arvo "poika" Tuominen myös ilmoittivat Kekkoselle, että tämän tulee jatkaa. Kekkonen päiväkirjat 69-74, toim. Suomi 2003. 209.

⁶ Ainakin Esa Seppäsen ja Juhani Suomen mukaan Kekkonen oli tosissaan jäämässä eläkkeelle 1974.

⁷ Esimerkiksi Mannerheim valittiin elokuussa 1944 sodan ollessa vielä käynnissä, ja Ståhlberg vuonna 1920 eduskunnan suorittamalla vaalilla, koska silloin ei vielä ollut käytänteitä siitä, miten presidentti valitaan. Tosin ensimmäinen hallitusmuoto oli jo laadittu vuotta aiemmin.

⁸ Jalovaara 2011, 88.

tähän on ollut keskeisenä syynä Suomen geopoliittisen aseman totaalinen muutos Neuvostoliiton kaatumisen ja EU:hun liittymisen jälkimainingeissa, niin Kekkonen ylipitkä valtakausi, ja erikoisesti valtaoikeuksien venyttäminen äärimmilleen, ovat varmasti jättäneet prosessiin omat jälkensä.⁹ Näin ollen poikkeuslain vaikutus on ollut osittain, lähinnä osana Kekkonen kokonaisuutta, yllättävän kauaskantoinen, vaikkakin Kekkonen valtakauden keskeisin ongelma oli sen pituus.

Tuoreeltaan poikkeuslaki herätti jonkun verran kansainvälistä huomiota.¹⁰ Kaiken kaikkiaan poikkeuslakia voidaan pitää Kekkonen vallankäytön jonkunlaisena huipentumana: kukaan Suomen presidentti ei ole hänen jälkeensä ollut sellaisessa asemassa, että olisi voinut tulla valituksi ilman vaalia. Joissain piireissä poikkeuslaki nähdään suomettumisen aallonpohjana ja demokratian rappiotilana. Tosiasia on kuitenkin se, että Suomen kansalta vietiin rauhan aikana mahdollisuus äänestää presidentistä. Toisaalta, Kekkonen oli niin suosittu, että olisi tullut luultavasti valituksi myös normaalissa vaalissa. Siitä, tarvittiinko poikkeuslakia todella, ei ole päästy yksimielisyyteen.

Vaikka poikkeuslaista ja Kekkoesta on ylipäänsä kirjoitettu vuosikymmenten aikana paljon ei poikkeuslaista ole aiemmin tehty historiografista tutkimusta. Vaikka tutkimukseni on historiankirjoituksen historiaa, ei se ole kuitenkaan puhtaasti historiografiaa. Syitä tähän on useita: ensinnäkin olen perinteisen historiantutkimuksen lisäksi käyttänyt materiaalina ja lähteinä myös muistelmateoksia niin poliittisilta vastustajilta, kannattajilta ja ylipäänsä aikalaisilta. Uudempien tutkimusten osalta, alkaen UKK-arkiston avautumisesta¹¹, vertaan myös käytettyjä arkistomateriaaleja toisiinsa ja niistä tehtyjä päätelmiä. Näin saan paremmin esille tutkijoiden omat asenteet ja näkökulmat poikkeuslakiin ja ylipäänsä Kekkoeseen liittyen.

Aineiston, ja nimenomaan Kekkostutkimuksen suuren määrän takia en ole kaikkea mahdollista Kekkoesta ja poikkeuslaista kirjoitettua materiaalia voinut työhön sisällyttää, koska tällöin se olisi paisunut liikaa, ja pro gradu ei olisi välttämättä ollut enää oikea formaatti tutkielmalle. Olen kuitenkin pyrkinyt valitsemaan työhön mahdollisimman kattavasti suomalaisten historioitsijoiden tuotoksia Kekkoeseen ja poikkeuslakiin liittyen sekä myös yleisteoksia, ja muita teoksia, jotta mahdollisimman kattava kuva syntyisi. Karsintaa olen joutunut tekemään lähinnä joidenkin epämääräisempien

⁹ Mari K. Niemi, Tapio Raunio ja Ilkka Ruostesaari 2017, 24-25.

¹⁰ Ainakin Le monde ja Aftonbladet analysoivat hyvinkin tarkkaan Suomen poliittista tilannetta ja Kekkonen motiiveja. Tämä käy ilmi UM:n lehdistökatsauksista. UKK vuosikirjat 1972 ja 1973.

¹¹ Osittainen avautuminen 1995 alkaen, täysi avautuminen 2001 alkaen. (Kekkonen kauden viimeiset asiakirjat tulivat avoimeksi 2006 kun 25 vuoden salassapitoaika oli päättynyt.)

teosten kohdalla, jotka eivät ole istuneet tutkimuksen, muistelmateoksen, yleisteoksen tai opin-
näytteen piiriin.

Poikkeuslain historiaa ja tulkintaa tutkittaessa on huomioitava, että se sijoittuu ajallisesti lähihisto-
riaan. Suurin osa tutkijoista on kyseisenä aikana elänyt, ja näin ollen muodostanut tulkinnan asiasta
jo heti tuoreeltaan. Jotkut tulkitsijat ovat olleet joko kannattamassa tai vastustamassa lakia, ja näin
ollen katsonevat asiaa hieman liian läheltä.

Vaikka poikkeuslaki tai Kekkonen ylipäänsä eivät ole olleet minkään suuren yksittäisen historiapro-
jektin kohteena viime vuosikymmeninä¹² on poikkeuslain historiaa tutkittaessa otettava huomioon
että se on lähihistoriaa ja monet siitä kirjoittaneet ovat eläneet sen ajan, jolloin poikkeuslaki tapah-
tui. Tämä luonnollisesti näkyy näkökulmissa yhdistettynä tulkitsijan muuhun taustaan. 1970- ja
1980-luvulla poikkeuslain ja ylipäänsä Kekkonen tutkiminen oli vielä alkutekijöissään, koska ne olivat
vielä tuoreita, osin prosessoimattomia asioita ja suomalaista historian tutkimusta hallitsivat tuolloin
vielä muut aiheet. Aikojen saatossa suosituimmiksi ovat nousseet pikkujättiläiset, henkilöhistorialli-
set teokset ja tiettyyn ilmiöön kohdistuneet teokset.¹³ Tosin Paasikiven linjalla, josta myöhemmin
jalostui Paasikiven-Kekkonen linja, oli omat antiteesinsä ja vastustajansa jo kauan ennen poikkeus-
lain syntymistä.¹⁴

1.3 Aineisto ja metodit

Tutkimukseni aineisto koostuu enimmäkseen aiemmasta tutkimuksesta sekä aikalaisten muistel-
mista, joistain yleisteoksista sekä muista teoksista. Perehtyäkseen näkemysten kehittymiseen olen
myös vertaillut eri painoksia keskenään¹⁵ sekä saman tutkijan uudempia ja vanhempia teoksia kes-
kenään nähdäkseen niiden eroja.

¹² Hentilä 2019, 556-564.

¹³ Hentilä 2019, 563.

¹⁴ Hentilä 2019, 534.

¹⁵ Esimerkiksi: Joidenkin yleisteosten kohdalla, mutta myös tutkimusten kohdalla, jos niistä on otettu useampi painos.
Tällaisesta esimerkkinä Meinanderin "Tasavallan tiellä", ja Häikiön "Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen
historian kipupisteistä"

Aineistoni on pääosin suomalaista ja suomenkielistä. Mukana on kuitenkin kolme englanninkielistä teosta sekä yksi ruotsinkielinen, suomeksi käännetty tutkimus.¹⁶ Aineistoon sisältyy tunnetuimpien tutkijoiden, kuten Juhani Suomen teoksia ja lisäksi toista näkökulmaa edustavien tutkijoiden eli muun muassa Rautkallion ja Meinanderin teoksia. Näiden lisäksi moni teos jää säilyttään neutraalimpana näiden välimaastoon. Aineistossa on lisäksi mukana populaarimpiä teoksia, jotta ajankuvasta ja siitä miten suhtautuminen poikkeuslakiin on kehittynyt, saadaan kokonaiskuva. Tällaisista esimerkkeinä ovat muun muassa Kyösti Skytän ”Tuntematon Kekkonen” vuodelta 1980 ja Ahti M. Salosen teos vuodelta 1991. Aineistoon kuuluu myös useita yleisteoksia, koska nekin omalta osaltaan ovat heijasteita ajan tulkinnasta ja niistä pystyy omalta osaltaan muodostamaan käsityksen siitä, miten ilmiöihin, tässä tapauksessa poikkeuslakiin, on suhtauduttu. Yleisteoksista merkittävimpiä ovat ”Suomen historian pikkujättiläinen” (1987, 1995, 2003), Meinanderin ”Tasavallan tiellä” (1999, 2009) sekä Hentilän ja Haatajan ”Suomen poliittinen historia” vuodelta 1995, josta on vuoteen 2006 mennessä otettu kuusi uusintapainosta. Olen hyödyntänyt aineistossa myös muistelmateoksia aikalaisilta, niin Kekkonen vastustajilta kuin yhteistyökumppaneiltakin. Esimerkiksi Johannes Virolaisen (1986, 2000) ja Tuure Junnilan (1973) teoksia. Luonnollisesti ajallisen etäisyyden kasvaessa kasvaa myös tutkimuksen ja muidenkin teosten määrä, joten aineistoa on eniten 1990-2010-luvuilta.

Arkistoaineistona olen hyödyntänyt Urho Kekkonen arkiston materiaaleja, yhteensä seitsemää kansiota. Nämä materiaalit käsittävät lähinnä vuosikirjoja, poikkeuslakiprosessiin liittyviä materiaaleja, sekä EEC-sopimuksen syntyyn liittyviä taustamateriaaleja. Materiaalien joukosta löytyvät myös Zavidovon vuotoon¹⁷ liittyvä muistio sekä kuuluisa kolmenkymmenen kirje.¹⁸ Arkistomateriaalit ovat mahdollistaneet laajemman kokonaiskuvan muodostamisen poikkeuslain synnystä ja sen vertailun, millaisiin tuloksiin eri tutkijat ovat päässeet samalla materiaalilla. Tosin tämä koskee lähinnä uudemmaa tutkimusta.¹⁹

¹⁶ Eng. ja Amerikka, Kirby ja Lavery. Meinanderin ”Tasavallan tiellä” on ilmestynyt alun perin ruotsiksi.

¹⁷ 31.10.1972 syntynyt vuoto, kun ruotsalaisissa lehdissä vuodettiin Kekkonen ja neuvostojohdon elokuussa 1972 Zavidovossa käydyistä keskusteluista tehdyn muistion tietoja. Vuoto oli vähällä kaataa Kekkonen jatkon ja poikkeuslain, ja on näin ollen olennainen tekijä poikkeuslain läpimenon kannalta.

¹⁸ Joulukuussa 1972, vuodon jälkeen, ja sen jälkeen, kun Kekkonen ilmoitti, ettei jatkakaan (Perui ilmoituksensa myöhemmin) 30 tunnettua kansalaista, etunenässä, Ernst. von Born, ja he suosittelivat Kekkoselle jatkosta luopumista ja poikkeuslain kuoppaamista. Kirje ei saavuttanut tavoitettaan.

¹⁹ Esim. Suomen ja Lehtisen näkemyksiä vertaillen on löytynyt selviä eroja arkistomateriaalin tulkinnassa ja hyödyntämisessä.

Tutkimus on luonteeltaan pitkittäistutkimus, koska aikaväli 1970-2018 kattaa lähes 50 vuotta. Teoria ja keskeisenä menetelmänä hyödynnän Wattin typologiaa.²⁰ Se soveltuu tähän tutkielmaan erityisen hyvin, sillä poikkeuslaista on jo kulunut riittävästi aikaa, jotta poikkeuslain historiankirjoituksessa ja sen kehittymisessä on selvästi nähtävillä Wattin Typologian lähes kaikki vaiheet.²¹ Wattin Typologia antaa myös hyvän perspektiivin siihen, miten historiakäsitys asiasta, varsinkin lähihistorian kohdalla muotoutuu. Wattin typologian ideana on havainnollistaa seitsemän erilaisen vaiheen avulla sitä, kuinka historiallisesta ilmiöstä muodostuu kuva, ja miten tämä kuva ja sen tulkinta kehittyy aikojen kuluessa.²²

Poikkeuslaista on kulunut riittävästi aikaa, jotta sen tutkimista voidaan tutkia Wattin typologialla.²³ Esimerkiksi aikalaiset, tapahtumissa osallisena olleet ovat kirjoittaneet muistelmiaan ja näkemyksiään, tapahtumaa koskevaa arkistomateriaalia on ollut jo pidempään saatavilla ja useat tutkijat erilaisilla näkökulmilla ovat ehtineet luomaan omia tulkintojaan.²⁴ Lyhyemmällä, esimerkiksi viiden vuoden aikajänteellä tapahtuneeseen ilmiöön Wattin typologia ei soveltuisi, koska tapahtuma ei olisi ehtinyt kypsyä eikä läheskään kaikkia Wattin portaikon vaiheita olisi mahdollista hyödyntää. Wattin typologian asteikko koostuu seuraavista vaiheista:

- 1.) Kuvan muotoutuminen, ensimmäiset kertomukset.
- 2.) Muistelmat, ”oikeudenkäyntien” aika.
- 3.) Hyväksytyjen tulkintojen aika. Tulkinnat voivat koostua osin väärinkäsityksistä, tapahtumien poleeminen luonne alkaa häviämään. Tässä vaiheessa tulkintoja ovat luoneet jo ammattihistorioitsijat ja politiikan tutkijat.
- 4.) Arkistot avautuvat ja aiemmat tulkinnat haastetaan. Syntyy nopeasti uusia tulkintoja. Dokumentailla pyritään usein vahvistamaan ja tukemaan vakiintuneita tulkintoja.
- 5.) Tieteellisempi kuva, aineistolähtöinen arkistojen tutkiminen. Uusi historioitsijoiden sukupolvi. Tavoitteena virheiden oikominen ja myyttien tyrmääminen.
- 6.) Tieteellinen näkemys syvenee, tutkimuksellinen mielenkiinto aihetta kohtaan heikkenee. Se voi tosin nousta uudelleen esiin seuraavassa vaiheessa.

²⁰ Professori D.C. Wattin kehittämä seitsemänportainen malli, jonka avulla voidaan tulkita historiakuvasiirityksen muodostumista tutkittavasta kohteesta pidemmällä aikavälillä.

²¹ 2010-luvulla poikkeuslakitutkimus on ainakin vaiheessa 6, ehkä jopa vaiheessa 7.

²² Henriksson ja Kastari 2001, 132-134.

²³ Wattin typologian käyttö edellyttää, että ilmiötä on tutkittu eri aikoina sekä ennen että jälkeen arkistomateriaalin, ja sitä on tutkinut ja kommentoinut niin aikalaiset kuin muutkin.

²⁴ Siirryttäessä portaalta 4 portaalle 5.

7.) Jo tutkittu asia nousee uudelleen pinnalle, jos jotain uutta mullistavaa materiaalia löytyy.²⁵

Vaikka poikkeuslaista onkin kulunut jo muutama vuosikymmen aikaa, niin sen voi perustellusti luokitella lähihistoriaksi.²⁶ Toisaalta, poikkeuslaki on kuitenkin jo tapahtumana vanha, joten ei enää mene kauaa, kun se ei enää mahdu lähihistorian määritelmään. Keskeisenä perusteena lähihistorian määritelmälle on Wattin mukaan se, vaikuttaako kyseinen tapahtuma tämän päivän politiikkaan.²⁷ Kekkonen kausi, ja siten poikkeuslaki yhtenä osana sitä, vaikuttavat epäsuorasti nykyisen vuonna 2000 säädetyn perustuslain ja presidentin valtaoikeuksien riisumisen kautta, mutta suora vaikutus on jo hävinnyt.

Luonnollisesti poikkeuslain tutkiminen historiografisesta perusluonteestaan huolimatta on myös poliittista historiaa, niin käsiteltävän ilmiön kuin aikarajauksenkin vuoksi.²⁸ Poliittisessa historiassa korostuu se, että mitä lähemmäksi nykyisyyttä tullaan, sitä suuremmaksi aikatekijän painoarvo kasvaa.²⁹

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi on kiinnitettävä erikoista huomiota niin aikakausien ominaispiirteisiin, kuin yksittäisiin merkittäviin käsitteisiin, kuten suomettumiseen, joka on yksi tämän tutkielman punaisista langoista.

Olen käyttänyt myös sisällönanalyysia³⁰ keskeisten asioiden tulkitsemiseen. Keskeisiä tarkastelun kohteita poikkeuslain historiankirjoitusta tulkittaessa ovat ainakin seuraavat: 1) milloin poikkeuslakiin johtanut kehityskulku on alkanut tulkitsijoiden mielestä, 2) mistä ja miksi sen alkanut, 3) kuka tai ketkä sitä ajoivat, 4) Kekkonen motiivit ja 5) muiden poliittisten tekijöiden kuten EEC:n, YYA:n ynnä muiden vaikutus. Nämä ovat keskeisiä muuttuvia palikoita, jotka esiintyvät lähes kaikessa materiaalissa jossain muodossa, mutta olennaista on se, että miten ne esiintyvät, ja ennen kaikkea, miten suhtautuminen on muuttunut ja kehittynyt vuosien ja vuosikymmenten kuluessa.

Luonnollisesti työn luonteen vuoksi metodeissa on otettava huomioon niin poliittinen historia kuin historiankirjoituksen historia. Historiankirjoituksen historiaa käsittelevistä teoksista mainittakoon

²⁵ Henriksson ja Kastari 2001, 133-134.

²⁶ Aikaa kulunut noin 50 vuotta, jossa ainakin Soikkasen kirjan mukaan kulkee lähihistorian etulinja.

²⁷ Henriksson ja Kastari 2001, 132-134.

²⁸ ”Poliittisessa historiassa voidaan puhua yhden tai useamman vuosikymmenen kestoista, mutta vuosisatojen ja sitäkin pitempien ajanjaksojen kehitys ei sitä kiinnosta, aatehistorian edustamaa poikkeusta lukuun ottamatta.” Nevakivi, Hentilä ja Haataja 1990, 15.

²⁹ Nevakivi, Hentilä ja Haataja 1990, 16.

³⁰ Tuomi ja Sarajärvi 2017, 117.

”Historiankirjoituksen historia”³¹, Päiviö Tommilan ”Suomen historiankirjoitus” vuodelta 1989, Ah-tiaisen ja Tervosen ”Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat: Matka suomalaisen historiankirjoitukseen.” vuodelta 1996.

1.4 Suomettumisen käsite ja määritelmä

Suomettuminen on yksi keskeisimpiä käsitteitä tutkimukseni kannalta. Suomettuminen on terminä vanha, alun perin lanseerattu jo 1960-luvulla.³² Laajempaan käyttöön se levisi Länsi-Saksasta, ³³terminä ”Finlandzierung”. Silloin se tarkoitti sananmukaisesti ”tulemista Suomen kaltaiseksi”. Termi nousi esille Länsi-Saksan uuden idänpolitiikan tai sen arvostelun yhteydessä.³⁴ Myöhemmin aikoina suomettuminen on saanut negatiivisen sisällön ja sillä on tarkoitettu Neuvostoliiton liiallista ymmärtämistä ja nöyristelyä, ”rähmällään oloa”. Toisaalta termiä on joskus yritetty käyttää julkisuudessa positiivisenakin esimerkkinä.³⁵ Suomettumiseen liittyy olennaisesti myös opportunisti, koska tahtot, jotka olivat suomettuneet tai harjoittivat suomettuneisuutta, tekivät sen usein omaksi edukseen. Toki joillain tahoilla motiivit saattoivat olla myös vilpittömiä, joilla pyrittiin edistämään Suomen selviytymistä kylmän sodan haastavassa ympäristössä. Suomettumiskeskustelu alkoi toden teolla Neuvostoliiton hajottua 1991. Yhtenä esimerkkinä tästä Timo Vihavaisen teos ”Kansakunta rähmällään; Suomettumisen lyhyt historia” joka julkaistiin 1991.

Suomen lisäksi kylmän sodan aikaisessa Euroopassa oli muutama muu puolueeton valtio: esimerkiksi Ruotsi, Sveitsi ja Itävalta. Näillä oli kuitenkin huomattavia eroja verrattaessa Suomen puolueettomuuteen. Ruotsi ja Sveitsi olivat molemmat välttyneet toiselta maailmansodalta. Ne eivät olleet joutuneet taisteluihin tai miehityksen kohteeksi. Lähimpänä Suomea näistä oli poliittisesti Itävalta. Suomen ja Itävallan puolueettomuutta ja niiden eroja on tutkinut 2008 ilmestyneessä väitöskirjassaan Johanna Rainio-Niemi.³⁶ Itävalta oli toisen maailmansodan aikana osa kolmatta valtakuntaa ja joutui sodan loppuvaiheessa Neuvostoliiton miehittämäksi. Myöhemmin se jaettiin Saksan tapaan miehitysvyöhykkeisiin. Toisin kuin Suomen puolueettomuutta, Itävallan puolueettomuus

³¹ Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Matti Viikari (toim). ”Historiankirjoituksen historia”. Gaudeamus 1983.

³² <https://politiikasta.fi/unohtakaa-suomettuminen/> Anni Kankaan artikkeli Politiikasta-lehdessä 3.4.2014. Luettu 25.2.2021

³³ <https://politiikasta.fi/unohtakaa-suomettuminen/> Anni Kankaan artikkeli Politiikasta-lehdessä 3.4.2014. Luettu 25.2.2021

³⁴ http://arkisto.ulkopolitiikka.fi/artikkeli/815/mit_on_suomettuminen/ Ulkopolitiikka 2/74. Luettu 25.2.2021

³⁵ http://arkisto.ulkopolitiikka.fi/artikkeli/815/mit_on_suomettuminen/ Ulkopolitiikka 2/74. Luettu 25.2.2021

³⁶ Rainio-Niemi 2008.

tunnustettiin 1955, jopa Neuvostoliiton taholta,³⁷ jolloin miehitystila sen osalta päättyi. Keskeisin ero oli sen lisäksi YYA-sopimus, jonka Suomi solmi Neuvostoliiton kanssa 6.4.1948. Se satoi Suomen osaksi Neuvostoliiton etupiiriä sotilaallisesti, vaikkakin sotilaallisia artikloja ei koskaan sovellettuakaan käytännössä, muutamasta täpärästä tilanteesta huolimatta.³⁸ Itävallalla ei vastaavaa sopimusta ollut, eikä se näin ollen jäänyt harmaalle vyöhykkeelle kuten Suomi.

Vaikka YYA-sopimus solmittiin 1948, niin varsinaisesti suomettuminen alkoi vasta myöhemmin tullessa 1960-luvulle. YYA-sopimus ja siihen, sekä ylipäänsä hyviin naapuruussuhteisiin pohjautuva liturgia oli kuitenkin yksi keskeinen tekijä suomettuneisuuden ajassa. Neuvostovastaiseksi leimautuminen vaikeutti poliitikkojen urakehitystä. Suomettuneisuuden aikana idänsuhteista tuli sisäpoliittinen lyömäase, jota oudoksuttiin ainakin lännessä.³⁹ Suomettuneisuutta on yleensä tutkittu jonkin laajemman ilmiön yhteydessä. Rainio-Niemen mukaan ainakin Yhdysvalloissa oli käsitys, että Suomen puolueettomuus syntyi Neuvostoliiton takia.⁴⁰ Suomettuneisuutta käsittelevää kirjallisuutta on ilmestynyt 2000-luvulla tasaisin väliajoin. Suomettuminen on aiheensa puolesta sekä poliittista historiaa että lähihistoriaa, ja ajallisen etäisyyden kasvaessa on luonnollista, että uusia tulkintoja syntyy aiheesta jatkuvasti.

Suomettumisen aika sijoitetaan yleensä 1960-1980 luvuille, pahimmillaan sen on mielletty olevan monesti nimenomaan 1970-luvulla ja poikkeuslain olevan yksi räikeimmistä käytännön esimerkeistä. Muita keskeisiä suomettuneisuuden ajan piirteitä olivat itsesensuuri, jolla pyrittiin välttämään Neuvostoliiton turha ärsyttäminen, virallinen liturgia Suomen ja Neuvostoliiton hyvistä suhteista ja Kekkonen vallankäyttö. On kuitenkin otettava huomioon, että Suomi oli tuolloin huomattavan erilainen yhteiskunta kuin nykyään. Voimassa ollut hallitusmuoto vuodelta 1919 mahdollisti presidentin laajan vallankäytön, vaikkakin Kekkonen venytti valtaoikeudet äärimmilleen. Vaikka Suomettumisen aika jatkui 1980-luvulla Koiviston aikana, niin silloin olot alkoivat hiljalleen vapautua ja Suomi siirtyä kohti parlamentarismia. Tämä näkyi erityisesti hallitusten muodostamisessa.⁴¹ Kekkonen aikana Kokoomus oli tiukasti oppositiossa, ja hallitukset rakentuivat yleensä Keskustan ja vasemmiston yhteistyölle. Kokoomuksen oppositiotaival päättyi 1987.

³⁷ Historiallinen aikakauskirja 2/1998, Hentilä 134.

³⁸ Lähimpänä se oli noottikriisissä vuonna 1962.

³⁹ Historiallinen aikakauskirja 2/1998, Hentilä, 135.

⁴⁰ Rainio-Niemi 2008, 254.

⁴¹ Niemi, Rainio ja Ruostetsaari 2017, 96-97.

Seppo Hentilän suomettumista koskeva artikkeli julkaistiin historiallisessa aikakauskirjassa vuonna 1998.⁴² Hentilän mukaan suomettuminen oli ennen kaikkea selviytymiskeino Neuvostoliiton naapurina, ja suomettumiseen liittyviä sisäpoliittisia ilmiöitä, kuten itsesensuuria ja ”Moskovan kortin” heiluttelua ei ulkomailla ymmärretty.⁴³ Suomettumisen ajan voi kuitenkin nähdä kaikista lieveilmiöistään huolimatta jopa jonkun asteisena menestyksenä, koska Suomi onnistui kuitenkin säilymään demokratiana ja hyötymään hyvistä idänsuhteista taloudellisesti.

Suomettuminen elää sanana edelleen, koska sitä ehdotetaan aika ajoin ratkaisuksi mitä erilaisempiin poliittisiin tilanteisiin myös kansainvälisessä ympäristössä. Tästä hyvänä esimerkkinä on vuonna 2014 alkanut Ukrainan kriisi, johon ehdotettiin ratkaisuksi Ukrainalle suomettuneisuutta.⁴⁴

Suomettuneisuus luonnollisesti nousi pinnalle julkiseen keskusteluun 1990-luvun alussa Neuvostoliiton hajoamisen aikoihin, mutta siitä kuitenkin kirjoitettiin lehdistössäkin jo 1970- ja 1980-luvuilla.⁴⁵ Kaiken kaikkiaan kyseessä on merkittävä kylmän sodan aikainen ilmiö, joka korostaa nimenomaan Suomen asemaa ja sen omaleimaisuutta. Vastaavaa ei esiintynyt muualla maailmassa.

1.5 Aiempi tutkimus ja relevanssi

1.5.1 Rakenne

Työssäni käytän pitkän aikarajauksen vuoksi kronologista rakennetta, alkaen vuodesta 1970, koska taustatekijät, jotka poikkeuslain ja Kekkonen jatkon aiheuttivat, alkoivat muotoutumaan noihin aikoihin ja lopullisesti Kekkonen teki jatkopäätöksensä keväällä 1972.⁴⁶ Tosin joidenkin tulkintojen ja tutkijoiden mukaan Kekkonen olisi tehnyt päätöksensä jo vuonna 1971 ja alkuvuoden 1972 ”hajotusvaalit” olisivat olleet osa tätä suurempaa kokonaisuutta, jonka lopputuloksena oli poikkeuslaki.⁴⁷

Ensimmäiset poikkeuslakia koskevat teokset ilmestyivät jo 1973-74 aikoihin⁴⁸, mutta varsinaista tutkimusta alkoi ilmestyä vasta 1970-luvun lopulla. Tämä on ymmärrettävää, koska asian tulkinnassa

⁴² Historiallinen aikakauskirja 2/1998, Hentilä, 129-136.

⁴³ Historiallinen aikakauskirja 2/1998, Hentilä, 135.

⁴⁴ Muun muassa Henry Kissinger ehdotti tätä ratkaisua.

⁴⁵ Esim: http://arkisto.ulkopolitiikka.fi/artikkeli/815/mit_on_suomettuminen/ Ulkopoliitiikka 2/74. Luettu 25.2.2021

⁴⁶ STT:n tiedonanto 19.4.1972

⁴⁷ Skyttä 1981, 285.

⁴⁸ mm. Suomi K-linjalla, Junnilan kirja ”Taistelu lain ja oikeuden puolesta”. Ensimmäisissä 1970-luvun yleisteoksissa poikkeuslakia vain todetaan tapahtuneeksi ilman sen kummempaa analyysiä. Apunen (1979) perustelee asiaa ulkopoliitikalla. Apunen 1979, 329-331.

ja analysoinnissa kuuluu oma aikansa eikä tuolloin vielä ollut käytettävissä arkistolähteitä, ja aiempaa tutkimusta, koska kyseessä oli tuore ilmiö. Oli toimittava aikalaisilta saaduilla tiedoilla, ja osin julkisuudessaakin olleilla tiedoilla, ja näin ollen kuva on jäänyt luonnollisesti hieman kapeaksi, ja joissain 1970-luvun lopun kirjoissa poikkeuslaki käsitellään yhdellä lauseella.

Tutkimuksen ensimmäinen osa kattaa Kekkosen elinajan, eli vuodesta 1973 vuoteen 1986. Tästä alkaa vähitellen murros, koska pitkin 1980-lukua Kekkosta, ja sekä poikkeuslakia koskevan kritiikin voi havaita lisääntyvän. Samalla Neuvostoliiton hajoamisen takia kylmää sotaa ja lähimenneisyyttä ryhdyttiin tarkastelemaan muutoinkin kriittisemmin ja tämä näkyi poikkeuslain, ja ylipäänsä Kekkosen kirjoittelun kohdalla ennen kaikkea kriittisen näkökulman lisääntymisenä. Tosin on havaittavissa, että kirjoitelmien taso vaihteli suuresti.⁴⁹ Tässä on otettava huomioon suomettuminen ja sen näihin päiviin kestänyt jälkipyykki. Vaikka suomettuminen on paljon käsitelty aihe, ei se kuitenkaan ole ollut minkään suuren historiaprojektin aiheena.⁵⁰ Kenties syynä on asian vielä liian läheinen ajallinen etäisyys tai sen poliittinen luonne.

Tutkimuksen toinen osa päättyy vuoteen 2001, jolloin UKK-arkisto avautui avoimesti tukijoiden käyttöön,⁵¹ ja tämä luonnollisesti toi omanlaisen sekä uudenlaisen näkökulman tutkimuksiin. Viimeinen luku kattaa vuodet 2001-2018.

Sen lisäksi, että työssä on kronologinen rakenne, olen erotellut materiaalin sen luonteen mukaan tutkimuksiin, muistelmateoksiin ja muihin materiaaleihin. Vaikka ne käsitellään ja analysoidaan kronologisessa järjestyksessä, olen pyrkinyt ottamaan huomioon kontekstin, keskustelun ja julkaisujankohdan, koska nämä ovat keskeisiä asioita teoksen sanoman kannalta ja näin ollen kokonaiskuvan muodostumisenkin kannalta.

1.6 Aiempi tutkimus

Primaarilähteenä on työn luonteen ja tutkimuskysymyksen vuoksi aiempi tutkimus ja muut aiheeseen liittyvät teokset, kuten esimerkiksi aikalaisten muistelmateokset. Merkittävimpiä aiempia tutkimuksia Kekkoseen ja poikkeuslakiin liittyen ovat esimerkiksi Juhani Suomen 8-osaisen Kekkosen elämäkertasarjan osat ”Taistelu puolueettomuudesta” (1996) ja ”Liennytyksen akanvirrassa” (1998). Näissä kahdessa osassa Suomi käsittelee Kekkosen uudelleenvalintaan, eli poikkeuslakiin

⁴⁹ Jos verrataan vaikka Salosen ”Kylmällä linjalla”, joka on kriittinen, mielipidekirjaksi luokiteltava teos, versus Häikiön kriittinen tutkimus vuodelta 1993. Molemmat on Kekkoseen kriittisesti suhtautuvia teoksia, mutta tasoero on kuin yöllä ja päivällä.

⁵⁰ Hentilä 2019, s.556-564.

⁵¹ http://www.ukk-arkisto.fi/?page_id=79 Luettu 16.11.2020. klo 21.57

johtanutta kehitystä jo suhteellisen kaukaa, alkaen vuoden 1968 vaaleista ja Kekkonen ilmoituksesta, että hän ei enää jatka 1974 jälkeen presidenttinä. Suomi käsittelee Kekkokosta ja hänen toimintaansa hyvin myötäsukaisesti, eikä juurikaan löydä kritiikkiä.⁵²

Muista merkittävistä, toista näkökantaa edustavista teoksista mainittakoon Henrik Meinanderin ”tasavallan tiellä” (1999 1.painos), joka on jo sävyltään huomattavasti kriittisempi, sekä 1993 ilmestynyt Martti Häikiön ”Presidentin valinta”. Näissä on tosin eroina se, että Meinanderin kirja käsittelee pääosin itsenäisen Suomen siihen astisen historian ja muutamalla sivulla poikkeuslakiin johtanutta kehityskulkua.⁵³ Häikiön teos taas sen sijaan käsittelee kokonaan presidentin valitsemisprosessia itsenäisen Suomen ajalta. Vuosituhannen taitteen tienoilla Jukka Seppinen kirjoitti useammasta suomalaisesta poliitikosta ”poliittisen elämäkerran”. Näihin kuuluu ainakin Virolainen, Karjalainen ja Kekkonen. Karjalaisen ja Kekkonen elämäkerrat olen analysoinut poikkeuslakia koskevilta osin ja molemmissa on havaittavissa 1970-luvun ”poikkeuksellisuus.”⁵⁴ Toisaalta, Seppinen ottaa huomioon 1970-luvun alussa käydyt Suomen ja Neuvostoliiton väliset YYA-konsultaatiot, joita ei monessa muussa tutkimuksessa ole käsitelty osana poikkeuslakiin johtanutta kehitystä,⁵⁵ ja samalla tulee esiin myös Kekkonen itsensä aiheuttama seuraajaongelma, joka tosin nousee esille myös joidenkin muiden teoksissa. Suomen ja esimerkiksi Kekkonen entisen adjutanttin Esa Seppäsen teoksista ei tällaista löydy.

Poliittisilta aikalaisilta Kekkonen, ja samalla poikkeuslain kiivas vastustaja Tuure Junnila julkaisi oman näkemyksensä poikkeuslaista melko tuoreeltaan jo 1973. Niin ikään Kekkonen vastustajiin kuulunut Vennamo julkaisi oman muistelmateoksensa ”Kekkosdiktatuurin varjossa” vuonna 1989. Karjalaisen muistelmat, jotka on tehty yhdessä Jukka Tarkan kanssa, ilmestyivät niin ikään 1989. Karjalainen väittää, että oli nimenomaan hänen ideansa rajoittaa poikkeuslain suoma jatkoaika neljään vuoteen,⁵⁶ mutta koska kyseessä on muistelmateos, asialle ei ole vedenpitävää lähdettä. Virolainen julkaisi useamman muistelmateoksen: ensimmäisen 1986 ja jälkimmäisen 2003. Ensimmäisessä teoksessa ilmenee se, kuinka Virolaisen mukaan poikkeuslaki oli pohjimmiltaan vain sisäpoliittinen asia,

⁵² Esimerkiksi Suomen 1998 ilmestyneessä kirjassa Kekkonen jatkon syinä ovat hyvin pitkälti ulkopoliittikka, ja vaalit jätettiin väliin Vennamon, ja osin Virkkusen vuoksi. Suomi 1998, 15-19.

⁵³ Meinander 1999, 356 alkaen.

⁵⁴ Seppisen mukaan koko sodanjälkeinen aika Suomessa oli eräänlaista poikkeusaikaa ja poikkeuslaki näin ollen perustelu. Seppinen 2004, 540-578.

⁵⁵ Seppinen, Suomi ja Tarkka ovat ainoat tutkijat, jotka mainitsevat asiat. Seppinen mainitsee sen sekä Karjalaista käsittelevässä kirjassaan vuodelta 1998, sekä Kekkokosta käsittelevässä kirjassaan vuodelta 2004.

⁵⁶ Tarkka 1989, 187-191.

vaikka sitä monessa tutkimuksessa ulkopolitiikalla perustellaankin ja se on varmasti ollutkin yksi tekijä kokonaisuudessa.

Poikkeuslaista on tehty luonnollisesti aikojen kuluessa myös lukuisia opinnäytetöitä eri näkökulmista. Työt ovat vaihdelleet sanomalehdistön reaktioista Mäki-Hakolan (Kokoomuksen kananedustaja) suhtautumiseen poikkeuslaista. Myös retoriikkaa asian tiimoilta on analysoitu opinnäytteen muodossa.⁵⁷ Kuuluisin opinnäyte, jonka voi samalla luokitella myös tutkimukseksi, lienee vuonna 2002 ilmestynyt Lasse Lehtisen väitöskirja ”Aatosta Jaloa ja Alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet”. Nimensä mukaisesti Lehtisen kirja keskittyy analysoimaan SDP:n ja Kekkosen suhteita, mutta luonnollisesti siinäkin käsitellään osaltaan poikkeuslakia ja näkökulmassa luonnollisesti korostuu SDP:n rooli.

Kekkosta, ja poikkeuslakia tutkineet kirjoittajat voidaan karkeasti ottaen jakaa kolmeen koulukuntaan: Kekkoseen myönteisesti suhtautuvat, Kekkoseen neutraalisti suhtautuvat ja Kekkoseen kriittisesti suhtautuvat.

Luonnollisesti poikkeuslakia on käsitelty myös useissa yleisteoksissa, kuten Suomen historian pikkujättiläisessä (1987, 95 ja 2003) sekä Hentilän, Jussilan ja Nevakiven 1995 julkaisemassa Suomen poliittisessa historiassa ja Pirilän 2001 ja 2009 julkaisemassa Suomen historiassa ”Jääkaudesta Euroopan unioniin”. Näiden lisäksi sitä on toki käsitelty monessa muussakin yleisteoksessa ja oma lukunsa ovat toimittajien ja muiden kirjoittajien kirjat, kuten esimerkiksi Kyösti Skytän kirjat, samoin ”Suomi K-linjalla” sekä muut vastaavat aikalaisteokset.

Kaiken kaikkiaan materiaalia on runsaasti. Materiaalin runsaus johtunee siitä, että Kekkonen on ilmiö ja aihe, jota on tutkittu paljon eri tapahtumista ja näkökulmista, ja poikkeuslaki on yksi Kekkosen kauden merkittävimmistä ja kuuluisimmista tapahtumista. Näin ollen siitä on luonnollisesti syntynyt tutkimusta, yleensä muun Kekkostutkimuksen yhteydessä, sekä joitakin graduja, jotka koskevat pelkästään poikkeuslakia tai siihen johtanutta prosessia eri näkökulmista. Kaiken kattavaa poikkeuslain historiankirjoitusta ei käsittäkseni ole aiemmin tehty, joten tälle tutkielmalle on olemassa mielestäni oma relevanssinsa ja tilauksensa, etenkin kun kyseessä on vähintäänkin erikoinen kuriositeetti demokratian edelläkävijävaltion historiassa.

⁵⁷ Tero Karjalainen: Poikkeuslakikeskustelun retoriset ulottuvuudet eduskunnassa; Maan etu vai puhdasta fasismia? Jyväskylän yliopisto 2004.

2. Poikkeuslain käsittely Kekkonen elinaikana ja ennen arkiston avautumista 1972-1995.

2.1 Kotimaisen ja ulkomaisen tutkimuksen vertailua; Miten poikkeuslakia ryhdyttiin analysoimaan tuoreeltaan?

Poikkeuslaki herätti aikanaan luonnollisesti paljon keskustelua ja suurta huomiota, sillä kyseessä oli poikkeuksellinen tilanne. 1970-luvun Suomessa elettiin YYA-liturgian ilmapiirissä ja Kekkonen oli vakiinnuttanut valtansa jo kauan sitten. Silti poikkeuslaki herätti huomiota. Tosin, mitään laajoja protesteja se ei herättänyt, vaikkakin soraääniäkin kuului.

Tutkimus seuraa tapahtumia aina pienellä viiveellä ja aivan alkuun siitä ei edes paljoa kirjoitettu. Tässä on nähtävissä kehityskaaren osalta Wattin typologian ensimmäinen vaihe, joka luonnollisesti syntyy pienellä viiveellä, jotta tulkintoja ehditään tehdä ja aiheen kuvan muotoutuminen alkaa.⁵⁸ Ensimmäiset lausunnot on Wattin portaikon mukaan yleensä asianosaisten, kuten tutkijoiden, poliitikkojen tai byrokraattien ja historioitsijoiden näkemyksiä aiheesta, joista osa saattaa olla varsin kestäviä tulkintoja, osa taas vähemmän kestäviä.⁵⁹ Poikkeuslaki noudattaa portaikon ensimmäistä askelta siinä mielessä että ensimmäiset, nimenomaan asianosaisten ja aikaisten tulkinnat alkoivat ilmestymään melko nopeasti lain ilmestymisen jälkeen, jotkut jopa samana vuonna.⁶⁰ Ulkopoliittinen ulottuvuus on ainakin jossain määrin kestänyt aikaa, vaikka näkemykset ovat luonnollisesti aikojen saatossa muuttuneetkin. Ainakin Kekkonen ja EEC:n yhteys on säilynyt aina 2020-luvulle saakka, vaikkakin sitä on tulkittu varsin kirjavasti.

Ensimmäinen teos, jossa poikkeuslakia ylipäänsä käsitellään, on vuonna 1973 julkaistu ”Tapaus Zavidovo”. Kyseinen teos nimensä mukaisesti käsittelee Zavidovon vuotoa, joka oli yksi osa sitä prosessia, joka johti poikkeuslain syntyyn. Teos on siinä mielessä muista poikkeava, että se on julkaistu melko tuoreeltaan ja se sisältää vuotoon sekaantuneiden henkilöiden kuulustelupöytäkirjoja. Siinä kuitenkin analysoidaan myös jonkun verran poikkeuslakia itsessään ja monen muun tutkimuksen tapaan pitäydytään ulkopoliittisissa tekijöissä ja syissä, sisäpolitiikan jäädessä sivurooliin. Toimittaja Paavo Kähkölän ”Suomi K-linjalla” ilmestyi 1974 ja se käsittelee Suomen lähihistoriaa aina sodista alkaen. Poikkeuslakiakin sivutaan, mutta käsittely jää vaillinaiseksi ja Kekkonen puhe, jota ei muissa tutkimuksissa aina edes mainitakaan, saa suhteettoman suuren roolin. Kähkölä julkaisi myöhemmin

⁵⁸ Soikkanen 1995, 116.

⁵⁹ Soikkanen 1995, 116.

⁶⁰ Esimerkiksi Junnilan kirja ilmestyi vuonna 1973, kuten myös ”Tapaus Zavidovo”.

1980-luvulla Kekosta käsittelevän teoksen, josta otettiin ainakin kaksi painosta.⁶¹ Siinä poikkeuslakiprosessia kuvattiin jo monipuolisemmin ja selkeämmin kuin K-linjassa. Kähkölä kirjoitti yhdessä Toivo Pihlajaniemen ja Sauli Pyyluoma kanssa itsenäisen Suomen historiaa käsittelevän teoksen ”Toinen tasavalta”, jossa suomettumista sivutaan ilmiönä lyhyesti.

1970-luvulla ilmestyneitä poikkeuslakia käsitteleviä teoksia ilmestyi jonkun verran, muttei mitenkään runsaasti. Syynä oli todennäköisesti ajankohta, poikkeuslaki oli ilmiönä vielä liian tuore laajamittaiselle analysoinnille, ja kuvan syntyminen oli vasta alkanut. Kaiken kaikkiaan aikavälillä 1974-86 ilmestyi 15 teosta, joissa poikkeuslakia sivutaan tai käsitellään jollain tavalla. Näistä suurin osa on kotimaista tutkimusta, mutta asiaa tutkittiin myös ulkomailla jonkun verran. Näistä esimerkkeinä H. Peter Krosbyn vuonna 1979 suomeksi käännetty ”Kekkoson linja” ja Brittiläisen David Kirbyn samana vuonna ilmestynyt ”Finland in the twentieth century.” Tästä tutkimuksesta otettiin uusintapainos 1984. Suomalaisia muistelmateoksia Kekkoson aikalaisilta ilmestyi Johannes Virolaiselta ja Veikko Vennamolta. Ensiksi mainittu oli Kekkoson pitkäaikainen puoluetoveri, jälkimmäinen taas pitkäaikainen poliittinen vastustaja. Myös poikkeuslakia vastustanut Kokoomuksen Tuure Junnila julkaisi näkemyksensä poikkeuslaista kirjan muodossa 1973.

Teoksia ja niiden välittämää historiakuvaa vertailtaessa esiin on noussut selkeitä painotus- ja tulkintaeroja, kuten odotettavissa olikin. Niissä luonnollisesti näkyy ajan henki ja kirjoittajan tausta aina jossain määrin. Näistä seikoista huolimatta vuosina 1974-1986 ilmestyneissä tutkimuksissa on poikkeuslakia käsittelevissä osuuksissa yhteneväisenä piirteenä se, että Kekosta ei suoraan syytetä opportunistista ja ”diivailusta”, vaan useampi kirjoittaja katsoo hänen toimineen ennen kaikkea ulkopolitiittisista syistä.⁶² Sisäpolitiikkaa sivutaan vaihtelevasti, ja Kekkoson suhde Vennamoon ei ole kaikilla selvä tai edes olennainen asia. Jotkut pitävät sitä tärkeämpänä tekijänä kuin toiset ja tässä kohtaa Kekkoson ilmoitusta keväältä 1972 tulkitaan eri tavoin.⁶³ Muiden sisäpolitiittisten ajankohtaisten tekijöiden, kuten niin sanotun ”nappulaliiga”-hallituksen rooli, eläkepommi ja sen vaikutus ja painotus vaihtelevat. Kaikissa tutkimuksissa kyllä mainitaan Zavidovon vuoto, mutta sen luonne, oliko kyseessä vain poliittinen teatteri vai jotain muuta, vaihtelee tulkitsijoittain. Kaiken kaikkiaan kritiikki poikkeuslakia ja Kekosta kohtaan on tämän aikakauden tutkimuksissa verhotumpaa kuin myöhemmissä. Suomettuneisuutta ei suomalaisissa tutkimuksissa juurikaan käsitellä, (pois lukien Kähkölän

⁶¹ Julkaistu vuosina 1984 ja 1985.

⁶² Esimerkiksi Paavonsalo, ja jossain määrin Kähkölä.

⁶³ Esim: Onko se ehdoton ei presidenttiydelle, onko se vain menettelytapakysymys vai jotain muuta? Esim. Kähkölän teos Kekkonen vuodelta 1984 kertoo: ”Valitkaa miten lystääte”. Kähkölä 1984, 197-200.

”Toinen tasavalta”) mutta ainakin Krosby puhuu siitä avoimesti. Se on Kekkosen ohella hänen teoksensa yksi kantavista teemoista. Suomettuminen oli vielä 1970-luvulla ilmiönä jalostumaton, uusi ja vailla yhtä hyväksytyä määritelmää.⁶⁴ Suomettuneisuutta kuitenkin käsiteltiin runsaasti lehdistössä, joten aiheesta kyllä puhuttiin julkisuudessa.

Seuraavaksi käsittelen muutamien tärkeimpien kirjojen tulkinnan teoskohtaisesti, jotta niitä olisi helpompi verrata, ja näin saada kuva siitä, miten poikkeuslain historiaa on ylipäänsä ryhdytty kirjoittamaan. Tämän lisäksi käsittelen hieman kirjoittajien taustoja, koska kirjoittajan tausta ja ajatusmaailma, niin poliittinen kuin epäpoliittinenkin, heijastuvat aina vääjäämättä lopputulokseen. Merkille pantavaa on se, että muutamassa muistelmateoksessa, jotka ovat kyseisenä aikana, 1970- ja 1980-luvuilla ilmestyneet, sisäpolitiikan rooli on korostuneempi kuin tutkimuskirjallisuudessa.⁶⁵ Tämä todennäköisesti johtuu kirjoittajien, ainakin Virolaisen ja Revon kohdalla siitä, että he ovat nähneet ja tulkinneet asiat suhteellisen läheltä ja tämän vuoksi heidän perspektiivinsä on painottunut tässä asiassa sisäpolitiikkaan.⁶⁶ Samaa ilmiötä on havaittavissa Lasse Kankaan kirjoittamassa kirjassa ”Ahti Karjalainen tasavallan kakkosena”. Toisaalta, muistelmateos on perusluonteeltaan, jo formaattinsakin takia aina subjektiivisempi ja vapaamuotoisempi kuin tieteellinen tutkimus, joten niihin on jo sen takia lähtökohtaisesti suhtauduttava hieman eri tavoin.

Ensimmäisenä Eino Jutikkalan ja Kauko Pirisen ”Suomen historia”, joka ilmestyi aluksi 1960-luvulla englannin ja ranskan kielillä ulkomaalaisille suunnatuksi yleisesitykseksi Suomen historiasta.⁶⁷ Kyseessä oli nimenomaan länsimaille tehty tulkinta Suomen historiasta.⁶⁸

Myöhemmin, 1970-luvulle tultaessa kyseinen teos kuitenkin käännettiin myös suomeksi ja siitä otettiin useita painoksia.⁶⁹ Myös englannin- ja ruotsinkielisiä painoksia otettiin lisää. Tässä teoksessa poikkeuslakia ryhdyttiin käsittelemään 1970-luvun lopulla ilmestyneessä painoksessa, johon teos itse asiassa päättyikin. Mitään syväluotaavaa analyysia poikkeuslaista ja sen syntymisestä ei vielä tuossa vaiheessa Pirilän ja Jutikkalan teoksessa ole, mutta poikkeuslaki kuitenkin mainitaan siinä. Toisaalta sen syntyprosessia taikka laajempia vaikutuksia tai lakia kokonaisuutena ei käsitellä

⁶⁴ 1970-luvulla termi tarkoitti ”Suomen kaltaiseksi tulemistä”, ja jotkut tahot käyttivät sitä negatiivisessa merkityksessä, jotkut taas positiivisessa.

⁶⁵ Verrattaessa Virolaista, Repoa ja Kangasta muihin teoksiin.

⁶⁶ Virolainen oli Kekkosen pitkäaikainen puoluetoveri, ja Kekkosen aikaan vuosikymmeniä ministerinä. Repo taas oli korkeassa asemassa Yleisradiossa 1960- ja 1970-luvulla. Hän oli myös poliittiselta taustaltaan maalaisliittolainen.

⁶⁷ Jutikkala ja Pirinen 1981, 6.

⁶⁸ Karonen toim.2019, 572.

⁶⁹ Jutikkala ja Pirinen 1981, 7.

ollenkaan, vaan todetaan että: ” –Syntyhistoriaan liittyi Kekkosen toimikauden pidentäminen neljällä vuodella. Kun normaalit presidentinvaalit pidettiin 1978, kuului Kekkosta tukeviin puolueisiin myös Kokoomus.”⁷⁰ Toisin sanoen Jutikkala ja Pirinen kyllä kertovat ilmiönä siitä, että Kekkonen valittiin poikkeuksellisella tavalla jatkamaan virassaan neljä vuotta, mutta eivät käytä poikkeuslakia sanana, tai muutoinkaan tarkemmin erittele tapahtunutta. Todennäköisesti asian lyhyeen käsitteelyyn oli syynä sen tuoreus. Arkistoaineistoja ei vielä tuolloin ollut aiheeseen liittyen käytettävissä.

Kyseisestä osuudesta voi saada myös kuvan, ettei Kokoomus olisi ollut hankkeen takana, vaikka Kokoomuksen edustajat, ainakin pääosin, kuuluivat siihen 5/6:n enemmistöön, jotka poikkeuslain puolesta äänestivätkin eduskunnassa.⁷¹ Englanninkielisissä painoksissa asia on käsitelty lyhyellä maininnalla siitä, että Kekkonen ei halunnut osallistua vaaleihin ja näin ollen hänen kauttaan jatkettiin poikkeuslailla. Toisaalta, ajallinen etäisyys on ollut niin vähäinen, että syvällisemmän analyysin kirjoittaminen olisi voinut kenties olla vain mahdotonta niillä tiedoilla, joita Pirisellä ja Jutikkalalla on ollut käytettävissä. Ja kun kyseessä on ollut yleisteos, joka kattaa koko Suomen historian, ei ole ollut välttämättä tarkoituksenmukaista tarrautua viimeisimpiin tapahtumiin.

Ensimmäinen asiaa tutkinut ulkomaalainen oli yhdysvaltalainen H. Peter Crosby, jonka kirja ”Kekkosen linja” ilmestyi suomen kielelle käännettynä vuonna 1978.⁷² Crosby on myös ensimmäisiä tutkijoita, jotka käsitelivät myös suomettumista ilmiönä. Crosby, kuten Skyttä ja moni muukin 1970/80-luvulla asiaa tutkinut historioitsija linkittää poikkeuslakiprosessin ja itse lain EEC-sopimukseen ja siihen liittyviin ulkopoliittisiin ulottuvuuksiin.⁷³ Toisaalta, Crosbyn mielestä vuoden 1974 presidentinvaali olisi ollut Suomelle tuhoisa, mutta hän ei kerro, minkä takia. Crosby kyllä tekee selväksi, että Kekkonen oli vuoden 1968 vaaleihin vedoten ilmoittanut, että hän ei enää jatka presidenttinä vuoden 1974 jälkeen,⁷⁴ mutta hän ei analysoi vaaleja lainkaan. Käsittelemättä jäävät vuoden 1968 vaalien luonne, toisin sanoen Kekkosen suhtautuminen SMP:n Veikko Vennamoon ja Kokoomuksen ehdokkaaseen, jotka taas tulevat joissain muissa saman ajan, ja osin myöhempien aikojen tutkimuksissa esille.⁷⁵ Crosby huomioi Karjalaisen aktiivisuuden melko hyvin ja tulkitsee Karjalaisen tekemän ehdotuksen poikkeuslaista siten, että sen on ensisijaisesti tarkoitus edistää Karjalaisen omaa etua.⁷⁶

⁷⁰ Jutikkala ja Pirinen 1981, 366.

⁷¹ Äännet jakautuivat 170-28.

⁷² Crosby, 1978, 2.

⁷³ Crosby, 1978, 282-287

⁷⁴ Crosby, 1978, 280

⁷⁵ Kähkölä 1985, 150.

⁷⁶ Crosby 1978, 283

Krosbyn teoksessa käydään myös melko hyvin läpi Zavidovon vuodon vaikutukset poikkeuslakiprosessiin ja se on ainut teos jossa käydään läpi kolmenkymmenen kirje, joka on muissa tämän aikakauden teoksissa lähes järjestään sivuutettu. Verrattuna esimerkiksi aiemmin mainittuun Jutikkalan ja Pirisen kirjaan Krosbyn teoksessa poikkeuslakiprosessi käsitellään huomattavasti laajemmin ja seikkaperäisemmin, mutta tässä on otettava huomioon se asia, että Pirisen ja Jutikkalan kirja on luonteeltaan yleisteos, Krosbyn kirja taas Kekkonen politiikkaan politiikkaan laajemmin keskittynyt teos. Kirby taas käsittelee asian lähinnä ulkopoliittisena ilmiönä ja näkee Kekkonen takuumiehenä Neuvostoliiton suuntaan. Kokonaisuutena hänen näkemyksensä on melko yhteneväinen esimerkiksi Apusen kanssa, joskin Kirby käsittelee asiaa hieman laajemmin.

Muita 1970-luvulla ilmestyneitä teoksia, joissa käsiteltiin poikkeuslakia, olivat vuonna 1974, siis melko tuoreeltaan, ilmestynyt ”Suomi K-linjalla”, joka käsittelee pääosin Suomen ja Keskustapuolueen historiaa ja samalla luonnollisesti jonkun verran poikkeuslakia. Vuonna 1977 ilmestynyt Osmo Apusen ”Paasikiven-Kekkonen linja” käsittelee Suomen ulkopoliittikan historiaa aina Moskovan välirauhasta alkaen vuoteen 1977, jolloin kirja on julkaistu. Taustaltaan Apunen on politiikan tutkimuksen professori Tampereelta ja tutkinut nimenomaan ulkopoliitikkaa, joten häntä voidaan tässä pitää yhtenä aikansa merkittävimmistä asiantuntijoista.

”Suomi K-linjalla” teoksesta näkee heti, että se on julkaistu melko tuoreeltaan poikkeuslain jälkeen. Kirjassa käsitellään yllättävän avoimesti poikkeuslain sisäpoliittisia taustoja jo vuodesta 1971 alkaen, ja käsitellään asian vuonna 1972 saamaa julkisuutta sekä kuinka prosessi julkisuudessa eteni. Sen sijaan, muista teoksista poiketen, tässä kirjassa annetaan ulkopoliittikan sijaan suuri merkitys Kekkonen pitämälle puheelle, jonka hän piti Keskustapuolueen puoluevaltuuston kokouksessa keväällä 1972 taivuttaakseen Keskustan ja SDP:n samaan hallitukseen ja täten epäsuorasti edistääkseen poikkeuslain syntyä.⁷⁷ Käsitteäkseni Kekkonen puhe on ollut koko poikkeuslakiprosessissa sivujuonne, eikä siihen ole muussa tutkimuksessa kiinnitetty suurempaa huomiota, korkeintaan jonkinlainen maininta, aina ei sitäkään. Tässä teoksessa sen sijaan kokouksen kulku, aina siitä kohdasta, kun Kekkonen saapuu paikalle, kuvataan yksityiskohtaisesti, mutta puheen sisältö vain ylimalkaisesti.⁷⁸ Poikkeuslain käsittely jää kyseissä teoksessa Kekkonen puheen jälkeen kesken ja aihe vaihtuu toiseen. Poikkeuslakia käsittelevässä osassa mainitaan toki EEC, eli argumentaation runko, Kekkonen kyllästyminen tehtäväänsä, närkästyminen edellisiin vuoden 1968 presidentinvaaleihin, mutta asian

⁷⁷ Kähkölä, Lehtilä, Pihlajaniemi, ja Pyyluoma 1974, 200-205.

⁷⁸ Kähkölä, Lehtilä, Pihlajaniemi, ja Pyyluoma 1974, 200-205.

käsittely jää kesken, prosessia ei kuvata loppuun asti ja Zavidovon vuoto ja muut sisäpoliittiset asiat jäävät kokonaan sivuun. Kyseessä on julkaisuajankohtaansa nähden suhteellisen neutraali teoksen osa, jossa ei kuitenkaan ole huomattavissa kritiikkiä Kekkonen toimintaa kohtaan.

Osmo Apusen ”Paasikiven-Kekkonen linja” ilmestyi 1977. Kyseessä on jonkunlainen yleiskatsaus Suomen ulkopoliittikan historiaan, mutta siinä sivutaan myös jonkun verran Suomen sisäpoliittisia asioita. Toisaalta, poikkeuslaki oli Apusen teoksen mukaan seurasta ennen muuta ulkopoliitikasta, EEC-sopimuksesta ja Kekkosesta Suomen ulkopoliittikan takuumiehenä sekä Zavidovon vuodosta, ja sen aiheuttamasta hämmennyksestä.⁷⁹ Apunen lähestyy poikkeuslakia ja siitä seurannutta jatkoa yksinomaan ulkopoliittikan kautta. Mikään sisäpoliittinen asia, kuten epävakaa vähemmistöhallitus, eläkepommi tai Karjalaisen mahdollinen ehdokkuus tai vuoden 1968 presidentinvaali, ei saa sanalakaan huomiota, vaan kaikki peilataan EEC-sopimuksen solmimisen ja Zavidovon kautta. Kekkonen toiminta ei saa minkäänlaista kritiikkiä, mutta häntä ei kuitenkaan ylistetäkään. Kaiken kaikkiaan Apusen teoksessa poikkeuslain synty ja Kekkonen jatkaminen vallassa käsitellään melko suppeasti ja pintapuolisesti. Tämä johtuu todennäköisesti kahdesta syystä: ensinnäkin, kyseessä on monta vuosikymmentä kattava, suhteellisen ohut teos, joten minkään asian pitkälle käsittelylle ei luonnollisesti ole varattu suurta sivumäärää, vaikka aihetta luultavastikin voisi olla. Toinen, merkittävämpi syy on teoksen julkaisuajankohta ja lyhyt ajallinen etäisyys tapahtumaan.

Kirjaa julkaistaessa ei luonnollisesti ole ollut käytettävissä arkistomateriaaleja, mutta Apusen kirjassa ei hyödynnetä edes saatavilla olleita lehtitietoja.⁸⁰ Kaiken kaikkiaan kyseessä mielestäni on suppea ulkopoliittikan yleisteos. Muista teoksista mainittakoon Keijo Korhosen toimittama ”Urho Kekkonen: Rauhanpoliitikko” vuodelta 1975, jossa poikkeuslaki, ja sen taustalla vaikuttaneet ulkopoliittiset tekijät sekä lain aiheuttama hämmästyks ulkomailla mainitaan, mutta lakia, tai siihen johtanutta prosessia ei muutoin käsitellä.

Vuonna 1981 ilmestyi Kyösti Skytän kirjoittama ”Tuntematon Kekkonen”. Skyttä oli ammatiltaan toimittaja, ja hän osallistui politiikkaan Liberaalisen kansanpuolueen kautta. Skyttä on joissain myöhemmissä tutkimuksissa luonnehdittu, Kähkölän ohella, Kekkonen ”hovirunoilijaksi”⁸¹. Tämä teos on ensimmäisiä suomalaisia teoksia, joissa poikkeuslakiin pureudutaan laajasti, mutta

⁷⁹ Apunen 1977, 330-333.

⁸⁰ Esim. HS ja muut suuret lehdet kirjoittivat ”presidenttilaista” enemmänkin vuosina 1972-73.

⁸¹ Ainakin Rautkallio on vuonna 2015 ilmestyneessä teoksessaan kutsunut Skyttä, ja joitain muita aikalaikirjoittajia ”hovirunoilijoiksi”.

suomettumista ei ilmiönä suoraan käsitellä, vaan siitä voi lukea rivien välistä Skytän käsitellessä Nordekia,⁸² jota kautta hän pääsee EEC:hen ja sieltä poikkeuslakiin. Myös Skyttä tulkitsee poikkeuslain syntyä ja siitä seurannutta Kekkonen jatkokautta osin ulkopoliittikan avulla, mutta hän yhdistää sen myös sisäpolitiikkaan muun muassa eläkepommin ja epävakaiden hallitusten kautta. Skytän käsitteilytapa on esimerkiksi Krosbyyn verrattuna enemmänkin sisältä ulospäin, joskin tässäkin tulkinnassa EEC ja Zavidovon vuoto näyttelevät merkittävää osaa.⁸³ Skytän tulkinnassa ei kolmenkymmen kirjettä juurikaan käsitellä, se ohitetaan nopealla maininnalla. Skyttä kytkee myös Kekkonen loppuvuoden 1972 horjumisen Zavidovon vuoden lisäksi Max Jacobsonin pyrkimykseen Suomen pääsihteeriksi, joka sittemmin kariutui.⁸⁴

Poikkeuslain synty kuvataan tässä teoksessa melko hyvin, aina vuoden 1968 presidentinvaaleista alkaen, jolloin Kekkonen oli selkeästi ilmoittanut, että hän ei tavoittele jatkokautta. Toisaalta Karjalaisen oma aktiivisuus, mm. presidenttipyrkimykset jäivät tässä teoksessa pimentoon eikä Kekkonen vaaleista kieltäytymisen syihin pureuduta.⁸⁵ Esimerkiksi myöhemmässä tutkimuksessa on välillä painotettu Veikko Vennamo, välillä Kekkonen haluttomuutta jatkaa virassaan syyksi sille, että Kekkonen kieltäytyi vaaleista 1972. Skyttä sen sijaan jättää kokonaan Vennamon huomiotta, vaikka kirjan julkaisun aikaan oli yleisessä tiedossa se, että Kekkonen ja Vennamo eivät ole koskaan tulleet toimeen, heidän välirikkonsa juontaa jo 1950-luvulle.⁸⁶ Tätä taustaa vasten Skytän tapa sivuuttaa Vennamo kokonaan vuoden 1968 vaaleja ja vuoden 1973 poikkeuslakia käsiteltäessä on vähintäänkin erikoista. Skyttä on kuitenkin tähän mennessä ensimmäinen tulkitsija, joka ottaa huomioon Kekkonen ja Kokoomuksen presidenttiehdokkaan väliset suhteet vuoden 1968 vaalien osalta. Kekkonen suhtautuminen Vennamoon ja Kokoomuksen Virkkuseen tulee ilmi muutamassa teoksessa. Lähtetään Skyttä ei paljasta, mikä tekee hänen tulkinnastaan hieman epäilyttävän. Kyseessä ei kuitenkaan ole tieteellinen tutkimus, vaan toimittajan kirjoittama ajankuvaa ilmentävä teos, mutta teoksen ja kirjoittajan oman uskottavuuden takaamiseksi olisi hyvä kertoa, mistä tiedot on ammennettu.

⁸² Skyttä, 1981, 270-271

⁸³ Skyttä, 1981, 275

⁸⁴ Skyttä, 1981, 281

⁸⁵ Keskittyy lähinnä tulevaan presidenttipeliin ja ulkopoliitiikkaan.

⁸⁶ Vennamo erosi Maalaisliitosta 1950-luvun lopulla, ja perusti oman puolueensa, josta myöhemmin kehittyi SMP.

2.2 Poliittisten aikalaisten muistelmia liittyen poikkeuslakiin

Varsinaisten tutkimusten ja muutaman edellä mainitun pamfletin lisäksi vuosina 1973-1986 - poikkeuslain ja Kekkonen kuoleman välisenä aikana – ilmestyi muistelmia Kekkonen aikalaisilta, niin yhteistyökumppaneilta kuin poliittisilta vastustajiltakin.⁸⁷ Näiden lisäksi ilmestyi myös muuta Kekkonesta kertovaa kirjallisuutta, joista osa on jo tässä aiemmin käsitelty. Muistelmateosten osalta voidaan hyödyntää Wattin typologian toista vaihetta, joka koostuu nimenomaan muistelmista niiltä toimijoilta, jotka ovat olleet tapahtumissa mukana. Kyseessä on ”oikeudenkäynnit”.⁸⁸ Virolainen, Vennamo ja Junnila olivat ensimmäisiä, jotka kirjoittivat muistelmateoksia, joissa poikkeuslakia käsiteltiin. Tämä muistelmateosten vaihe jatkuu pitkälle 1980-luvulle, osin myös Kekkonen kuoleman jälkeiseen aikaan, mutta alkaa jo melko pian 1970-luvun aikana, ja menee osittain limittäin ensimmäisen vaiheen, eli kuvan muodostamisen kanssa. Ensimmäiset muistelmateokset kuitenkin osaltaan käynnistävät Wattin typologiassa toisen vaiheen,⁸⁹ sillä on olennaista, että tapahtumiin osallistuneet tai riittävän läheltä seuranneet kirjoittavat muistelmansa, koska heillä on hyvin usein tietoa, joka ei julkisuudesta käy ilmi ja on tapahtumien alkuvaiheessa ensiarvoisen tärkeätä, että he tuovat näkemyksensä ilmi. Virolainen ei suoraan syyllistä ketään, mutta Kekkoskriitikot Vennamo ja Junnila näkevät luonnollisesti Kekkonen syyllisenä poikkeuslakiin. Virolainen tosin päivitti näkemystään vuonna 2003 uudemmassa muistelmateoksessaan. Radikaalia muutosta aiempaan ei tapahtunut.

Ensimmäinen muistelmateos, joka aihetta käsitteli, oli vuonna 1973 ilmestynyt Tuure Junnilan ”Val-lankaappaus lain ja oikeuden varjolla: poikkeuslakitaistelu lain vastustajan näkökulmasta”, joka ilmestyi melko tuoreeltaan poikkeuslain jälkeen, jo samana vuonna, kun laki oli hyväksytty. Tuure Junnila oli jo ennen poikkeuslakia yksi Kekkonen vastustajista, ja poikkeuslaki ei hänen asennettaan ainakaan pehmentänyt. Tämän lisäksi Junnila julkaisi 1970- ja 1980-luvuilla parikin muuta teosta, mutta ne eivät suoranaisesti poikkeuslakia käsitelleet. Kyösti Skytältä ilmestyi 1970-luvulla parikin teosta Kekkosesta, mutta ne osuvat aikaan ennen poikkeuslakia, joten niitä en käsittele tässä.

Vuonna 1984 ilmestyi Kekkonen pitkäaikaisen ystävän ja taustavaikuttajan Kalle Kaiharin⁹⁰ muistelmateos ”Kun keinot loppuu konstit jää”. Kaihari käsittelee siinä omaa elämäänsä ja yhteistyötään ja ystävyttään Urho Kekkonen kanssa. Koska kyseessä on muistelmateos, Kaiharin tulkinta asioista

⁸⁷ Revolta, Virolaiselta ja Junnilalta.

⁸⁸ Soikkanen 1995, 116.

⁸⁹ Soikkanen 1995, 116.

⁹⁰ Kaihari oli Kekkonen pitkäaikainen ystävä. Kaihari vaikutti koko ikänsä Tampereen seudulla, ja oli omien sanojensa mukaan ”lähinnä demari” vaikkei koskaan puolueeseen kuulunutkaan. Kaiharin teos on omakustanne.

perustuu hänen omiin muistikuviansa, mitään muita lähteitä ei hän ole teoksessaan käyttänyt, mikä on ymmärrettävää muistelmateosten kohdalla. Kaihari ja Kekkonen tunsivat toisensa vuosikymmeniä. Puoluetalustaan Kaihari oli sosialidemokraatti, vaikkei hänellä jäsenkirjaa koskaan ollutkaan.⁹¹

Poikkeuslaista Kaihari kertoo muutamalla sivulla ja melko lyhyesti⁹², mikä on sinänsä ymmärrettävää, koska vaikka hän kuuluikin Kekkonen lähipiiriin, hänen vaikutuksensa valtakunnan politiikan tasolla oli melko vähäinen, hän vaikutti enemmänkin paikallisella tasolla Tampereen seudulla.⁹³

Kaiharin mukaan Kekkosella oli kolme läheistä neuvonantajaa, joita hän kuunteli. Nämä olivat Päiviö Hetemäki, Arvo ”Poika” Tuominen ja akateemikko Kustaa Vilkuna.⁹⁴ Kekkonen omien päiväkirjojen perusteella, kuten myös vuosikirjojen perusteella, Hetemäki oli aktiivinen toimija poikkeuslakiprozessissa. Arvo ”Poika” Tuominenkin kehotti Kekosta jatkamaan, vaikka poikkeuslain turvin jo hyvässä ajoin vuoden 1970 puolella.⁹⁵ Arvo Tuominen oli entinen kommunistijohtaja, joka oli vanhelessaan maltillistunut sosialidemokraatiksi ja toimi Kekkonen epävirallisena neuvonantajana, mitään virallista asemaa hänellä ei ollut.⁹⁶ Kaiharin mukaan yhteistä Kekkoselle ja Tuomiselle oli ”pelurius”.⁹⁷ Kekkonen peluriutta Kaihari ei suoraan yhdistä poikkeuslakiin, vaikka poikkeuslakikuvio on ollut itsessään suuri poliittinen peli.⁹⁸

Itse poikkeuslakiprozessia Kaihari käsittelee hyvin vähän, mutta uutena ja mielenkiintoisen yksittäisenä tietona hän paljastaa, että Arvo Tuominen kirjoitti Tampereen silloisen kaupunginjohtaja Pekka Paavolan pitämän puheen, jossa hän puolusti poikkeuslakia ja ehdotti Kekkonen jatkoa ilman vaa-leja.⁹⁹ Tätä sinänsä mielenkiintoista kuriositeettia ei ole muualla tullut vastaan. Toisaalta, Kaiharin tekstistä saa kuvan, että Paavolan pitämä ja Tuomisen kirjoittama puhe olisi poikkeuslakiasian ratkaisut.¹⁰⁰ Näin ei kokonaan ollut asianlaita, vaikka Paavolan puhe sitä varmaankin

⁹¹ Kaihari 1984, 111.

⁹² Kaihari kuvaa poikkeuslakia kokonaisuutena melko suppeasti ja muutamalla sivulla, ja vähäinen kuvaus keskittyy pitkälti Tuomisen kirjoittamaan puheeseen, jonka Paavola luki Pohjois-Hämeen sosialidemokraattien kokouksessa ke-väällä 1972, ja oli osaltaan kääntämässä mielipiteitä poikkeuslain kannalle.

⁹³ Kaihari asui Tampereella, ja vaikutti Tampereen kuntapolitiikassa, mutta hänellä oli mökki Hämeenkyrössä.

⁹⁴ Kaihari 1984, 110.

⁹⁵ Kekkonen päiväkirjat 17.10.1971. toim. Juhani Suomi 2003. 209

⁹⁶ Tuomista oli aikoinaan jopa pyydetty Kuusisen sijaan Terijoen hallituksen johtajaksi.

⁹⁷ Kaihari 1984, 113.

⁹⁸ Ottaen huomioon kokonaiskuvan, sisäpoliittiset tapahtumat 1970-72, Zavidovon vuodon, EEC:n, ulkopoliitiikan yleensä niin kyllä kokonaiskuva alkaa aika lailla peliä muistuttamaan.

⁹⁹ Kaihari 1984, 138-139.

¹⁰⁰ Toki Paavolan pitämä, ja Tuomisen kirjoittama puhe lisäsi poikkeuslain kannatusta SDP:n piirissä, mutta pelkän SDP:n käännäyttämisen ei olisi yksinään riittänyt 5/6 määräenemmistöön, joka lopulta löytyikin tammikuussa 1973.

socialidemokraattien piirissä edesauttoikin. Kaihari myös havaitsee lehdistössä ilmenneen vaihtelevan suhtautumisen poikkeuslakiin ja Kekkonen jatkokon ylipäätään.¹⁰¹ Tämän saman havainnon voi tehdä Kekkonen omista lehtileikkeistäkin, joita hän on säilyttänyt poikkeuslakiin liittyen.¹⁰²

Kaiken kaikkiaan Kaihari kuvaa muistelmateoksessaan poikkeuslakia ikään kuin sivustakatsojan näkökulmasta ja tuo esille sinänsä mielenkiintoista tietoa, mutta se ei kuitenkaan muuta olennaisesti kuvaa siitä miten poikkeuslain prosessi on edennyt. Toisaalta, Tuomisen osuus on tullut enemmän selville vasta 2000-luvulla Kekkonen päiväkirjojen auettua yleisölle eikä sitä ole ainakaan muissa aikaistutkimuksissakaan huomioitu. Toisaalta, kyseessä on lähinnä mielenkiintoinen kuriositeetti, joka osaltaan tuo lisävalaistusta siihen, milloin Kekkonen jatkoa todella ryhdyttiin kullisseissa suunnittelemaan.

Eino S. Repo ja Ville Repo julkaisivat vuonna 1985 kirjan, joka ei ole suoranainen muistelmateos, vaan se on ikään kuin muistelman ja tutkimuksen rajamailla, koska siinä kyllä haastatellaan Kekkonen tunteneita ihmisiä, joten se on sinällään haastattelututkimus. Mutta, kirjoittaja itse on tuntenut Kekkonen ja muistelee asioita siinä melko paljon itsekin, joten siltä osin teos voisi olla periaatteessa myös muistelma.

Eino S. Repo oli Yleisradion pääjohtaja ja taustavaikuttaja 1960- ja 1970-luvuilla, ja tämän vuoksi hän myös tunsi Kekkonen sekä useita Kekkonen tunteneita henkilöitä. Repo itsekin kuului Kekkonen lähipiiriin ja tämä on muistettava tulkittaessa Revon näkemystä poikkeuslaista. Revon aikana Yleä kutsuttiin ”Reporadioksi”, eikä Ylen politisoituminen ainakaan vähentynyt tuona aikana.

Revon tulkinnan mukaan Kekkonen toimikauden jatkoa ryhdyttiin suunnittelemaan hyvissä ajoin jo vuoden 1971 puolella, ja Kekkonen tuolloin tekemä eduskunnan hajotus olisi tehty tätä silmällä pitäen, Vennamolaisuuden heikentämiseksi.¹⁰³ Tätä tulkintaa tukee Virolaisen muistelmateos, jota käsittelen myöhemmin. Tämä Revon esittämä tulkinta vuoden 1971 eduskunnan hajottamisen ja vuonna 1973 toteutetun poikkeuslain välillä tulee ilmi myös Paavo Kähkölän vuonna 1985 julkaisussa teoksessa sekä Lasse Kankaan Karjalaisesta kertovassa teoksessa. Yhteys on sinänsä looginen

¹⁰¹ Ainakin vielä 1972 tammikuussa, sen jälkeen, kun Karjalainen oli asiaa julkisesti HS:n haastattelussa ehdottanut, ainakin Uusi Suomi oli lakia vastaan, samoin kuin muutama muu lehti.

¹⁰² UKK-arkiston materiaaleissa on kansio ”presidenttikysymys” 21/128. Kyseisessä kansiossa on asiaa käsitteleviä lehtileikkeitä, joista voi päätellä että asia todellakin huomioitiin lehdistössä.

¹⁰³ Repo 1985, 124-126.

ja ymmärrettävä, mutta jää jossain määrin tulkinnan varaiseksi, koska vanha, vuonna 1919 laadittu hallitusmuoto antoi presidentille oikeuden hajottaa eduskunta.¹⁰⁴

Muilta osin Revon tulkinta noudattelee samaa linjaa kuin muukin 1970-1980- luvun tutkimus ja muut tulkinnat; Otetaan huomioon sisäpoliittiset kysymykset, kuten hallitustilanne, eläkepommi ja muut asiat ja käydään läpi EEC-sopimusta Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kannalta. Merkittävin ero muuhun tutkimukseen, johtuen Revon suhteesta Kekkoeseen, syntyy Zavidovon vuotoa käsitellessä: Repo itse oli saanut muistion haltuunsa Kekkonen sisäpiiriin kuuluneelta henkilöltä ja joutunut tämän takia kuulusteluihin, joissa hänet kuitenkin todettiin syyttömäksi.¹⁰⁵ Repo ei usko, että Zavidovon vuoto olisi ollut tahallinen tapaus. Revon tekstissä on kuitenkin havaittavissa Kekkonen opportunisti ja jossain määrin aktiivisuus. Muun muassa Repo väittää, että Kekkonen itse olisi halunnut, että hänen kauttaan jatketaan ja sitä myötä eläkkeelle siirtymistään lykätään neljällä vuodella, kun taas erään toisen tulkitsijan mukaan Kekkonen olisi halunnut pidemmän jatkoajan.¹⁰⁶ Repo mainitsee monen muun tavoin vuoden 1968 vaalit syyksi sille, että Kekkonen ei enää vuonna 1974 halunnut normaaleihin valitsijamiesvaaleihin osallistua. Revon tulkinnasta jää vaikutelma, että poikkeuslaki on ollut ennen kaikkea ainoastaan sisäpoliittinen kysymys, vaikka sitä virallisesti ulkopoliitiikalla perusteltiin.

Vuonna 1984 ilmestyi Lasse Kankaan kirjoittama muistelmateos ”Ahti Karjalainen tasavallan kakko-sena”. Karjalainen oli tuolloin vielä elossa, mutta hänen poliittinen uransa oli jo käytännössä ohi. Teoksessa luonnollisesti käsitellään poikkeuslakia myös Karjalaisen näkökulmasta, ja sen mukaan Kekkonen halusi, että nimenomaan Karjalainen ehdottaa poikkeuslakia julkisuuteen talvella 1972. Revon ja Virolaisen tavoin myös Kangas huomioi vuoden 1971 eduskunnan hajotuksen presidenttipeliin liittyvänä ilmiönä. Ero on siinä, että hän ei näe sitä ”Vennamolaisuuden heikentämisenä”, vaan Kekkonen olisi tehnyt sen omaa asemaansa vahvistaakseen. Kekkonen olisi siis tehnyt jatkosta päätöksensä jo vuoden 1971 puolella.¹⁰⁷ Tämä on luonnollisesti ristiriidassa Kekkonen aiemman luopumispäätöksen kanssa. Myöhemmin paljastuneiden päiväkirjojen ja eläkesuunnitelmien suhteen päätös on ajallisesti linjassa.¹⁰⁸

¹⁰⁴ <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1919/19190094001#Pidp445934880> Luettu 18.3.2021.

¹⁰⁵ Tapaus Zavidovo 1973, Revon kuulustelupöytäkirjat.

¹⁰⁶ Kangas 1984, 180.

¹⁰⁷ Kangas 1984, 176-177

¹⁰⁸ Seppänen 2007, 346, Seppinen 1997, 388-389.

Kankaan mukaan nimenomaan Karjalainen olisi ollut se, jonka vaatimuksesta Kekkonen kauden jatko olisi rajattu vain neljään vuoteen. Syytä sille, miksi kausi rajattiin vain neljään vuoteen ei ole muissa teoksissa analysoitu. Muiden muistelmateosten tavoin Kankaan kirjasta välittyy kuva, että kyseessä oli pohjimmiltaan sisäpoliittinen prosessi, jota virallisesti vain perusteltiin ulkopoliitiikalla. Tosin, sama havainto toistetaan vuonna 1989 julkaistussa Karjalaisen-Tarkan teoksessa, mutta sekin perustuu vain Karjalaisen omaan muistitietoon.¹⁰⁹

Vuonna 1986 ilmestyneessä muistelmateoksessaan Virolainen analysoi Kekkonen kautta laajalti, mutta poikkeuslakiakin pohditaan siinä melko paljon. Muista tulkitsijoista ja tutkijoista poiketen Virolainen näkee poikkeuslain ja siihen johtaneen prosessin yksinomaan Kekkosesta lähteneenä prosessina, eikä hän käsittele asian ulkopoliittista ulottuvuutta lainkaan¹¹⁰. Zavidovon vuodon tahallisuuden tai tahottomuuden Virolainen jättää kryptisesti avoimeksi.¹¹¹

Tässä on havaittavissa sama ilmiö kuin oli havaittavissa Revon kohdalla, ja muissakin tapauksissa, kun tapauksesta on aikaa kulunut: mitä lähempänä Kekkonen tutkija on ollut, ja/tai mitä kauemmin on aikaa kulunut, niin sitä vähäisemmäksi on ulkopoliitiikan merkitys käynyt, ja korostunut Kekkonen halu välttää normaalit valitsijamiesvaalit.

Yleisteoksia, joissa poikkeuslakia käsitellään, ilmestyi luonnollisesti vuosien viiveellä, koska historiallisen prosessin on aina kypsytävä ja jalostuttava, ja toisekseen, materiaaleja, joilla poikkeuslakia olisi tutkittu ja analysoitu, oli suhteellisen vähän vielä 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa. Kuitenkin melko pian poikkeuslain ilmestymisen jälkeen vuonna 1975 ilmestyi Jutikkalan ja Rasilan kirjoittama ”Suomen poliittinen historia 1905-1975”, jossa poikkeuslakia kuitenkin pintapuolisesti käsitellään.

Teos on luonteeltaan yleisteos, joka ilmestyi melko pian poikkeuslain syntymisen ja siihen johtaneen prosessin jälkeen, joten arkistomateriaaleja ym. samoja tietolähteitä ei luonnollisestikaan ole ollut käytettävissä samalla tavalla kuin uudemmissa teoksissa.¹¹² Siitä huolimatta tietoja, esimerkiksi lehdistö- tai aikalaisten haastattelujen kautta olisi ollut käytettävissä, kuten jopa joitakin aikalaisteoksia. Kaiken kaikkiaan poikkeuslakia ja siihen liittyviä ilmiöitä käsitellään kirjassa vain muutamalla

¹⁰⁹ Tarkka 1989, 187-190.

¹¹⁰ Virolainen 1986, 370-372

¹¹¹ Virolaisen kirjassa on osio ”Oliko poikkeuslaki virhe?”, mutta suoraa vastausta kysymykseen ei tule.

¹¹² UKK-arkisto avautui asteittain 1995-01, ja 1970-luvulla oli käytössä ainoastaan julkiset tiedot, kuten lehdistö, ja aikalaisten näkemykset. Tapahtuma oli yksinkertaisesti niin tuore, ettei se ollut ehtinyt jalostua siihen pisteeseen, että sitä olisi voinut laajalti analysoida, ainakaan objektiivisesti. Aikalaisten, kuten Junnilan ja Virolaisen muistelmat ovat asia erikseen. Ne eivät edes pyri objektiivisuuteen, kuten ei muistelmateoksen kuulukaan. Tutkimuksen sen sijaan pitää.

sivulla, vaikka se olikin kirjan julkaisun aikoihin merkittävin ja viimeisin poliittisen historian tapahtuma.¹¹³ Toisaalta, historian tekemisen prosessi vie aikaa, joten voi olla, että ajatustyö prosessin aukaisemiseksi ja käsittelemiseksi on ollut niin alkutekijöissään, ettei se vain ole yksinkertaisesti ehtinyt tähän yleisteokseen. Teoksessa kuitenkin analysoidaan EEC-sopimusta ja sen merkitystä, joka oli keskeinen tekijä poikkeuslakiin johtaneessa prosessissa.¹¹⁴ Sitä ei mitenkään kytketä poikkeuslakiin, eikä Zavidovon vuotoa käsitellä lainkaan. Myöskään Kekkonen ilmoitusta vuodelta 1968, että hän ei jatka presidenttinä, ei analysoida. Samalla kuitenkin todetaan, että Kekkonen jatkamattomuus ei olisi aiheuttanut ongelmaa. Kaiken kaikkiaan teos on omalle ajalleen tyypillinen, neutraali yleisteos, jossa poikkeuslakiasiaa on käsitelty melko vähän ja Kekkonen toimintaa sen suuremmin kritisoimatta.¹¹⁵ Kyseessä on normaali oman aikansa tuotos, jossa on tapahtumaisen toteamisen osalta yhteistä muiden oman aikansa yleisteosten kanssa. On muistettava, että yleisteoksen voi nähdä sen hetkisenä yhteenvetona käsiteltävistä asioista sekä ajankohtaisista asioista, joista on kulunut vähän aikaa, kuva on luonnollisesti niukka ja prosessi kesken, näin ollen poikkeuslain syvällisemmän analysoinnin jättäminen pois on voinut olla viisas ratkaisu.

2.3 Yhteenveto aikalaistutkimuksesta

Poikkeuslakia sivuavia ja käsitteleviä teoksia alkoi ilmestymään lähes heti, kun poikkeuslaki oli hyväksytty. Laki säädettiin eduskunnassa tammikuussa 1973 ja ensimmäinen aiheeseen liittyvä teos ilmestyi jo samana vuonna. Kyseessä oli poikkeuslakia käsittelevä teos ”Tapaus Zavidovo”. Lain vastustaja, Kokoomuksen kansanedustaja Tuure Junnila melko tuoreeltaan seuraavana vuonna 1973. Junnila näkee koko poikkeuslakiprosessin perustuslain hengen vastaisena ja Kekkonen omana valtapelinä.¹¹⁶ Teoksia eri kirjoittajilta ilmestyi vuosina 1974-1986 tasaiseen tahtiin, ja niissä on sama argumentaation runko, eri painotuksilla. Merkille pantavina painotuksina on sisä- ja ulkopolitiikan suhde tulkittaessa poikkeuslakiin johtaneita tekijöitä, sekä Kekkonen ja Karjalaisen aktiivisuus, ja muiden puolueiden suhtautuminen asioihin. Myös eduskunnan hajotuksen motiivit syksyllä 1971,

¹¹³ Kirja on julkaistu keväällä 1975 ennen ETYK-kokousta.

¹¹⁴ EEC-sopimus oli monien tulkintojen mukaan ratkaiseva tekijä sille, miksi mm. Kokoomus taipui poikkeuslain kannalle.

¹¹⁵ Kekkonen kohdistuva kritiikki alkoi kunnolla 1990-luvulla Rautkallion, Vihavaisen ja Häikiön myötä. Toki jotkin aikalaiset, kuten Junnila kritisoivat Kekkonen voimakkaasti.

¹¹⁶ Junnila 1973, 19-21, 73-38.

vain muutama kuukausi ennen poikkeuslakikeskustelun alkua julkisuudessa, jakavat mielipiteitä. Myös Zavidovon vuodon tulkinta, oliko kyseessä spontaani vuoto vai Kekkonen salajuoni, jakaa tutkijoiden näkemyksiä.¹¹⁷ Kolmenkymmenen kirje mainitaan ainoastaan kolmessa teoksessa. Se on kuitenkin lähinnä vähämerkityksellinen yksityiskohta, joka olisi kuitenkin hyvä tiedostaa. Mikäli kyseisen kirjeen tarkoitus olisi toteutunut, niin Kekkonen ei olisi enää jatkanut presidenttinä ainakaan poikkeuslain turvin.

Yhteistä vuosien 1974-1986 tutkimuksissa, ja niiden muodostamassa historiakuvassa, on Kekkonen suoranaisten kritisoinnin välttäminen.¹¹⁸ Suorinta kritiikkiä tarjoavat aikalaisten muistelmateokset. Varsinaisissa tutkimuksissa, niin yleisteoksissa kuin muissakin, suoraa kritiikkiä ei ole. Epämääräistä, kautta rantain, kiertävää pohdintaa joistakin teoksista toki löytyy, mutta suoranaista Kekkoeseen kohdistuvaa arvostelua ei juurikaan ole. Suomettumisesta ei ilmiönä ole missään aikalaistutkimuksessa puhetta Krosbya lukuun ottamatta. Terminä suomettuminen oli ainakin 1980-luvulle tultaessa olemassa, mutta Kekkonen elinaikana julkaistuissa teoksissa, (julkaistu ennen 31.8.1986) ei suomettumista paljoa käsitellä, poikkeuksena esimerkiksi Kähkölän, Pyyluoman ja Pihlaja-niemen ”Toinen tasavalta” vuodelta 1976. Siinä asiaa toki käsitellään, mutta hyvin pintapuolisesti.¹¹⁹ Tämä selittynee osittain sillä, että 1970-luvulla suomettuminen oli terminä jo olemassa ja sitä yritettiin kääntää positiiviseksi.

Kaiken kaikkiaan aikalaistutkimuksessa poikkeuslaki nähdään poikkeuksellisena prosessina. Osa näkee sen ulkopoliittisista tekijöistä johtuvana välttämättömyytenä, osa sisäpoliittisista syistä johtuvana asiana. Sitä ei kukaan sano suoraan virheeksi, vaikka Johannes Virolainen asiaa pohdiskelee kirjassaan.

¹¹⁷ Esimerkiksi Repo ei usko vuodon tahallisuuteen, eikä sitä tulkintaa esiinny muutoinkaan ennen Kekkonen kuolemaa.

¹¹⁸ Verrattaessa esimerkiksi myöhempien aikojen tutkimukseen, joissa puhutaan Kekkonen ”diivailusta” ja ”selittämisestä”. Esim: Suomen historian pikkujättiläinen ja Virrankosken kirjoittama Suomen historia.

¹¹⁹ Kähkölä, Pyyluoma, ja Pihlajaniemi, 1976, 186.

2.4 Tutkimus Kekkonen kuoleman jälkeen 1986-95

Urho Kekkonen presidenttikausi oli päättynyt muutama vuosi ennen Kekkonen kuolemaa. Käytännössä kausi päättyi syksyllä 1981, virallisesti alkuvuodesta 1982 kun Koivisto astui virkaansa. Luonnollisesti poliittiset muutokset ja muut mullistukset vaikuttavat historiantutkimukseen ja niiden välittämään narratiiviin viiveellä, ja näin on asia myös poikkeuslain kohdalla. Tämä näkyy jo heti ensimmäisessä Kekkonen kuoleman jälkeen julkaistussa Suomen historian yleisteoksessa, Suomen historian pikkujättiläisessä, jonka ensimmäinen painos julkaistiin vuonna 1987.¹²⁰ Siinä poikkeuslakia käsiteltiin kahdella sivulla, mutta ei analysoitu kauhean syvällisesti, mutta kuitenkin kirjoitettiin Kekkonen ”selittelystä”. Tällaisia sanamuotoja ei Kekkonen elinaikana julkaistuissa yleisteoksissa esiintynyt.

Kekkonen kuoleman jälkeen alkanut ajanjakso on poliittisesti poikkeuksellinen, koska kyseiselle ajanjaksolle mahtuu monia suuria poliittisia mullistuksia, kuten Neuvostoliiton kaatuminen 1991 ja sitä edeltänyt Itä-Euroopan vapautuminen 1989 sekä osin näiden seurauksena aiheutunut Suomen 1990-luvun alun lama.

Urho Kekkonen arkisto avautui vuonna 1995 tutkimusluvalla käytettäväksi.¹²¹ Sitä ennen se oli ollut vain tiettyjen tohtoritason tutkijoiden käytettävissä.¹²² Lopullisesti arkisto avautui 2001 liberalisoituneen asiakirjojen salausaikapolitiikan takia. Luonnollisesti se, että poikkeuslaista ei ollut arkistomateriaalia tutkijoiden käytössä ennen 1990-lukua, on vaikuttanut tutkimuksiin ja siihen miten asioita on tulkittu. Se näkyy erityisesti aiemmin käsiteltyjen 1970/1980-lukujen teosten ja tutkimusten poikkeuslaista välittämässä kuvassa, jotka perustuvat järjestäen joko henkilön omiin muistelmiin, julkisuudessa olleisiin tietoihin tai sisäpiiritietoihin. Tämä on aiheuttanut selvää polarisaatiota siinä, mitä on pidetty poikkeuslain syynä, tai tarkemmin; mistä poikkeuslaki syntyi, mistä se oli seuraus? Poliittisten olosuhteiden vapauduttua ja arkistomateriaalien avauduttua asteittain tutkijoiden käytettäväksi on poikkeuslakitutkimus luonnollisesti seurannut aikaansa ja kokenut jonkunlaista evoluutiota, kuten historiantutkimus yleensäkin aikojen ja olosuhteiden muuttuessa. Poikkeuslain kohdalla trendi on ollut kautta linjan, joitain poikkeuksia, kuten Juhani Suomea lukuun ottamatta,

¹²⁰ Zetterberg: 1987, 874-875

¹²¹ http://www.ukk-arkisto.fi/?page_id=79 Luettu 7.11.2019

¹²² http://www.ukk-arkisto.fi/?page_id=79 Luettu 7.11.2019

kriittisempään suuntaan.¹²³ Tästä hyvänä esimerkkinä ovat Salosen ja Vihavaisen teokset,¹²⁴ jotka olivat avoimen Kekkoscavastaisia aiempaan aikaan verrattuna. Neutraaleitakin teoksia ilmestyi ja useimmissa teoksissa alkoi näkyä lähdeluettelossa vanhempaa Kekkosta ja poikkeuslakia käsittelevää kirjallisuutta.

Ennen arkiston avautumisen alkamista 1990-luvun alkuun mennessä poikkeuslakitutkimus oli saavuttanut Wattin typologian kolmannen vaiheen¹²⁵: tulkinta on vakiintunut niillä tiedoilla mitä on ollut käytettävissä ja seuraava vaihe alkaa arkistojen avautumisen vaikutuksesta.

Vaikka 1980-luvun lopussa ja aivan 1990-luvun alussa ennen arkistojen hidasta avautumista poikkeuslaista syistä, joilla sitä tuoreeltaan perusteltiin, oli saatavilla tietoa ja joitakin muistelmateoksia aikalaisilta oli jo ilmestynyt, selvää konsensusta ei kuitenkaan missään vaiheessa ollut. Kekkosen kuoltua ja Neuvostoliiton jo ollessa henkitorissaan, polarisaatio tapahtumien tulkinnassa alkoi näkyä entistä voimakkaammin. Samalla trendi, jossa painottuvat Kekkosen oma aktiivisuus ja sisäpolitiikka, korostuu, ja ulkopolitiikan merkitys vähenee. Toisaalta, teoksia ilmestyi suhteellisen vähän ennen arkiston avautumista. Uusi rypäs on ajoitettavissa Kekkosen arkiston aukeamiseen, jolloin ilmestyi mm. Juhani Suomen Kekkossarjan osat, jotka käsittelevät poikkeuslakia.

Kaiken kaikkiaan 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alkupuoliskolla ilmestyi noin viitisentoista Kekkosta käsittelevää teosta, joista poikkeuslakia käsitellään kymmenessä teoksessa.¹²⁶ Tutkimusten osalta on lisääntyneen kriittisyyden lisäksi havaittavissa selkeästi se, että poikkeuslaki on historiallisena prosessina jo jonkun verran ehtinyt kypsyä ja aikaa on ehtinyt kulumaan: Useammassa kirjassa, kuten Salosen ja Häikiön teoksissa, on käytetty lähteinä aikaisempia 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa ilmestyneitä tutkimuksia ja muita teoksia.¹²⁷

Kritiikin lisääntyminen näkyy myös metodikirjaksi luokiteltavassa Ahtiainen et al ”Historia Nyt: Näkemyksiä suomalaisesta historiankirjoituksesta”. Kyseessä on artikkelikokoelma, joka on koottu kirjaksi, ja joka on mainittu metodikirjana.¹²⁸ –”Poliittinen ilmapiiri on kuitenkin jälleen muuttunut. Presidentti Urho Kekkosen kuoleman jälkeinen aika sekä Neuvostoliiton uusi avoimuus- ja

¹²³ Esim; Vihavainen, Salo, ja muutamat muut. Esimerkiksi Rautkallio. Tosin suhteellisen neutraaleitakin esityksiä ilmestyi.

¹²⁴ Molemmat käsittelevät nimenomaan Suomettumista, ja hyvin negatiivissävytteisenä ilmiönä.

¹²⁵ Soikkanen 1995, 116.

¹²⁶ Esimerkiksi Rautkalliolta ilmestyi Kekkosta käsitteleviä kirjoja, jotka käsittelevät 1950- ja 1960-lukuja.

¹²⁷ Monen teoksen lähdeluetteloista löytyy mm. Osmo Apusen, Matti Paavonsalon, Kähkölän, Skytän ja Krosbyn teoksia. Myös hieman erikoisempaa ”Tapaus Zavidovoa” on käytetty.

¹²⁸ Nevakivi, Hentilä, ja Haataja 1993, 187.

uudistuspolitiikka heijastuvat epäilemättä historiantutkimukseen, sillä kritiikki kanonisoituja, ulkopolitiittisesti tarkoituksenmukaisia tulkintamalleja vastaan on kasvanut.”¹²⁹

Tämä osaltaan on vahvistanut aiemmin mainittua trendiä siitä, että poikkeuslain tulkinta ja käsittely on muuttunut aiempaan verrattuna kriittisemmäksi, koska monessa tapauksessa tutkimusta on kyllä käytetty lähteenä runsaasti, mutta painottuen selvästi kriittisempään suuntaan. Esimerkiksi Häikiö viittaa Virolaiseen, kun Virolainen toteaa poikkeuslain olleen virhe.¹³⁰

Poikkeuslaki itsessään ei noussut 1990-luvulle tultaessa itsenäisenä ilmiönä Häikiön tutkimusta lukuun ottamatta, vaan se nousi esiin muiden asioiden yhteydessä. Esimerkiksi Vihavainen ja Ahti M. Salonen käsittelevät ensisijaisesti suomettumista, jonka käsittely ja analysointi näyttää tuolloin kokeneen jonkunlaisen renesanssin, ja poikkeuslakia käsitellään ikään kuin oireena ja seurauksena. Vihavainen käynnisti teoksellaan kriittisen suomettuneisuuskeskustelun 1991.

Esimerkiksi Jukka Tarkan teoksissa ”Suomen kylmä sota” ja yhdessä Ahti Karjalaisen kanssa tehty Karjalaisen elämäkerta, ”Presidentin ministeri”, käsittelevät asiaa ikään kuin ohi menneen, osana muita asioita. Myös Salosen teos käsittelee enimmäkseen suomettumista ja monissa muistelmateoksissakin käsitellään laajempia ilmiöitä kuin pelkkää poikkeuslakia.¹³¹ Lähteenä Tarkka käyttää aiemmin ilmestyneitä Krosbyn ja Jyrängin ja Skytän teoksia.¹³² Tämä on luonnollista, kun ottaa huomioon, että suurin osa tämän aikakauden teoksista on laadittu ennen kuin arkistomateriaalit ovat olleet laajasti yleisön saatavilla. Tässä vaiheessa Juhani Suomi oli jo aloittanut Kekkosen elämäntasarjansa kirjoittamisen, mutta osat kuusi, ”Taistelu puolueettomuudesta” ja kahdeksan, ”Liennytyksen akanvirrassa”, eivät olleet vielä ilmestyneet.¹³³ Aiempia osia on kylläkin käytetty lähteenä monessa tämän aikakauden tutkimuksessa.

Veikko Vennamon muistelmateos ”Kekkosdiktatuurin vankina” ilmestyi vuonna 1989. Kuten teoksen nimestä, ja Vennamon aiemmastakin suhtautumisesta Kekkoseen voidaan päätellä, suhtautuminen Kekkoseen, ja siten poikkeuslakiin on negatiivista. Vennamohan oli yksi kuuluisimmista poikkeuslakia vastustaneista poliitikoista. Tosin teoksen julkaisun aikaan hänen aktiivisin kautensa politiikassa oli jo ohi. Vennamon näkemyksen mukaan poikkeuslaki tarvittiin koska Kekkonen ei olisi

¹²⁹ Ahtiainen et al 1990. Ahtiainen ja Tervonen, prologi. 13.

¹³⁰ Salonen 1991, 299-310, Vihavainen 1991, 109-110

¹³¹ Esimerkiksi Karjalaisen ja Tarkan teos käsittelee hänen elämänsä ja uraansa, ja poikkeuslakia käsitellään muutamalla sivulla alkaen sivulta 187.

¹³² Tarkka 1991, 209-21

¹³³ Taistelu puolueettomuudesta ilmestyi 1996, Liennytyksen akanvirrassa ilmestyi 1998.

uskaltanut lähteä normaaliin presidentinvaaliin 1974. Taustalla olisi ollut myös Ahti Karjalaisen pysäyttäminen.¹³⁴ Toisena keskeisenä syynä olisi ollut Suomen ja EEC:n välisen sopimuksen solmiminen joka on esitetty motiiviksi monessa muussakin tutkielmassa ja muistelmateoksessa. Vennamon mukaan niin sanotut hajotusvaalit alkuvuodesta 1972 järjestettiin SMP:n heikentämiseksi ja siten poikkeuslain läpimenon turvaamiseksi.¹³⁵ Kaiken kaikkiaan Vennamon teos on säilyttäen hyvin kriittinen ja negatiivisesti Kekkoeseen ja poikkeuslakiin suhtautuva teos, joskaan se ei ollut mikään yllätys teoksen kirjoittajan taustan huomioon ottaen.

Suomen Kekkossarjan ensimmäiset osat ilmestyivät jo 1980-luvun puolella.¹³⁶ Juhani Suomen teosarjasta poikkeuslakiin johtavaa kehityskulkua käsitellään jo vuonna 1996 ilmestyneessä osassa ”Taistelu puolueettomuudesta”. Käsittely jatkuu mainitussa ”Liennytyksen akanvirrassa”-osassa, joka, ilmestyi kaksi vuotta myöhemmin.

Vaikkakin suuri trendi onkin aikakauden poikkeuslakia käsittelevässä kirjallisuudessa ja tutkimuksissa sama, kohti kriittisyyttä, niin painotuseroja asioiden tulkinnoissa, ja ennen kaikkea siinä, mitä ja miten on käytetty lähteinä.¹³⁷ Pääosa kyseisen aikakauden tutkimuksista perustuu lehtikirjoitteen poikkeuslain käsittelyn ja syntyprosessin ajalta, loppuvuodesta 1971 tammikuuhun 1973, jolloin laki eduskunnassa hyväksyttiin. Lehdistön reaktiot vaihtelivat aikanaan runsaasti, riippuen luonnollisesti lehdestä ja kirjoittajasta.¹³⁸

Aiheesta on 2000-luvulla tehty yksi opinnäytetyö, mutta sen enempiä asiaa ei liene tutkittu. Laajin aineisto on luonnollisesti Häikiöllä teoksessaan ”Presidentin valinta”, koska kyseinen teos on aikakautensa teoksista ainoa, joka keskittyy nimenomaan presidentin valintaan, tässä tapauksessa poikkeuslakiin. Muistelmateosten osalta lähdemateriaali vaihtelee. Karjalaisen ja Tarkan kirjoittamassa Karjalaisen muistelmateoksessa käytetään lähinnä Karjalaisen omia muistiinpanoja, joita ei eritellä tai analysoida sen tarkemmin. Aiempaan, Kankaan kirjoittamaan Karjalaiselämäkerran tulkintaan verrattuna Karjalaisen näkemys ei ole muuttunut. Toisaalta, joissain aiemmissä tutkielmissa esitetty ajatus siitä, että neljän vuoden jatkoaika normaalin kuuden vuoden sijaan olisi ollut Karjalaisen idea, saa vahvistuksen.

¹³⁴ Vennamo 1989, 162.

¹³⁵ Vennamo 1989, 162-169.

¹³⁶ Tällöin ilmestyi ensimmäinen osa, ”Myrrysmies”, vuonna 1986. Teos kattaa vuodet 1936-44.

¹³⁷ Lähinnä se, mitä teoksia on käytetty, ja lehdistön osalta se mitä lehtiä on käytetty, jos niitä ylipäättäen on.

¹³⁸ Ainakin Uusi suomi suhtautui alkuvaiheessa poikkeuslakiin negatiivisesti.

Lähdemateriaalinsa puolesta taas heikkolaatuisin on Ahti M. Salosen teos, jossa vain jossain määrin käsitellään Uuden Suomen uutisointia poikkeuslaista, muista lehdistön reaktioista, mielipiteistä tai tutkimuksista ei paljoa analyysiä löydy.

2.5 Miten poikkeuslakiin päädyttiin eri tulkitsijoiden mukaan? Painotusten muuttuminen aiempaan tutkimukseen verrattuna

Verrattuna aiempiin, 1970-luvun ja 1980-luvun alun tutkimukseen perinteinen argumentaatorunko sille, miten ja miksi poikkeuslakiin päädyttiin normaalien presidentinvaalien sijaan, on jonkun verran muuttunut.¹³⁹ 1970-luvun ja 1980-luvun alun tutkimuksilla pääpaino on muistelmateoksia ja joitain muita poikkeuksia lukuun ottamatta ulkopoliitikassa ja vuoden 1968 presidentinvaaleissa, jotka olivat Kekkoselle itselleen motiivi kieltäytyä tulevista vaaleista, jotka olisi pitänyt järjestää talvella 1974. Toisaalta, monessa teoksessa viitataan edelleenkin Kekkonen ilmoitukseen vuodelta 1967, ettei hän enää 1974 lähtisi ehdolle.¹⁴⁰ Se, milloin Kekkonen pää kääntyi jatkokauden kannalle, vaihtelee tulkitsijan mukaan, mutta kokonaiskuvaksi jää se, että päätös olisi tehty vuodenvaihteessa 1971/72, ja että hajotusvaalit, joilla pyrittiin SMP:n heikentämiseen, olisivat olleet keskeinen osa prosessia.¹⁴¹ Hajotusvaalit saavat aiempaa enemmän huomiota. Karjalaisen aktiivisuuden huomiointi vaihtelee.

Lähdemateriaalissa eri kirjoittajilla on runsaasti eroja, ja joissain teoksissa, kuten historian ystävän liiton vuonna 1993 ilmestyneessä julkaisussa ”YYA-Suomi” ei mainita mihin tietoihin ja lähteisiin kyseisen teoksen tulkinta ylipäänsä perustuu. Kyseessä on artikkelimuotoinen teos, ja osion, jossa monien muiden asioiden ohella käsitellään poikkeuslakia, on kirjoittanut Martti Turtola. Muita teoksen kirjoittajia ovat Lauri Haataja, Risto E.J. Penttilä, Juhani Suomi, Max Jacobson, Ari Uino, Martti Häikiö, Pertti Pesonen, Markku Mansner, Timo Vihavainen ja Hannu Soikkanen. Kirjoittajista ainakin Suomi, Häikiö ja Vihavainen ovat muissa teoksissaan käsitelleet poikkeuslakia, tosin Häikiötä lukuun ottamatta muiden asioiden yhteydessä.

¹³⁹ Aiemmissä tutkimuksissa painotettiin enemmän ulkopoliitikkaa, ja Kekkonen omat motiivit olivat lähinnä muistelmateoksissa pohdittavia asioita.

¹⁴⁰ Kekkonen ilmoitti vuonna 1967 vaalien alla, ettei enää 1974 lähde ehdolle.

¹⁴¹ Esim: Väyrynen 1993, 151.

Tässäkään teoksessa, tai edes luvussa poikkeuslaki ei ole pääasia, vaan sitä käsitellään kahdessa osassa: ”Puolustuspolitiikka” ja ”Sosialidemokraattien vallasta porvarivaltaa, Suomen sisäpolitiikka 1966-92”. Jälkimmäisen osan on kirjoittanut Martti Häikiö. Poikkeuslaki on tässä teoksessa kuvattu hyvin pintapuolisesti ja kuvaksi jää, että kyseessä on yksinomaan sisäpoliittinen ilmiö.¹⁴² EEC-sopimuksesta tai ulkopoliitikasta ylipäätään ei mainita halaistua sanaakaan. Rivien välistä on havaittavissa Kekosta kohtaan kritiikkiä sillä teoksen mukaan poikkeuslaki ”Syntyi Kekoksen pakottamana”.¹⁴³

Vuonna 1991 ilmestyi Ahti M. Salosen ”Kylmällä linjalla”. Salosen teoksen suurin ongelma on heikko lähdemateriaali, ja kyseessä onkin tekijänsä populäärinen pamfletti ja mielipidekirja, ei missään tapauksessa tieteellinen tutkimus. Se kuitenkin omalta osaltaan ilmentää ajan kuvaa siitä, kuinka Kekokseen ja suomettuneisuuden aikaan ryhdyttiin suhtautumaan aiempaa kriittisemmin 1990-luvun alussa. Salosella on poliittista taustaa: hän oli 1980-luvulla Liberaalien presidenttiehdokkaana heikolla menestyksellä.

Kyseinen teos käsittelee suomettumista pitkän aikavälin ilmiönä, alkaen jo tsaarin ajasta ja päättyen kirjan julkaisuaikaan vuoteen 1991. Kirjan tekijä oli taustaltaan entinen sosialidemokraatti ennen siirtymistään Liberaaliseen kansanpuolueeseen. Teos on joiltain osin objektiivinen, mutta niiltä osin, kun käsitellään Kekosta, Salonen ei edes pyri objektiivisuuteen, vaan suhtautuu hyvin asenteellisesti ja pitää Kekosta itsevaltiaana ja Suomen poliittisten puolueiden johtoa ”rälssinä”, joka on Kekoksen ohjauksessa. Salosen mukaan poikkeuslaki on oire siitä, että Kekosella nousi valta päähän, ja tämä taas olisi osittain vanhenemisen oire.¹⁴⁴ EEC:tä tai ulkopoliitikkaa ei mainita perusteiksi Kekoksen jatkolle tai poikkeuslaille. Toisaalta, kolmenkymmenen kirje, jonka poikkeuslakia vastustaneet tunnetut kansalaiset Kekoselle lähettivät joulukuussa 1972 mainitaan, samoin kuin Kekoksen STT:n kautta huhtikuussa 1972 julkaistu tiedote.¹⁴⁵ Toisaalta, kolmenkymmenen kirjeen maininta ja käsittely johtuneen osittain siitä, että Salonen oli sitä itse allekirjoittamassa.¹⁴⁶ Zavidovon vuotoa Salonen ei käsittele poikkeuslain yhteydessä, mikä on tässä kohtaa loogista, koska hän näkee koko prosessiin ennen kaikkea Kekoksen pään sisältä lähteneenä asiana.

¹⁴² YVA-Suomi, Häikiö, Häikiö 93, 146

¹⁴³ YVA-Suomi, Häikiö, Häikiö 93, 146.

¹⁴⁴ Salonen 1991, 297.

¹⁴⁵ 19.4.1972 STT julkaisi Kekoksen tiedotteen, jossa hän ilmoitti olevansa käytettävissä, muttei suostu vaaleihin.

¹⁴⁶ Salonen 1991, 300-302.

Teoksen lähdeluettelosta löytyy joitain aiempia aihetta käsitteleviä tutkimuksia, mutta tarkkoja sivunumeroita ei mainita. Lehdistöä käytetään lähteenä Uutta Suomea, mutta muita ei mainita sanallakaan. Kaiken kaikkiaan Salosen tulkinta on melko lähellä Johannes Virolaisen vanhemmassa muistelmateoksessaan esittämää tulkintaa,¹⁴⁷ sillä erotuksella, että Salonen suhtautuu Kekkoseen, ja sitä kautta myös poikkeuslakiin, negatiivisemmin kuin Virolainen. Kyse on ennen kaikkea asenne-erosta, sekä siitä, että Salonen ei liene Kekkosta niin hyvin tuntenut kuin Virolainen. Toinen suomettumiseen keskittynyt, samoihin aikoihin ilmestynyt teos oli Timo Vihavaisen kirjoittama ”Kansakunta rähmällä”, joka on myös hyvin negatiivissävytteinen ja tulkitsee poikkeuslain oireeksi suometumisesta.¹⁴⁸ Vihavaisen teoksen voi nähdä eräänlaisena lähtölaukauksena 1990-luvun suomettuneisuuskeskustelulle.

Samoihin aikoihin, vuonna 1992, ilmestyi Jukka Tarkalta teos ”Suomen kylmä sota”. Tarkka käsittelee Suomea kylmässä sodassa, ja poikkeuslaki on luonnollisesti sivujuonteena. (Asiaa käsitellään yhteensä muutamalla sivulla.)¹⁴⁹ Kirja käsittelee poikkeuslakia ulkopoliitiikan kautta, eikä Tarkka käsittele sisäpoliittisia ulottuvuuksia kolmenkymmenen kirjettä lukuun ottamatta. Zavidovoa ja EEC:tä käsitellään suhteellisen paljon ja poikkeuslaki peilataan niiden kautta.¹⁵⁰ Tarkan tulkinta on melko lähellä monia vanhempia teoksia, jotka ovat ilmestyneet 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa. Tämä on sinänsä loogista, sillä teoksen lähdeluettelosta löytyy ainakin Osmo Apusen, Kyösti Skytän ja Eino S. Revon teoksia.¹⁵¹ Mitään uutta ja mullistavaa tietoa ei Tarkka tuo esille.

Muista 1990-luvun alussa ilmestyneistä Kekkosta sivuavista teoksista mainittakoon Seppo Keräsen teos ”Urho Kekkonen ja Neuvostoliitto”. Se on ollut aikoinaan uraa-uurtava siinä mielessä, että se oli Hannu Rautkallion teosten ohella ensimmäisiä Kekkosen ja Neuvostoliiton suhteita käsitteleviä teoksia.¹⁵² Keräsen tulkinnassa koskien poikkeuslakia ei kuitenkaan ole mitään varsinaisesti uutta tietoa aikalaistutkimukseen tai aiempaan tutkimukseen verrattuna, joskin Kekkosen ja Karjalaisen hankalaa suhdetta tarkastellaan enemmän kuin aiemmissa, 1970/80-lukujen tutkimuksissa.¹⁵³ Argumentaation perusrunko noudattaa ulkopoliitiikan osalta samaa kaavaa kuin esimerkiksi Apusella ja Tarkalla, eli EEC ja Zavidovo, joskin Zavidovon painotus on suurempi tässä tapauksessa.

¹⁴⁷ Vuonna 1986 julkaistussa muistelmateoksessaan hän päätyy pitämään poikkeuslakia virheenä.

¹⁴⁸ Vihavainen 1991, 109-110.

¹⁴⁹ Tarkka 1992, 141-145

¹⁵⁰ Tarkka 1992, 141-145

¹⁵¹ Tarkka 1992, 209-214

¹⁵² Rautkalliolta ilmestyi 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa useita Kekkosen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita analysoivia kirjoja, jotka tosin käsitelivät aiempia vuosikymmeniä.

¹⁵³ Keränen 1990, 139-152

Sisäpolitiikka huomioidaan osittain mainiten 1968 vaalit ja pintapuolisesti Kekkonen ja Vennamon hankalat suhteet.¹⁵⁴

Lähdemateriaalina Tarkan teoksessa on käytetty ainakin poliittisten aikalaisten muistelmia,¹⁵⁵ teosta ”Zavidovon vuoto” ja Revon ja Skytän teoksia. Lehtitietoihin ei ainakaan tässä kohta viitata.

Oma lukunsa 1990-luvun Kekkoista ja poikkeuslakia käsittelevässä kirjallisuudessa on Martti Häikiön 1993 ilmestynyt ”Presidentin valinta”. Teos on siinä mielessä poikkeus muihin verrattuna, että se on keskittynyt vain ja ainoastaan poikkeuslain tutkimiseen ja presidentin valintaan, ja aloittaa kaukaa historiasta. Häikiö käy kaikki sisä- ja ulkopoliittiset, jopa psykologiset syyt läpi, mutta mitään tyhjentävää selitystä ei kuitenkaan löydy.¹⁵⁶ Häikiön mainitsevat seitsemän syytä olivat: Suomen ulkopoliitiikan pääsuuntaus, ajankohtainen ulkopoliittinen tilanne, poliittinen kulttuuri, sisäpoliittinen tilanne, psykologinen syy eli luopumisen vaikeus (seuraajien liiallinen myöntöväisyys, korvaamattomuus), Kekkonen halu saada poikkeuslaki ja viimeisimpänä muttei vähäisimpänä, Veikko Vennamo.¹⁵⁷

Zavidovon vuotoakin Häikiö käsittelee useammalla sivulla ja kutsuu sitä ”nootiksi.”¹⁵⁸ Häikiön mukaan on täysin mahdollista, että vuoto olisi ollut puhdas vahinko, mutta pohdiskelee myös sitä, että joku olisi voinut vuotaa muistion lehdistölle tahallaan ja mainitsee yhdeksi vaihtoehdoksi Ahti Karjalaisen.¹⁵⁹ Toisaalta, Häikiö viittaa myös Karjalaisen muistelmateoksessa Karjalaisen esittämään tulkintaa, jossa tämä syyttää SDP:tä.¹⁶⁰ Erkki Tuomiojan muistelmateos ”Kukkaisvallasta Kekkosvaltaan” julkaistiin myös vuonna 1993, mutta siihen Häikiö ei ainakaan tässä yhteydessä viittaa. Tuomioja väittää aiheuttaneensa vuodon, ja tähän asiaan Häikiö otti uudemmassa, alun perin 2003 ilmestyneessään teoksessaan kantaa. Kolmenkymmenen kirjekin tulee Häikiön teoksessa käsitellyksi. Häikiö analysoi myös sitä vaihtoehtoa, että vuodon takana olisivat olleet EEC:tä vastustaneet tahot. Tämä tulkinta ei ainakaan muissa saman aikakauden tutkimuksissa ole tullut vastaan. Tässä yhteydessä Häikiö mainitsee Skytän tulkinnan, jonka mukaan vuodon takana olisi ollut Eino S. Repo.¹⁶¹

¹⁵⁴ Keränen 1990, 139-152

¹⁵⁵ Esim: Virolaista ja Vennamoa.

¹⁵⁶ Häikiö 1993, 344-45

¹⁵⁷ Häikiö 1993, 344-346.

¹⁵⁸ Häikiö 1993, 276.

¹⁵⁹ Häikiö 1993, 277.

¹⁶⁰ Häikiö 1993, 277.

¹⁶¹ Häikiö 1993, 279-280.

Häikiö kuitenkin toteaa, että: ”Jälkeenpäin voidaan ainakin todeta, että vuoto vaikeutti EEC -sopimuksen allekirjoittamista ja edisti presidentti Kekkonen uudelleen valintaa ilman vaaleja”.¹⁶²

Pääsyyinä poikkeuslaille mainitaan kuitenkin ulkopoliittikka ja Kekkonen pitäminen itseään korvaamattomana. Mielenkiintoisena yksityiskohtana on poikkeuslain vertaaminen vuoden 1944 Ryti-Ribbentrop -sopimukseen. Lähdemateriaali perustuu aiempiin tutkimuksiin ja kirjallisuuteen, sekä joiltain osin myös arkistolähteisiin. Ainakin vuoden 1968 vaaleja analysoitaessa Häikiö tukeutuu runsaasti SDP:n arkistoituihin puoluekokousmateriaaliin¹⁶³ sekä vuoden 1973 poikkeuslakia käsiteltäessä myös Sorsan ja muiden asianosaisten henkilöiden haastatteluihin.¹⁶⁴ Häikiö myös kytkee EEC:n ja Kekkonen persoonan yhteen siten, että Kekkonen olisi ollut ainoa henkilö joka kykenee saattamaan Suomen ja EEC:n välisen sopimuksen maaliin Neuvostoliittoa miellyttävällä tavalla. Tämän kaltaisia tulkintoja on ollut ennen ja jälkeen Häikiötä, mutta ainakaan Juhani Suomi ei Häikiön tulkintaa osta.¹⁶⁵ Tosin Kekkonen jatkon, ja EEC:n yhteys ei ole hävinnyt mihinkään uudemmassakaan tutkimuksessa, kyse on siitä, miten yhteyttä tulkitaan.

Vuonna 1993 ilmestyi Raimo Väyrysen Tasavallan presidentti -sarjaan kuuluva Kekkonen käsittelevä teos. Teoksessa käydään läpi koko Kekkonen ura ja elämänkaari, ja poikkeuslakia käsitellään muutamalla sivulla.¹⁶⁶ Väyrynen ajoittaa Kekkonen päätöksen jatkokaudesta samoihin aikoihin kuin monet muutkin tutkijat, eli vuosien 1971/72 vaihteeseen.¹⁶⁷ Ajankohta ainakin täsmää hajotusvaalien ja tammikuussa 1972 julkaistun Ahti Karjalaisen lehti-ilmoituksen perusteella, joka aloitti julkisuudessa poikkeuslakikeskustelun.¹⁶⁸ Toisaalta, Väyrysen mukaan Karjalaisen aktiivisuus omissa presidenttipyrkimyksissään jossain määrin närkästytti Kekkonen, ja tämän takia hän käski Karjalaisen ehdottaa Kekkonen jatkoa poikkeuslailla.¹⁶⁹ Toisaalta Kekkonen närkästyi neljän vuoden jatkoajasta, hän olisi halunnut sen olevan kuusi vuotta.¹⁷⁰

Myös EY:n ja poikkeuslain suhde ja Kekkonen osuus ulkopoliittikan takuumiehenä Neuvostoliittoon päin tuodaan esiin, samalla tavalla kuin monissa vanhemmissa tutkimuksissa. Teoksen

¹⁶² Häikiö 1993, 281.

¹⁶³ Häikiö 1993, 366-367.

¹⁶⁴ Ainakin Sorsaa on haastateltu.

¹⁶⁵ Suomi 1996, 681.

¹⁶⁶ Väyrynen 1993, 151-157

¹⁶⁷ Väyrynen 1993, 152

¹⁶⁸ Karjalainen ehdotti asiaa julkisesti ensimmäisenä antamassaan haastattelussa tammikuussa 1972.

¹⁶⁹ Väyrynen 1993, 151-157

¹⁷⁰ Väyrynen 1993, 153

lähdemateriaali koostuu 1970-1990 luvun alun tutkimuskirjallisuudesta¹⁷¹ sekä arkistolähteistä. Väyrysen kirja on Suomen teosten ohella ensimmäisiä teoksia, jossa on käytetty tasavallan presidentin arkistosäätien materiaalia.¹⁷² Kaiken kaikkiaan Väyrysen tulkinta on suhteellisen neutraali ja siinä on huomioitu sekä sisä- että ulkopoliittisia tekijöitä, joskin sisäpoliittinen katsaus on hieman puutteellinen, mutta yleiskuva on samankaltainen kuin aiemmissa tutkimuksissa.¹⁷³

Muistelmateoksista mainittakoon Erkki Tuomiojalta vuonna 1993 ilmestynyt ”Kekkosvallasta kukkaisvaltaan”. Luonnollisesti teoksessa käsitellään jonkun verran myös poikkeuslakia, ja ehkä merkittävin kirjan anti poikkeuslakitutkimuksen osalta on se, että Tuomioja väittää järjestäneensä Zavidovon vuodon itse. Tähän asiaan läheskään kaikki tutkijat eivät ole tulevaisuudessa tarttuneet, ja Suomi ja Häikiökin vasta 10-18 vuoden viiveellä.¹⁷⁴

Tuomiojan teos alkaa 1960-luvulta loppuen 1990-luvun alkuun, joten poikkeuslaki on luonnollisesti yksi käsiteltävä asia. Koulutukseltaan Tuomioja on historioitsija, mutta elämäntyönsä hän on tehnyt poliitikkona, vaikkakin on joitain tutkielmia aikojen kuluessa julkaissutkin. Tulkinnassaan Tuomioja lähtee siitä, että Syksyn 1971 hajotusvaalit olivat osa Kekkonen ja Sorsan juonta SMP:n heikentämiseksi, ja SMP:n ryhmän hajottaminen tehtiin poikkeuslain 5/6:n enemmistön varmistamiseksi.¹⁷⁵ Karjalaisen taustatoiminta ja aktiivisuus jää hämäräksi, mikä on luonnollista koska Karjalainen ja Tuomioja eivät olleet puoluetovereita tai muutenkaan läheisiä yhteistyökumppaneita, ja näin ollen tiedon saanti olisi ollut hieman hankalampaa kuin esimerkiksi Sorsan kohdalla. Tosin, ainakin Helsingin Sanomat uutisoi Karjalaisen tekemästä ehdotuksesta Kekkonen virkakauden jatkamiseksi näyttävästi tammikuussa 1972. Karjalaisen hallitus toki mainitaan osana hajotusvaaleihin johtanutta prosessia.¹⁷⁶

Monen muun tutkijan tavoin myös Tuomioja kytkee EEC-sopimuksen ja poikkeuslain yhteen, ja vertaa sitä aiemmin tehtyyn FINEFTA-sopimukseen: ” Viime kädessä tämä varmistettiin samalla tavalla kuin ennen Finn-Efta-sopimuksen hyväksymistä. Presidentti Kekkonen meni henkilökohtaisesti takuuseen Neuvostojohdolle siitä, että sopimus ei sallisi muuttaa Suomen ulkopoliittikan peruslinjaa. Takuun pitävyys varmistettiin järjestämällä Kekkoselle neljän vuoden jatkoaika eduskunnan

¹⁷¹ Väyrynen 1993, 200-203

¹⁷² Väyrynen 1993, 200-203.

¹⁷³ Paavonsalo 1995, 153-155.

¹⁷⁴ Häikiö 2003 ilmestyneessä teoksessaan ja Suomi 2010 ilmestyneessä teoksessaan.

¹⁷⁵ Tuomioja 1993, 106.

¹⁷⁶ Tuomioja 1993, 108.

hyväksymällä poikkeuslailla. On avoin kysymys, kumpi tuli ensin: poikkeuslaki vai vapaakauppasopimus. Vapaakauppasopimus oli joka tapauksessa se houkutin, jolla poikkeuslakia eniten epäillyt oikeisto saatiin Kekkonen jatkoajan taakse.”¹⁷⁷ Tämä Tuomiojan esittämä EEC + poikkeuslaki -kombinaatio esiintyy monessakin niin vanhemmassa kuin uudemmassakin tutkimuksessa, ja se näkyy myös Kekkonen omissa papereissa, kuten päiväkirjoissa ja vuosikirjoissa.¹⁷⁸ Toisaalta, kukaan ei tiedä olisiko kukaan muu kuin Kekkonen kyennyt hoitamaan asian. Tuomiojan tulkinnasta paistaa läpi myös mm. Juhani Suomen mainitsema inho Vennamo ja SMP:tä kohtaan, vaikkakin Suomeen verrattuna Tuomiojan tulkinta onkin kokonaisuutena neutraalimpi, esimerkiksi hajotusvaalien käsittelyn osalta¹⁷⁹. Tuomioja pohtii aiheellisesti sitä kumpi tuli ensin: EEC vai poikkeuslaki?

Zavidovon vuotta käsiteltäessä, joka olennaisesti liittyy poikkeuslain läpimenoon, Tuomioja tunnustaa aiheuttaneensa vuodon itse, luovutettuaan ruotsiksi kääntämänsä tiivistelmän Högnäsille, jonka kautta asia hieman myöhemmin päätyi julkisuuteen aiheuttaen skandaalin.¹⁸⁰ Tosin, Tuomioja ei kerro mistä itse oli saanut muistion käsiinsä ja myöhemmissä tutkimuksissa ainoastaan Häikiö on todennut asian.¹⁸¹ Kaiken kaikkiaan Tuomiojan tulkinnasta jää käsitys, että Kekkonen piti itseään korvaamattomana EEC-sopimuksen läpiviennin kannalta ja hän ei halunnut vaaleihin Vennamon takia. Tulkinta on hyvin perinteinen ja suhteellisen neutraali, mutta sisäpoliittinen käsittely jää vähälle huomiolle. Kokonaiskuva on kuitenkin ehyt. Verrattuna lähes kymmenen vuotta uudempaan, toisen sosialidemokraatin Lasse Lehtisen tulkintaan, Tuomioja ei pyri tekemään SDP:stä likakaivoa, jonka päälle koko prosessi olisi yritetty kaataa.

Kaiken kaikkiaan Tuomiojan tulkinta on noin 20 vuotta tapahtumien jälkeen kirjoitettu muistelmateos, joka luonnollisesti perustuu kirjoittajan omiin muistoihin, eikä teoksesta tästä syystä löydy esimerkiksi lähdeluetteloa. Verrattuna muihin aikalaisten muistelmateoksiin, kuten Virolaisen teoksiin, Tuomiojan tulkinnassa korostuu EEC-sopimus ja ulkopoliittikka yleensäkin.¹⁸²

¹⁷⁷ Tuomioja 1993, 107.

¹⁷⁸ Usein kun pohdittiin presidenttikysymystä, niin esiin nousi EEC, tai päinvastoin.

¹⁷⁹ Tuomioja myöntää heti että eduskunnan hajotusta oli edeltänyt SMP:n hajotus. Suomi ei tätä ainakaan suoraan myönnä.

¹⁸⁰ Tuomioja 1993, 129.

¹⁸¹ Häikiö 2003, 107-108.

¹⁸² Esimerkiksi Virolaisen vuonna 1986 julkaistussa muistelmateoksessa poikkeuslakia käsiteltäessä hän ei mainitse ulkopoliittikka lainkaan.

Vuonna 1995 ilmestyi Matti Paavonsalolta ”Kekkosen valta”. Paavonsalo näkee koko prosessin perustuslain hengen vastaisena ja analysoi jopa kansan hämmennystä poikkeuslaista.¹⁸³ Se, mihin hämmennyksen analysointi perustuu, jää hieman hämäräksi. Paavonsalo ihmettelee, miksi Kekkoselle sopi vaalit vuonna 1978, muttei 1974. Paavonsalo tuo esille oikeistolaisten lehtien reaktiot, jotka hänen mukaansa olivat kielteisiä, sekä kolmenkymmenen kirjeen. Paavonsalo viittaa myös Virolaisen aiemmin ilmestyneeseen muistelmateokseen. Kaiken kaikkiaan Paavonsalon kirjasta jää kuva, että hän pitää Kekkosen jatkoaikaa, ja sitä mahdollistanutta poikkeuslakia yksinomaan Kekkosen päänäpintymänä, ja ulkopoliittikkaa ei käsitellä juuri lainkaan. Merkittävintä Paavonsalon tulkinnassa on se, että hän lienee ensimmäinen tulkitsija, joka tuo esille perustuslain ja poikkeuslain keskinäiset ongelmat, tässä tapauksessa perustuslain hengen. Perustuslain henkihän on se, että kansan tulee itse saada valita presidentti, ja poikkeuslaki riistää heiltä tämän oikeuden. Myöhemmin mm. Virrankoski (2009) on nostanut esille tätä poikkeuslain ja perustuslain välistä problematiikkaa.¹⁸⁴ Sitä, että poikkeuslailla olisi ongelmallinen suhtautuminen perustuslakiin, ei ole mainittu juurikaan 1970- ja 1980-lukujen teoksissa ennen tätä ja myöhemmissäkin se on jäänyt kokonaisuutena yllättävän vähälle huomiolle.

3. Tutkimus 1995-2018

3.1 1995-2001

Arkistoaineiston käyttö ja näkökulman muutos

Seuraava merkittävä aikakausi Kekkosta ja poikkeuslakia koskevassa tutkimuksessa alkoi vuonna 1995 UKK-arkiston avautuessa tutkijoille käytettäväksi. Tämä näkyi muun muassa siinä, että Kekkosta, ja siten myös poikkeuslakia käsittelevä kirjallisuus ja tutkimus alkoi lisääntyä runsaasti. Näin ollen poikkeuslakitutkimus eteni Wattin typologian asteikolla tasolle neljä. Tämä neljäs taso, jossa pyritään arkistoaineiksella perustelemaan vakiintuneita tulkintoja ja osin pelaamaan nopeudella,¹⁸⁵ alkoi vähitellen 1995 jälkeen ja kunnolla 2001 jälkeen, kun arkisto avautui vapaammin

¹⁸³ Paavonsalo, 1995, 154

¹⁸⁴ Virrankoski 2009, 961-962.

¹⁸⁵ Soikkanen 1995, 115.

käytettäväksi. Pelkästään poikkeuslakiin erikoistunutta kirjallisuutta ei ilmestynyt vaan poikkeuslakia käsiteltiin pitkälti muun Kekkonetutkimuksen yhteydessä.

Viidennelle tasolle, joka on Wattin portaikolla ensimmäinen ”tieteellinen” taso, päästään 1990-luvun lopulla, viimeistään 2000-luvun alkupuolella.¹⁸⁶ Silloin alkoi enemmänkin ilmestyä arkistomateriaaliin ja uusiin lähteisiin perustuvaa tutkimusta, ja toimittajien kirjoittamat pamfletit jäivät selkeään vähemmistöön, vaikkakin niitä vielä toisinaan ilmestyykin. Tosin, suurin syy poikkeuslain taustalla, eli ulkopoliittikka ja osin myös EEC:n vaikutus, ei kadonnut, mutta jo 1980-luvulla alkanut kehitys, jonka mukaan poikkeuslain syynä olisi ollut myös Kekkonen henkilökohtaiset syyt, jatkuu ja myöhemmin myös ulkopoliittiseen tulkintaan tulee uusia ulottuvuuksia.¹⁸⁷

Oman aikansa heijasteena, kuten yleisteokset yleensäkin, 1995 julkaistu ”Suomen poliittinen historia”, josta myöhemmin otettiin useita painoksia ja jossa luonnollisestikin käsiteltiin myös poikkeuslakia ja Zavidovon vuotoa, suhtautuu poikkeuslain syntyyn suhteellisen kriittisesti. Teoksen kirjoittajiin kuuluu muun muassa useita tunnettuja tutkijoita, ja tässä tapauksessa Kekkoskriitikoitakin. Soikkaselta ja Rautkallioltakin ilmestyi jonkun verran Kekkoskirjallisuutta, mutta ne painoutuivat ainakin Rautkallion osalta poikkeuslakia edeltävään aikaan, mutta olivat muovaamassa Kekkonen historiakuva. Merkittävämpiä 1990-luvun jälkipuoliskolla ilmestyneitä Kekkostä ja poikkeuslakia käsitteleviä teoksia olivat näiden lisäksi Juhani Suomen ”Taistelu puolueettomuudesta” (1996) ja ”liennytyksen akanvirrassa” (1998) jotka ovat Suomen kahdeksanosaisen Kekkonen sarjan viimeisiä osia, ja käsittelevät poikkeuslakia myötäsukaisesti, kuten Suomi käsittelee Kekkostä yleensäkin. Juhani Suomen mukaan mm. Kekkonen ei halunnut lähteä ehdokkaaksi presidentinvaaliin 1974 lähinnä Veikko Vennamon takia,¹⁸⁸ ja Kekkonen suostui jatkamaan presidenttinä vasta kun useat häntä olivat siihen pyytäneet. Zavidovon vuodon tahallisuudesta ei ole puhuttakaan, ja Kekkonen uudelleenvalinta kytketään hyvin vahvasti EEC-sopimukseen. Suomi on kuitenkin maininnut näistä kahdessa teoksestaan vanhemmassa, eli vuonna 1996 ilmestyneessä ”Taistelu puolueettomuudesta”, että Neuvostoliiton toimesta aloitettiin sotilaalliset konsultaatiot alkuvuodesta 1972, eli samoihin aikoihin, kun poikkeuslakipeli pyöri jo käynnissä. Suomi ei kuitenkaan niitä kytke poikkeuslakiin, kuten

¹⁸⁶ Soikkanen 1995, 117.

¹⁸⁷ Esim: Seppisen, Tarkan ja Suomen mainitsemat YYA-konsultaatiot, sekä Neuvostoliiton ulkopoliittisen asenteen muutos Suomea kohtaan.

¹⁸⁸ Suomen uudemmassa, 2010 julkaistussa teoksessa Vennamo ei enää mainita, vaan syynä on Suomen etu, ja rivien välistä luettuna Kekkonen korvaamattomuus. Syynä lienee se, että Veikko Vennamo kuoli teosten julkaisemisen välisenä aikana, ja kuolleistahan ei yleensä pahaa muistella.

Seppinen tekee teoksissaan vuosina 1998 ja 2004.¹⁸⁹ Kokonaisuutena nämä konsultaatiot ovat jääneet yllättävän vähälle huomiolle.

Vuonna 1996 ilmestynyt Suomen teos, ”Taistelu puolueettomuudesta” on hyvin keskeinen poikkeuslain tulkinnan ja tutkimisen kannalta. Vaikka itse poikkeuslaki astuikin voimaan vasta tammi-kuussa 1973, niin Juhani Suomen teos on olennainen moneltakin kannalta. Ensinäkin, Suomen massiivinen elämäkertasarja Kekkoesta on yksi merkittävämpiä Kekkoesta käsitteleviä teoksia. Juhani Suomi on myös yksi merkittävimpiä Kekkostutkijoita, joita Suomesta löytyy, joten häntä ei voi yksinkertaisesti sivuuttaa. Aiemmin olen käsitellyt Suomen näkemyksiä, ja verrannut niitä sarjan seuraavan, vuonna 1998 julkaistun teoksen ”Liennytyksen akanvirrassa” kautta, joka kattaa vuodet 1972-76. Tämän vanhemman teoksen analysointi on olennaista, koska siinä Suomi käsittelee ja analysoi poikkeuslakiin johtanutta kehitystä ja taustatekijöitä omalta kannaltaan. Kyseinen teos loppuu siihen, mistä seuraava, vuonna 1998 julkaistu, edellä mainittu teos alkaa.

Suomi lähtee hahmottelemaan poikkeuslakiin johtanutta kehityskulkua suhteellisen kaukaa, 1968 vaaleista ja Kekkonen suhtautumisesta niihin.¹⁹⁰ Hieman yllättäen syksyllä 1971 tapahtuneen Karjalaisen 2b-hallituksen kaatumisen osalta Suomi kirjoittaa: ”Eduskunnan hajottamista on jälkikäteen pidetty tarpeettomana. Syntipukiksi on osoitettu Kekkonen”.¹⁹¹ Tarkempaa lähdeä Suomi ei tälle anna, vaan viittaa Virolaisen ja Sorsan arveluihin.

Suomen mukaan Kekkonen alkoi kokea Karjalaisen kilpailijakseen vuoden 1971 aikoihin ja ryhtyi sen takia kampittamaan tätä. Selitys on sinänsä looginen, koska Kekkonen päätyi jatkokauden kannalle 1971 loppuvuodesta, ja Karjalaisen alkanut kampanja ei enää sopinut kuvioihin. Kekkonen oli Suomen mukaan suunnitellut hallituksen hajottamista jo paljon aikaisemmin, helmikuussa 1971.¹⁹²

Suomi kritisoi myös Johannes Virolaisen tulkintaa poikkeuslain synnystä. Virolainen esitti näkemyksensä alun perin muistelmateoksessaan vuonna 1986, mutta sen jälkeen, uudemmassa, vuonna 2003 julkaistussa teoksessa sävy on hieman muuttunut. Suomi kritisoi vanhempaa, 1986 julkaistua kantaa seuraavasti: ”Johannes Virolainen on tarjonnut selitystä, että vaalit¹⁹³ järjestettiin

¹⁸⁹ Seppinen 2004, 678, Seppinen 1997, 404.

¹⁹⁰ Kekkonen oletettua huonompi kannatus, ja Kekkonen ärsyntyminen Virkkusen ja Vennamon kannatuksesta ym. vrt. 1968 vaalit. Tuolloin Kekkonen voitti selvästi, mutta Vennamon sekä Virkkusen kannatus oli oletettua suurempi.

¹⁹¹ Suomi 1996, 563.

¹⁹² Suomi 1996, 565.

¹⁹³ Syksyn 1972 hajotusvaalit huom. Näissä vaaleissa SMP ei mainittavasti heikennyt, ja muutokset aiempiin vaaleihin eivät olleet muutoinkaan mainittavia. Suomen vaikea sisäpoliittinen tilanne huomioitiin ulkoministeriön lehdistökatsausten (UKA, kansio 128/28) mukaan aina Ranskassa ja Länsi-Saksassa asti.

Vennamon heikentämiseksi. Tätä tulkintaa on levitetty eteenpäin, vaikka Virolainen toteaa itsekin että kyseessä on pelkkä huhu.”¹⁹⁴ Tosin vuonna 1980 julkaistussa teoksessaan Kyösti Skyttä oli samaa mieltä kuin Virolainen. Ylipäänsä Virolaisen vanhemmasta muistelmateoksesta jäi kuva, ettei poikkeuslaki todellisuudessa, hänen mielestään, liittynyt ulkopoliittikkaan mitenkään, vaikkakin suurin osa tutkijoista, Suomi mukaan lukien on asiasta eri mieltä.

Virolaisen kirja on kuitenkin muistelmateos, eikä tutkielma ja näitä ei voi sen takia suoraan verrata keskenään, mutta Virolaisen tulkinta on hänen asemansa ja historiansa takia merkittävä aikalaiskanotto. Suomelta jää kuitenkin mainitsematta se, että poikkeuslakia puuhattiin kulisseissa jo tuossa vaiheessa. Ainakin Kekkonen päiväkirjojen mukaan niin Fagerholm kuin Arvo ”Poika” Tuomi-
nen olivat jo aiemmin syksyllä 1971 ottaneet puheeksi Kekkonen jatkamisen, ja keskustelut olivat osin sivunneet myös valinnan menetelmiä.¹⁹⁵

Virolaisen lisäksi Suomi kritisoi Kekkoseen kriittisesti suhtautuvan Martti Häikiön tulkintaan vuodelta 1993: ”Martti Häikiö on esittänyt olettamuksen, että Zavidovossa oli myös esillä ”kytkentä Kekkonen jatkoajan ja EEC-kysymyksen hyväksymisen välillä” Otaksunta on väärä”.¹⁹⁶ Tätä väärää otaksumaa Suomi perustelee lehtileikkeillä, josta ilmenee Neuvostojohdon kanta.¹⁹⁷

Ainakin myöhemmissä Zavidovon keskusteluissa, joista kuuluisa vuotokin syntyi loppuvuodesta 1972, Kekkonen puhui Neuvostojohdon kanssa EEC:stä ja sen vaikutuksesta, tai vaikuttamattomuudesta, Suomen ulkopoliittikkaan paljonkin, joten ei olisi outoa, etteikö asiasta olisi keskusteltu aiemminkin, varsinkin kun Suomen ja EEC:n väliset neuvottelut olivat olleet jo pidemmän aikaa käynnissä. Suomi tosin myöntää, että tapaamisen yhteydessä keskusteltiin myös presidenttikysymyksestä: ”Toki isännät puuttuivat myös presidenttikysymykseen -mistä myöhemmin enemmän, mutta se tapahtui selvästi aivan toisenlaisessa yhteydessä”.¹⁹⁸ Toisin sanoen asia oli ulkopoliittisessakin mielessä pidemmän aikaa vireillä vaikka Suomi ei sitä suoraan myönnäkään.

Eräs keskeinen ero tässä Suomen vanhemmassa teoksessa verrattuna muihin tutkimuksiin on se, että tämä on yksi harvoista, joissa nostetaan esiin Neuvostoliiton alkuvuodesta 1972 aloittamat YYA-konsultaatiot.¹⁹⁹ Suomen lisäksi ainoastaan Seppinen ja Tarkka ovat käsittääkseen maininneet nämä

¹⁹⁴ Suomi 1996, 573

¹⁹⁵ Suomi 2003 toim. 13.10.1971 ja 30.11.1971. Kekkonen päiväkirjat, 209-211.

¹⁹⁶ Suomi 1996, 681

¹⁹⁷ Suomi 1996, 681.

¹⁹⁸ Suomi 1996, 681.

¹⁹⁹ Suomi 1996, 686.

konsultaatiot ja analysoinut niiden yhteyttä poikkeuslakiin. Tosin Suomi pitää näitä erillisinä ilmiöinä, vaikka ottaakin huomioon ajallisen yhteensattuman.²⁰⁰ Ehkä Kekkonen ajatteli, että ainoastaan hän kykenee saattamaan konsultaatiot Suomen kannalta siedettävään lopputulokseen? Toisaalta, Kekkonen jatkoa oli jo ryhdytty puuhaamaan kulisseissa ennen konsultaatioita, joten Kekkonen olisi hyvinkin voinut jatkaa ilman niitäkin. Kyseessä on kuitenkin taustatekijä, joka on syytä huomioida.

Suomen mukaan Neuvostoliitto olisi aluksi ollut vasemmistolaisen presidentin kannalla, koska tuolloin vielä oltiin siinä käsityksessä, ettei Kekkonen jatka. Kun tähän tähtäävät suunnitelmat menivät monen muuttujan seurauksena pieleen, alkoi Neuvostoliitto vuoden 1970 aikoihin kallistua Kekkonen jatkon kannalle.²⁰¹ Hetemäen aktiivisuus kulisseissa tulee myös tässäkin Suomen kirjassa mainittua. Uudemmassa, seuraavassa osassa, jossa myös käsitellään poikkeuslakia lähinnä vuoden 1972 osalta, Hetemäen rooli jää vähäisemmäksi, mutta ainakin Suomen toimittamissa Kekkonen päiväkirjoissa Hetemäen rooli tulee paremmin esiin. Hän toimi asioiden edistäjänä poikkeuslain käytännön asioissa. Suomen tulkinnan mukaan Kekkonen oli Hetemäen mukaan korvaamaton. Myös Jakobson oli keskeinen taustatekijä, mutta tämä juontaa jo osin kauemmas, vuoden 1970 YK:n pääsihteerin vaaliin ja ylipäänsä ulkopoliittikkaan.

Kaiken kaikkiaan Juhani Suomen tulkinnan mukaan Kekkonen jatkolle, vastoin aiempaa lupaustaan, oli useita syitä. Keskeisimmät syyt olivat EEC-sopimuksen läpivienti, ja ylipäänsä Suomen ulkopoliittisen linjan jatkuvuuden turvaaminen. Myös yksi keskeinen syy, joka tulee paremmin ilmi Suomen seuraavassa, pari vuotta uudemmassa teoksessa, joka alkaa vuodesta 1972, on Veikko Vennamo. Kekkonen ei halunnut käydä vaalitaistoon, koska Vennamo olisi voinut saada liikaa kannatusta, ja Kekkonen ei pitänyt Vennamosta muutenkaan. Yhtenä argumenttina Suomi mainitsee Kekkonen ”vilpittömyyden”. Poliitikoille tyypillinen vallanhimo ja opportunisti jätetään tyystin huomiotta. Toisaalta, Suomen myönteinen suhtautuminen Kekkoseseen on ollut aiemminkin tiedossa. ”Vilpittömyys” alkaa olla jo lähellä korvaamattomuutta, jos tilanne on se, että vain yksi mies pystyy hoitamaan Suomen ulkopoliittikkaa. Tältä osin Suomi on melko lähellä hieman uudempaa Seppisen tulkintaa, jonka mukaan Kekkosella oli itseaiheutettu ongelma: potentiaaliset seuraajat, tai niiden taso. Kaiken kaikkiaan Suomen argumentaation perusrunko on pysynyt suhteellisen samana, ja yleisenä: EEC + ulkopoliittikka, Vennamo sekä Kekkonen ”vilpittömyys”.

²⁰⁰ Seppisen Karjalaisesta ja Kekkosesta kirjoittamat poliittiset elämäkerrat, ilmestyneet 1998 ja 2004.

²⁰¹ Suomi 1996, 697-698.

Vivahde-erona Seppiseen Suomi kuitenkin mainitsee Kekkonen peilanneen itseään kommunismin vastavoimana: ”Kekkonen näet koki itsensä ainoaksi todelliseksi vastapainoksi Sinisalolaisten määräsvaltaan yhä selvemmin siirtyneelle SKP:lle nimenomaan Moskovan horisontista katsoen.”²⁰² Ulkopoliittisina huomioina Suomen tulkinnasta on se, että Kekkonen oli 1960/70-lukujen taitteessa alkanut entistä aktiivisemmin hakemaan tunnustusta puolueettomuudelleen lännestä.²⁰³ Syynä oli ainakin osittain ”näyteikkunan roolin” häviäminen 1970-luvulle tultaessa, ja tämä yhdistettynä muihin tekijöihin muutti Neuvostoliiton suhtautumista Suomeen aiempaa jyrkemmäksi.

Toisaalta, se (EEC + poikkeuslaki ja Vennamo) oli osittain jopa aikalaisnäkemys, ainakin Holkerin ja Hetemäen kannalta. Luonnollisesti vastakkaisiakin näkemyksiä esiintyi, kuten Junnila ja Vennamo, jotka lakia vastaan lopulta äänestivätkin. Suomi muun muassa väittää, että vuodon takana olisi ollut Erkki Tuomioja,²⁰⁴ ja että tämä olisi lopettanut puheet siitä, että Kekkonen itse olisi ollut vuodon takana. Asialle esitetään kyllä kattavia lähteitä, mutta teoriaan, jonka mukaan Kekkonen itse olisi ollut vuodon takana, on kyllä palattu myös uudemmissa tutkimuksissa. Suomi kuvaa hyvin sisäpoliittisen prosessin mikä poikkeuslain takana oli, ja sen, että Kekkonen todellakin sai läpi muiden puoluejohtajien silmissä sen, että vain ja ainoastaan hän kykenisi hoitamaan EEC -asian maaliin. Suomen mukaan tämä oli keskeinen syy sille, että Kokoomus ja Rkp saatiin Kekkonen poikkeuslain taakse tässä asiassa. Arkistoaineistoa Suomi on käyttänyt laajalti, niin UKK-arkistoa kuin muitakin arkistolähteitä. Muun muassa kuuluisaa Zavidovon muistiota hän on käyttänyt lähteenään selvittäessään Neuvostojohdon suhtautumista Suomen EEC-sopimukseen sekä runsaasti Kekkonen itsensä päiväkirjoja, jotka hän on toimittanut. (Julkaistiin Suomen toimittamana 2003.)

Vuoden 1972 presidenttikysymystä käsittelevästä kansiosta Suomi on käyttänyt lähinnä lehtileikkeitä, jotka käsittelevät presidenttikysymystä. Aiemmista teoksista ja kirjoittajista hän mainitsee Tapaus Zavidovon sekä Häikiön kirjan vuodelta 1993, ”Presidentin valinta.” Häikiön teoksen Suomi mainitsee poikkeuslain yhteydessä ainoastaan kritisoidessaan aiemmin käsiteltyä otaksuntaa, mutta Häikiöön viitataan muissa yhteyksissä. Tosin Suomella on ollut vielä vuonna 1990-luvun alkupuolella Häikiöön verrattuna arkistolähteiden tuoma etu tulkintoja muodostaessaan.

²⁰² Suomi 1996, 722.

²⁰³ Suomi 1996, 727.

²⁰⁴ Tuomioja tunnusti asian vuonna 1993 julkaistussa kirjassaan. Tosin, hän ei ole tähänkään päivään mennessä (12/2020) kertonut, keneltä sai muistion jonka vuosi. Tähän asiaan on kiinnittänyt huomiota ensimmäisenä Häikiö vuonna 2003.

Toinen merkittävä, Suomeen verrattuna huomattavasti kriittisemmin Kekkosen toimintaan suhtautuva, 1990-luvun lopussa ilmestynyt yleisteos oli Henrik Meinanderin ”Tasavallan tiellä”. Kyseisestä teoksesta otettiin uusintapanos 2012. Meinander näkee Kekkosen toiminnan jossain määrin kyseenalaisena ja pelurimaisena.²⁰⁵ Painotus on Kekkosen omassa toiminnassa, joskin ulkopoliittisia ja niihin liittyviä taloudellisia syitä, eli käytännössä ECC-sopimuksen solmimisen ja solmimatta jättämisen hyötyjä ja haittoja käsitellään. Sisäpolitiikka jää vähemmälle huomiolle. Toisaalta, Meinander avaa poikkeuslakiin johtaneen kehityksen taustoja melko hyvin. Hän muun muassa mainitsee Hetemäen roolin eräänlaisena välittäjänä ja tunnustelijana sen suhteen, aikooko Kekkonen jatkaa, ja jos niin miten jatko järjestyy.²⁰⁶ Meinander mainitsee myös vuoden 1972 alussa pidetyt hajotusvaalit, mutta perustelee sitä Karjalaisen hallituksen kaatumisella maatalouspoliittisiin kysymyksiin.²⁰⁷ Meinander kuvailee 1970-luvun alun Kekkosta myös virkaheitoksi: ”Kekkonen oli 1970-luvulla alkanut vaikuttaa yhä enemmän virkaheitolta...”²⁰⁸ Tästä voi tehdä sen johtopäätöksen, että joko Kekkonen valmistautui luopumaan virastaan tai sitten hän alkoi pitämään itseään korvaamattomana. Se, mitä Meinander tarkalleen ottaen tarkoittaa virkaheitolla, jää hieman epäselväksi tässä yhteydessä.

Meinanderin mukaan taustatapahtumat ja Kekkosen jatkokauden petaaminen alkoivat jo hyvissä ajoin keväällä 1971: ”Niihin aikoihin Kekkonen antoi Hetemäellekin ymmärtää, ettei hän vastustanut enää ajatusta presidenttikautensa pidentämisestä, minkä jälkeen kampanja kauden jatkamisesta käynnistyi mainituissa piireissä.”²⁰⁹ Meinander ei mainitse mistä piireistä on kyse, mutta Suomen toimittamista Kekkosen päiväkirjoista ilmenee, että ainakin Kokoomuksen Harri Holkeri ja SDP:n Kalevi Sorsa olivat kuvoissa mukana.²¹⁰ Kekkosen jatkoa vuoden 1971 lopulla toivoivat myös K.A. Fagerholm ja Neuvostoliitto.²¹¹ Tosin kukaan heistä ei ottanut kantaa siihen, kuinka valinta olisi suoritettava.

Zavidovon vuodon osalta Meinander ei nimeä suoraan vuotajaa, mutta antaa ymmärtää, että vuodon takana olisi Kekkonen itse.²¹² Meinander ei muutaman muun tutkijan tavoin mainitse Tuomiojaa, mutta ei tosin lähde spekuloidaan sillä, kuka muu vuodon olisi mahdollisesti järjestänyt.²¹³

²⁰⁵ Meinander 1999, 425-428.

²⁰⁶ Meinander 1999, 424-427.

²⁰⁷ Meinander 1999, 422.

²⁰⁸ Meinander 1999, 421.

²⁰⁹ Meinander 1999, 415-420.

²¹⁰ Suomi toim. 2003, 208, 237.

²¹¹ Suomi toim. 2003, 208, 210, 215.

²¹² Meinander 1999, 426.

²¹³ Meinander 1999, 426.

Kaiken kaikkiaan Meinander kytkee poikkeuslain EEC-prosessin läpivientiin vahvasti, ja huomioi hyvin ja kaukaa, alkaen vuodesta 1970 sen taustapelin, joka oli käynnistämässä prosessia, vaikkakin Karjalainen jää hieman sivurooliin. Meinanderin kuvaus on kuitenkin perusluonteeltaan kriittinen. Meinanderin mukaan poikkeuslakia tai vastaavaa järjestelyä suunniteltiin jo edellisten vaalien yhteydessä, v.1968 mutta tälle hän ei anna lähteitä. Meinander mainitsee myös kolmenkymmenen kirjeen.

Uudemmassa, vuonna 2012 julkaistussa painoksessa ei ole aiempaan verrattuna olennaisia eroja. Arkistolähteitä Meinander ei mainitse, eikä niitä ole lähdeluettelossakaan, (vaikka luultavasti niitäkin on käytetty) mutta kirjallisuusluettelosta löytyy niin Juhani Suomen teoksia, Häikiön 1993 ilmestynyt ”Presidentin valinta”, Paavo Väyrysen ”On totuuden aika” osa 1 ja useampia Max Jakobsonin ja Hannu Rautkallion teoksia.²¹⁴ Toisin sanoen Kekkoseen kriittisesti suhtautuneiden tutkijoiden teoksia on käytetty määrällisesti enemmän.

3.2 Tutkimus arkiston aukeamisen jälkeen 2001-2018

Määrällisesti 1990-luvun jälkipuoliskolla Kekkosta käsittelevää kirjallisuutta ilmestyi suhteellisen vähän, joka johtunee osin arkiston avautumisesta, ja siitä että avautuneen arkistomateriaalin prosessointiin kuluu luonnollisesti aikaa. Merkittävin uusi yleisteos, joka 1990-luvulla ilmestyi oli Jussilan, Hentilän ja Nevakiven kirjoittama ”Suomen poliittinen historia 1809-1905”, josta otettiin vuoteen 2006 mennessä yhteensä kuusi painosta. Poikkeuslakia käsitellään muutamalla sivulla, ja hivenen ylimalkaisesti, pääpainon ollessa Zavidovon vuodossa. Tästä kertoo jo väliotsikkokin, ”Zavidovon vuodosta poikkeuslakiin.” Perinteiset, 1970- ja 1980-luvuille ominaiset ulkopoliittiset selitykset ja EEC loistavat poissaolollaan, ja kallistutaan sille kannalle, että Zavidovon vuoto oli Kekkonen omaa näytelmää, joka olisi mahdollistanut poikkeuslain läpimenon.

Kolmenkymmenen kirjettä, sisäpoliittisia asioita, tai muita ilmiöitä ei mainita, eikä teoksessa avata ollenkaan sitä, mitä lähdemateriaalia on asiaa tutkittaessa käytetty. Painoksissa 1-3 ei ole asian käsittelyn suhteen havaittavissa muutoksia, mutta painoksesta neljä alkaen viitataan Kalevi Sorsan muistelmateokseen, ja tuetaan tällä aiempaa näkökulmaa vuodon tahallisuudesta. Sävy on yleisesti ottaen neutraali, mutta vahvasti Kekkonen toimintaa kyseenalaistava. 1990-luvun jälkipuoliskolla joistain vanhoista yleisteoksista, kuten Suomen historian pikkujättiläisestä ilmestyi

²¹⁴ Meinander 1999, 530-532

uusintapainoksia. Näissä uusintapainoksissa ei ole poikkeuslain käsittelyn osalta mainittavia muutoksia, ne ajoittuvat joidenkin teosten osalta 2000-luvulle. Kaikkiin teoksiin ei tosin silloinkaan tullut muutoksia.

Tultaessa 2000-luvulle Kekkosta ja poikkeuslakia ilmestyvää kirjallisuutta alkoi ilmestyä määrällisesti enemmän, niin tutkimuksina, kuin yleisteoksinakin. Tästä esimerkkinä Virrankosken ja Vahtolan Suomen historiaa käsittelevät yleisteokset, joista ainakin Virrankoski suhtautuu poikkeuslakiin hyvinkin kriittisesti.²¹⁵ Virrankosken mukaan poikkeuslaki prosesseineen oli vain Kekkosen diivailua, ja jopa jossain määrin perustuslain hengen vastainen.²¹⁶ Tässä teoksessa, kuten ei Vahtolankaan teoksissa tapahtunut mainittavia muutoksia eri painosten välillä.

2000-luvulla alkoi ilmestyä useampiakin Kekkosta ja poikkeuslakia käsitteleviä opinnäytetöitä. Näistä kuuluisin lienee ilmestyessään runsasta kritiikkiäkin saanut Lasse Lehtisen Kekkosen ja SDP:n suhteita käsittelevä, vuonna 2002 ilmestynyt väitöskirja ”Aatosta ja Jaloa ja alhaista mieltä- Sdp:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944-1981”. Myös pro gradu tutkielmiakin koskien poikkeuslakia on ilmestynyt, eri näkökulmista.

2000-luvulla alkoi ilmestyä myös uutta, ulkomaista tutkimusta liittyen Kekkoseen ja sitä kautta poikkeuslakiin.²¹⁷ Kirjoittajina mm. brittiläinen D. Kirby, amerikkalainen Lavery Jason. Kaikki he olivat kirjoittaneet Kekkosesta jo aiemminkin, mutta ajallinen etäisyys on tuonut uutta näkökulmaan ainakin Kirbyn kohdalla. Johannes Virolaiselta ilmestyi uusi muistelmateos vuonna 2000, joka keskittyy nimenomaan hänen yhteistyöhönsä Kekkosen kanssa. Tässä teoksessaan Virolainen käsittelee poikkeuslakia lyhyesti ja suorasukaisesti aiempaan, vuonna 1986 ilmestyneeseen teokseensa verrattuna. Taustoitus alkaa vuoden 1968 vaaleista, ja kerrotaan Kekkosen ilmoittaneen, ettei hän lähde ehdolle ja kerrotaan Kekkosen verranneen Vennamoja ja Kokoomuksen ehdokasta villipetoihin.²¹⁸

Virolainen tiivistää prosessin lyhyesti ottamatta kantaa ollenkaan ulkopoliittisiin tekijöihin, kuten EEC:hen tai sisäpoliittisiin kuvioihin: ”Kun vuoden 1974 presidentinvaali alkoi lähestyä, ilmeni että Kekkonen olisi käytettävissä jos hänet valitaan eduskunnan toimesta poikkeuslailla.”²¹⁹ Virolainen

²¹⁵ Virrankoski 2009, 961. Väliotsikko; ”Kekkoselle annetaan jatkoaikaa valtiosäännöstä poiketen”. Tämän jälkeen alkaa prosessin kriittinen kuvaus.

²¹⁶ Virrankoski 2009, 961-962.

²¹⁷ Esim; Kirby ja Lavery. 2006 ainakin ilmestyi molemmilta Suomen historiaan liittyviä teoksia.

²¹⁸ Virolainen 2000, 224-225.

²¹⁹ Virolainen 2000, 223.

ei lainkaan analysoi sitä kehitystä mikä johti poikkeuslakiin eikä, ainakaan virallisessa ilmoituksessaan Kekkonen ota kantaa valintamettiin muutoin kuin että ei suostu valitsijamiesvaaliin.²²⁰ Karjalaisen kampanja ja pyrkimykset mainitaan lyhyesti. Joissain piireissä puuhattiin kansanäänestystä ja presidentinvaalin yhdistämistä kuntavaaleihin ennen kuin päädyttiin toteutuneeseen vaihtoehtoon eli poikkeuslakiin.

Virolaisen tulkinnasta jää kuva, että hän tietää enemmän kuin kertoo, eikä se näin ollen tuo varsinaisesti mitään uutta tietoa, mutta johtopäätös on jyrkempi: ” – Näin monien mutkien jälkeen tapahtuikin. Nyt jälkeen päin voi vain todeta, ettei Suomen eduskuntaa ole milloinkaan ennen siinä määrin nöyryytetty kuin silloin”.²²¹ Toisaalta, Virolainen ei edellisessäänkään muistelmateoksessaan linkittänyt poikkeuslakia ulkopoliittikkaan, joten sinänsä tässä ei ole mitään mullistavaa. Koska kyseessä on muistelmateos, niin tulkinnallisuus on sallittavampaa.

Hannu Rautkalliolta ja Pekka Hyväriseltä ilmestyi laajahko Kekosta käsittelevä kirja ”Suomen mies” vuonna 2000. Hyvärinen on suorittanut teoksen varsinaisen kirjoitustyön, mutta hän on käyttänyt Rautkalliota asiantuntijana, ja tämä on johtanut siihen, että Rautkallion perinteisesti (ainakin Suomeen verrattuna) kriittinen näkökulma pääsee hyvin esille, ja Hyvärinen on omaksunut sen sellaisenaan. Tässä teoksessa on alusta alkaen asetelma ”Kekkonen vastaan järjestelmä”, ja kaikki Kekkonen toiminta tulkitaan tätä ajattelumallia vasten. Rautkallion ja Hyvärisen tulkinta lähtee liikkeelle tammikuussa 1972 Ahti Karjalaisen tekemästä ehdotuksesta Kekkonen toimikauden jatkamisesta neljäksi vuodeksi.²²² Hyvärisen ja Rautkallion mukaan Kekkonen olisi närkästynyt siitä, että hänen kauttaan jatkettaisiin vain neljällä vuodella. Tässä kohtaa siteerataan Karjalaista mainitsematta mistä sitaatti on peräisin, mutta tieto löytyy Karjalaisen ja Tarkan vuonna 1989 julkaisemasta Karjalaisen elämäkerrasta.²²³

Poikkeuslakia käsittelevästä osuudesta, kuten koko kirjasta ilmenee vahva, negatiivinen ennako-
asenne Kekkoseen:” Urho Kekkonen piti itseään korvaamattomana viimeistään 1970-luvun alussa, jolloin hän tehti kansainvälispoliittisia aloitteita ja järjesteli sisäpoliittisia rakenteita”.²²⁴ Aloitteita tai rakenteiden järjestelyä ei nimetä tai konkretisoida, mutta tuo viitanee ETYK:n järjestelyihin, SALT-kokoukseen ja Saksojen kysymykseen. Hyvärinen ja Rautkallio analysoivat Kekkonen

²²⁰ Virolainen 2000, 224.

²²¹ Virolainen 2000, 224.

²²² Hyvärinen 2000, 283.

²²³ Tarkka 1989,187-190.

²²⁴ Hyvärinen 2000, 283.

suhtautumista Koivistoon ja Karjalaiseen. Karjalaisen kohdalla esiin nousee turhautuminen ja tietynlainen luottamuksen puute, joka on näiltä osin lähellä Seppisen tulkintaa.²²⁵ Mainitaan, että Neuvostojohto halusi Kekkonen jatkavan, muttei lähde mihin se perustuu.²²⁶

Hyvärisen ja Rautkallion mukaan Kekkonen järjesti Zavidovon vuodon itse, ja se oli peliliike, jolla varmistettiin poikkeuslain läpimeno. Jopa KGB on saatu liitettyä mukaan vuotoon.²²⁷ EEC oli vain keino, jolla poikkeuslakiprosessi saataisiin maaliin. Sisäpoliittisia asioita käsitellään osin puutteellisesti, tosin keskustan ”pakottaminen” hallitukseen mainitaan ohi menen.²²⁸ Hetemäen aktiivisuus taustalla mainitaan analysoimatta. Kekkonen mahdollisista eläkekaavailuista ei tässä teoksessa mainita mitään. Kekkosesta maalataan kuva poliittisena uhkapelurina, joka monen mutkan kautta lopulta saa tavoitteensa läpi.²²⁹ Myös vuotoa pidetään tässä teoksessa tahallisenä.²³⁰ Kaiken kaikkiaan Hyvärisen ja Rautkallion tulkinnan ero verrattaessa esimerkiksi Juhani Suomen ja Esa Seppisen tulkintoihin on suuri, mutta se oli jossain määrin jo ennakkoon tiedossa. Se, että osittain samoilla materiaaleilla päästään näinkin erilaisiin tulkintoihin oli yllätys. Hyvärisen kirjan ongelmana on se, että täsmällistä lähdeluetteloa ei ole saatavilla. Se on ollut WSOY:n sivulla, mutta se on poistettu. Kirjan yhteydessä sitä ei ole.

Vuonna 2001, hieman ennen Hyvärisen ja Lehtisen teoksia, jotka molemmat ilmestyivät 2002, ja hieman jälkeen Suomen ja Meinanderin teosten (1998 ja 1999) ilmestyi toimittaja Risto Uimosen teos ”Riisuttu presidentti: kuinka valtionpäältä vietiin valta ja hänestä tehtiin tavallinen kuolevainen”. Taustaltaan Uimonen on toimittaja, ja hän on tehnyt useita politiikkaa ja presidenttejä käsitteleviä teoksia. Vuosituhannen vaihte voidaan nähdä Kekkostutkimuksen, ja ylipäänsä Kekkoskirjoittelun, jota tämä Uimosen teos edustaa, ruuhkavuosina, ja yleisesti ottaen kriittisen tutkimuksen yleistymisenä, joskin trendi alkoi jo 1990-luvun puolella, ja Uimosen teos istuu näin ollen suureen kuvaan jossain määrin kriittisenä ja analyttisena kuvauksena poikkeuslaista. Uusi perustuslaki vuodelta 2000 oletettavasti antoi mielenkiintoisen perspektiivin ja kimmokkeen kirjoittaa Kekkosesta 2000-luvun alussa. Uusi perustuslaki heikensi olennaisesti presidentin valtaa, ja keskustelu aiheesta

²²⁵ Seppisen teoksesta vuodelta 2004 jää käsitys että Kekkonen turhautui Karjalaiseen tämän liiallisen alkoholismien ja myöntöväisyyden vuoksi.

²²⁶ Hyvärinen 2000, 285.

²²⁷ Hyvärinen 2000, 286.

²²⁸ Keväällä 1972 Kekkonen käveli Keskustan puoluevaltuuston kokoukseen pitämään puheen hallitukseen menon puolesta. Itse puhe löytyy 1974 ilmestyneestä teoksesta ”Suomi K-linjalla.”

²²⁹ Hyvärinen 2000, 285.

²³⁰ Hyvärinen 2000, 287.

on jatkunut näihin päiviin saakka. Näin ollen Uimosen kirja voidaan nähdä kannanottona tähän keskusteluun.

Kirja ei käsittele pelkästään poikkeuslakia, vaan presidentti-instituutiota laajemminkin, mutta poikkeuslakia on kuitenkin analysoitu melko paljon.²³¹ Uimosen tulkinta poikkeuslakiin johtaneesta kehityksestä on hieman erilainen kuin aiempien tutkijoiden kuvaama. Keskeisimmät syyt poikkeuslaille olivat toki Kekkonen halu jatkaa presidenttinä, ja virallisesti ulkopoliittikka, joskin Kekkonen halu oli näistä kahdesta se ratkaisevampi tekijä.²³² Uimosen kirjassa mainitaan Nuortevan komitea, joka olisi asetettu 1967 valtiosääntöuudistusta, toisin sanoen presidentti-instituution uudistamista, ja viime kädessä presidentin vallan vähentämistä varten.²³³ Komitean perustaminen osuu ajallisesti yhteen sen kanssa, että vuoden 1967 vaalien yhteydessä Kekkonen ilmoitti, ettei enää pyri jatkoon 1974 vaaleissa.²³⁴

Uimosen mukaan Kekkonen teki jatkopäätöksensä Neuvostoliiton vuoksi,²³⁵ ja poikkeuslaki olisi ai-noastaan ollut työkalu valinnan loppuun saattamiseksi. Tarkempaa analyysia siitä, miksi Kekkonen ei olisi halunnut vaaleihin lähteä, jotka hän luultavasti olisi voittanut, ei mainita, mutta Uimonen kuitenkin viittaa poikkeuslakia käsiteltäessä Suomen aiempaan teokseen,²³⁶ joten voisi kuvitella, että taustalla piilee Vennamo. Olennaisemmaksi asiaksi nousee kuitenkin komitean työn mitätöinti, joka olisi toteutuessaan kaventanut presidentin valtaa. Poikkeuslakiprosessi päättyi lopullisesti tam-mikuussa 1973, kun eduskunta hyväksyi riittävällä äänten enemmistöllä Kekkonen toimikauden jat-kamisen neljällä vuodella. Uimonen tekee hyvän havainnon, että jos komitean työ olisi jatkunut ja valmistunut alkuperäisen aikataulun mukaan, niin se olisi ollut valmis 31.12.72, hyvissä ajoin ennen vuoden 1974 presidentinvaaleja. Toisin sanoen, normaalilla valintamenettelyllä Kekkonen ei olisi ehtinyt valituttaa itseään ajoissa uudestaan, ja hän olisi joutunut tyytymään aiempaa vähäisempiin valtaoikeuksiin.²³⁷

Kekkonen oli myös Uimosen mukaan sitä mieltä, että eduskunnan tulisi valita presidentti, joten Kek-konen ei lähtökohtaisestikaan arvostanut valitsijamiesvaaleja kovinkaan korkealle.²³⁸ Aiempaan

²³¹ Poikkeuslakia on käsitelty yhteensä neljäntoista sivun verran.

²³² Uimonen 2001, 78-79.

²³³ Uimonen 2001, 73-76.

²³⁴ Uimonen 2001, 68-72. Teknisesti ottaen Kekkonen tosin piti lupauksensa, hänhän ei osallistunut valitsijamiesvaaliin vaikkakin tuli valituksi

²³⁵ Uimonen 2001, 77.

²³⁶ Uimonen 2001, 77.

²³⁷ Uimonen 2001, 78.

²³⁸ Uimonen 2001, 69.

tutkimukseen verrattuna kansliapäällikön Antero Jyrängin merkitys korostuu. Uimosen tekstistä saa vaikutelman, että Kekkosella olisi ollut jotain tekemistä Zavidovon vuodon järjestämisen kanssa, mutta ensisijaisena kohteena olisi ollutkin jatkamisen sijaan torpedoida Nuortevan komitean työ. Sinänsä mielenkiintoinen näkökulma. Kekkonen tosin myöhemmin kesällä 1974 kiisti vaikuttaneensa taustalla komitean epäonnistumiseen.²³⁹ Toisaalta, Kekkonen ei ollut ainut tekijä joka komitean työhön vaikutti, joten on kyseenalaista, olisiko sen työ ja tavoitteet realisoituneet muutoinkin. Joka tapauksessa se oli Kekkoselta este, joka oli raivattava pois tieltä.

Sisäpoliittisia tapahtumia käsitellessään Uimonen huomioi jossain määrin Karjalaisen roolin, ja päätyy siihen lopputulemaan, että päätös Kekkosien jatkamisesta oli kypsynyt jo loppuvuodesta 1971.²⁴⁰ Uimosen mukaan Karjalainen havaitsi Kekkosien dementiaa 1974, Kekkonen itse jo 1972, mutta ilmeisesti tällä tekijällä ei kuitenkaan ollut jatkopäätöksen kannalta kovinkaan suurta merkitystä.²⁴¹ Lähdemateriaalina Uimonen käyttää lähinnä aiempaa tutkimusta, kuten Suomen ”Taistelu puolueettomuudesta”, Alpo Rusin teosta vuodelta 2000, sekä Väyrysen ja Jakobsonin teoksia vuodelta 1993. Arkistomateriaaleja ei ole käytetty.

Vuonna 2002 ilmestyi paljon kritiikkiä ja kohua herättänyt Lasse Lehtisen väitöskirja, joka käsiteli SDP:n ja Kekkosien suhteita, mutta luonnollisesti teoksessa käsitellään runsaasti myös poikkeuslakia. Lehtinen nojautuu poikkeuslakia käsittelevässä osuudessaan runsaasti Suomen vuonna 1998 julkaistuun ”Liennytyksen akanvirtaan”, jonka mainitsin aiemmin, ja jossain määrin myös Tuure Junnilan ja Erkki Tuomiojan teoksiin. Rautkallion tutkimukset mainitaan, mutta niihin ei poikkeuslakia peilata. Lehtinen ei mainitse sanallakaan esimerkiksi Häikiön tutkimusta vuodelta 1993, ja monessa asiassa jossa Lehtisellä olisi ollut käytettävissään arkistomateriaalia, hän viittaa Suomen teokseen, jossa on käytetty osittain samoja arkistomateriaaleja.²⁴² Lehtinen on käyttänyt UKK-arkiston materiaaleista poikkeuslakia käsitellessään runsaasti vuosikirjoja 1970-73, mutta erityisesti presidenttikysymystä

²³⁹ Ilta-Sanomien haastattelu keväällä 1973 poikkeuslain säätämisen jälkeen. Uimonen 2001, 79-80.

²⁴⁰ Uimonen 2001, 80. ”Ahti Karjalaisen muistiinpanojen mukaan Kekkonen oli antanut ymmärtää jo tammikuussa 1972, että haluaisi jatkaa presidenttinä ja odotti että häntä pyydetäisiin tekemään niin ilman vaaleja.”

²⁴¹ Uimonen 2001, 81.

²⁴² Esimerkiksi sivulla 519—”Ehkä hän pelkäsi että Vennamo ja mahdolliset muut ehdokkaat saisivat taas rutkasti protestiäänä, ja vuoden 1968 nöyryytys toistuisi.” Ja lähteeksi annetaan Suomen kirja vuodelta 1998, vaikka Kekkonen itse perusteli vaaleista kieltäytymistään STT:n tiedotteessaan huhtikuussa 1972 vuoden 1968 vaaleilla. Toinen tapaus, Lehtisen kirjan lähdeviite 1661. Viitataan Suomen kirjaan käsiteltäessä Zavidovon keskusteluja kesältä 72 vaikka alkuperäinen dokumenttikin olisi ollut luettavissa. Kuten myös kolmenkymmenen kirjeen kohdalla.

käsittelevä kansio 21/128 loistaa poissaolollaan.²⁴³ Tämä selittynee aiemmin mainitulla runsaalla Suomen teoksen hyödyntämisellä.

Mielestäni on kuitenkin erikoista, että asiaa ei tarkisteta alkuperäislähteestä vaikka se onkin kirjaimellisesti käsien ulottuvilla. Näin esimerkiksi käsiteltäessä kolmenkymmenen kirjettä, joka oli poikkeuslakia vastustavien kansalaisten allekirjoittama kirje (33 allekirjoittajaa, yhteiskunnan ”eliittiä”) ja kyseinen kirje löytyy UKK-arkiston kansiossa 21/128, ”presidenttikysymys 1972”. Sen sijaan että Lehtinen olisi tätä itse penkonut esille, hän Viittaa Juhani Suomen teokseen, jossa kyseinen kirje mainitaan.²⁴⁴ Kokoomusta ja sen suhtatumista analysoitaessa Lehtinen tukeutuu hyvin paljon poikkeuslakia vastustaneen, ja ylipäätään Kekosta vastustaneen Kokoomuksen kansanedustajan, Tuure Junnilan 1973 tuoreeltaan ilmestyneeseen teokseen, ja tämä on osasy sille miksi kuva jää näiltä osin yksipuoliseksi. Muiden Kokoomuslaisten, esimerkiksi niin sanottujen remonttimiesten näkemyksiä ei juurikaan näy.

Kaiken kaikkiaan Lehtisen tulkinta esimerkiksi Suomeen ja Seppäseen verrattuna ei ole Kekkonen toimintaa ymmärtävä, vaan hiukan kriittinen. Toinen, kirjan aiheesta johtuva (käsittelee SDP:n ja Kekkonen suhteita) ominaisuus on se, että SDP:n toimijat saavat keskimääräistä enemmän huomiota, ja Lehti muun muassa väittää, että poikkeuslain mennessä pieleen koko asia olisi pyritty kaatamaan SDP:n niskaan.²⁴⁵ Lehtinen mainitsee mahdolliseksi Zavidovon vuotajaksi Tuomiojan, muttei kuitenkaan ole asiasta täysin varma. Lehtisen tekstistä jää käsitys, että Kekkonen olisi itse vuoden organisoinut, koska hänelle olisi siitä hyötyä, ja että tämä olisi ollut yleinen käsitys asiasta.²⁴⁶ Vaikka Lehtinen mainitseekin vuotajaksi Tuomiojan, Lehtinen ei vaivaudu pohtimaan sitä, mistä tai keneltä Tuomioja on muistion saanut haltuunsa. Tähän asiaan on kiinnittänyt ensimmäisenä huomiota Häikiö vuonna 2003.²⁴⁷

Lehtisen mukaan SDP tuki Kekosta ja hänen jatkoaan, koska SDP:ssä pelättiin uutta Honka-liittoa.²⁴⁸ Lehtinen kytkee myös hyvin vahvasti EEC -sopimuksen ja Kekkonen jatkon toisiinsa sekä Neuvostoliiton toiveet Kekkonen jatkamisesta. Lehtisen tulkinnassa on havaittavissa samaa ajattelua siitä, että Kekkonen piti itseään korvaamattomana: ”Eduskunta ei enää sisältynyt Kekkonen puheisiin

²⁴³ Siihen ei ainakaan minun nähdäkseni viitata kertaakaan.

²⁴⁴ Lehtinen 2002, 536.

²⁴⁵ Lehtinen 2002, 543-544.

²⁴⁶ Lehtinen 2002, 531.

²⁴⁷ Häikiö 2003, 207-208.

²⁴⁸ Lehtinen 2002, 519-520.

poliittisena toimijana. Keskeisimmät toimijat olivat ”minä” ja ”me” ”²⁴⁹. Tässä on havaittavissa Meinanderin mainitsemaa virkaheittoisuutta. Lehtinen mainitsee Rautkallion tavoin Karjalaisen ja Tarkan kirjasta löytyvän selityksen sille, minkä takia kauden jatkaminen rajattiin vain neljään vuoteen.²⁵⁰ Tätä ei läheskään kaikista löydy, mutta kyseessä on lähinnä yksittäinen, mielenkiintoinen detalji, joka kuitenkin voisi selittää asian. Mutta koska kyseinen tieto on hankittu keskeisen toimijan muistelmateoksesta, siihen on hyvä suhtautua tietyllä varauksella.

Poikkeuslakikehityksessä merkittävänä henkilönä Lehtinen pitää myös Aleksander Kotovia, joka oli Neuvostoliiton lähettiläs, ja Lehtisen mukaan mm. Päiviö Hetemäen ”kotiryssä”.²⁵¹ Lehtisen mukaan nimenomaan Kotov keksi niputtaa EEC:n, Kekkonen jatkon ja viime kädessä ETYK-konferenssin yhdeksi ja samaksi kokonaisuudeksi, ja oli muutoinkin keskeisimpiä toimijoita kulissien takana.²⁵² Tosin, EEC ja Kekkonen jatko olisivat yhdistyneet joka tapauksessa Kekkonen ulkopoliittisen aseman vuoksi. Lehtinen muistaa mainita myös Arvo ”Poika” Tuomisen ja Kekkonen keskinäisen yhteydenpidon,²⁵³ mutta se jää lähinnä maininnan tasolle. Sitä, että Kaiharin mukaan Tuominen olisi kirjoittanut Paavolan puheen poikkeuslain puolesta, ei mainita. Lehtisen mukaan tamperelaiset sosialidemokraatit pyysivät ensimmäisenä Kekosta jatkamaan,²⁵⁴ vaikkakin poikkeuslakiin johtava prosessi oli jo kulisseissa käynnistynyt ennen tätä. Lehtinen on vakuuttunut myös siitä, että Kekkonen olisi valittu ilman poikkeuslakiakin.²⁵⁵ Nuortevan komiteaa, ja sen ajamia presidentin valtaoikeuksien heikentämistä, Lehtinen ei mainitse motiivina poikkeuslain kiirehtimiselle, ja ylipäänsä koko komitea on jäänyt hieman pimentoon 2000-luvun Kekkostutkimuksessa, ainakin poikkeuslain yhteydessä.

Lehtisen väitöskirja herätti ilmestyessään runsaasti keskustelua monestakin syystä. Keskeisin syy lie-nee hänen omana aikanaan esittämä uusi tulkinta Kekkosesta, ja osittain teoksen laatu. Ainakin nämä tekijät nousevat esiin Timo Soikkasen Historialliseen aikakauskirjaan kirjoittamassa arvoste-lussa²⁵⁶ (Soikkanen oli myös toiminut Lehtisen vastaväittäjänä väitöstilaisuudessa.²⁵⁷) sekä osittain myös Lehtisen omassa analyysissä,²⁵⁸ joka julkaistiin niin ikään historiallisessa aikakauskirjassa

²⁴⁹ Lehtinen 2002, 529.

²⁵⁰ Viittaa Tarkan-Karjalaisen kirjaan, ja syynä on se että Kekkonen tajuasi itse väistyä.

²⁵¹ Lehtinen 2002, 513, 564.

²⁵² Lehtinen 2002, 526-527.

²⁵³ Lehtinen 2002, 520.

²⁵⁴ Lehtinen 2002, 521.

²⁵⁵ Lehtinen 2002, 540-541.

²⁵⁶ Historiallinen aikakauskirja 4/ 2002, 410.

²⁵⁷ HS 24.10.2002.

²⁵⁸ Lehtisen vastine: Historiallinen aikakauskirja 1/2003, 193.

vuoden 2003 puolella eli hieman myöhemmin. Vastineessaan Lehtinen luonnollisesti puolustaa työtään ja analysoi siitä syntynyttä keskustelua.

Kaiken kaikkiaan Lehtisen työ oli huomiota herättävä niin uuden näkökulman, Lehtisen ”osallistujahavainnoitsija”²⁵⁹-metodin vuoksi sekä osin kirjan laadullisten seikkojen vuoksi. Lehtisen väitöskirja lienee ainakin yksi 2000-luvun alun kuuluisimmista Kekkoista, ja siten poikkeuslakia koskevista teoksista. Lehtisen kirjan ilmestymisen aikoihin UKK-arkisto oli ollut vasta vähän aikaa auki, ja Juhani Suomen ja Hannu Rautkallion vastakkaiset tulkinnat Kekkoesta olivat vallitsevia ja Lehtisen uudemmalle näkökulmalle, vaikka on sävyiltään kriittinen, oli kuitenkin kysyntää, koska se oli yksi ensimmäisistä, jossa asioita käsiteltiin nimenomaan SPD:n näkökulmasta.

Jukka Seppinen, joka on taustaltaan diplomaatti ja historian tutkija, on kirjoittanut useasta suomalaisesta politiikosta ”poliittisen elämäkerran”. Nämä ovat ilmestyneet ajallisesti melko tiheään tahtiin, lähinnä 1990-luvulla ja 2000-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä. Noihin aikoihin moni muukin tutkija kirjoitti näkemyksiään Kekkoesta ja Kylmästä sodasta, ja Seppinen oli jo aiemmin kirjoittanut kylmää sotaa edeltävästä aikakaudesta, joten ilmeisesti hänkin halusi luoda oman tulkintansa Kekkoesta ja monesta muusta johtavasta politiikosta.

Poikkeuslakia Seppinen käsittelee ainakin kahdessa teoksessaan, joidenka ajallisessa ilmestymisen välissä on seitsemän vuotta. Ensimmäinen on Karjalaista käsittelevä poliittinen elämäkerta vuodelta 1997, jälkimmäinen Kekkoista käsittelevä vastaava teos vuodelta 2004. Näiden ajallinen ero on pieni, mutta välissä, vuonna 2001 on tapahtunut oleellinen asia, UKK-arkiston, ja näin ollen Kekkonen asiakirjojen avautuminen kaikkien saataville.

Seppisen Kekkoista koskevan kirjan olen myös käsitellyt tässä luvussa, mutta Karjalaista koskevan teoksen käsittely on mielestäni relevanttia teosten ajallisen etäisyyden ja osittain päähenkilöstä johtuvan erilaisen näkökulman takia. Näiden molempien teosten käsittely ja vertailu on myös sinänsä hedelmällistä, koska niissä on käytetty ainakin UKK-arkiston osalta osittain samoja materiaaleja saman tekijän toimesta, ja ajallista etäisyyttä on kuitenkin 7 vuotta. Siinä ajassa ehtii näkemään mahdollisesti tutkijan näkemysten tai ajan hengen muutoksia.

Seppinen aloittaa tässäkin teoksessa poikkeuslain käsittelyn vuodesta 1968, jolloin oli presidentinvaalit, ja Kekkonen tunnetusti ilmoitti, että hän ei enää seuraaviin vaaleihin lähde.²⁶⁰ Tämä ilmoitus

²⁵⁹ Lehtinen 2002, Esipuhe.

²⁶⁰ Seppinen 1997, 386.

on hyvin keskeinen tekijä, sillä poikkeuslakihan mahdollisti sen, ettei Kekkonen tarvinnut lupaustaan kirjaimellisesti rikkoa. Se, miten tähän ilmoitukseen on aikojen kuluessa suhtauduttu, uudemmassa tutkimuksessa siitä on muodostunut eräänlainen looginen lähtökohta, jota vasten tapahtumia on peilattu, vanhemmassa tutkimuksessa sen merkitys on ollut vähäisempi.²⁶¹

Verrattuna seitsemän vuotta uudempaan Kekkonen poliittisen elämäkertaan, ajankohta poikkeuslakiprosessin käsittelyn alulle on sama, eli äsken mainittu 1968, mutta näkökulma on luonnollisesti eri, mutta hiukan yllättävällä tavalla. Vuoden 2004 teoksessa näkökulma on luonnollisesti Kekkosessa, ja hänen toiminnassaan, ja näin ollen voisi luulla, että näkökulma olisi Karjalaista käsittelevässä teoksessa Karjalaisessa, mutta siihen päädytäänkin hieman yllättäen KGB:n kautta.²⁶² Toisaalta, KGB on ainakin Seppisen mukaan ollut merkittävä taustavoima ja vaikuttaja poliittisissa kulisseissa kylmän sodan aikana, joten sinänsä KGB:n kautta asioiden peilaamista voi Seppiseltä toki odottaakin.²⁶³ Sitä esiintyy myöskin hänen uudemmassakin tuotannossaan, ja ajallisesti Karjalaista käsittelevä teos osuu 1990-lukuun jolloin Kekkoskriittinen, ja siten kriittisesti poikkeuslakiinkin suhtautuva tutkimus oli nousussa, esimerkiksi Meinanderin teos ”Tasavallan tiellä” julkaistiin pari vuotta myöhemmin, ja Jussilan ja kumppaneiden nuivasti Kekkoseen suhtautuva yleisteos oli julkaistu vuonna 1995.

Teoksessaan Seppinen lähtee siitä, että Neuvostoliitto oli päättänyt edetä ideologisesti Suomessa, hivuttaa Suomen vähitellen sosialistileiriin, ja Karjalainen nähtiin tässä luonnollisena vaihtoehtona, Kekkonen seuraajana.²⁶⁴ Tämän vuoksi KGB olisi tukenut Karjalaista, ja Karjalainen ilmeisesti nähtiin riittävän heikkona, jota olisi tarvittaessa voitu painostaa. Seppisen mukaan Karjalaisen kuuluisa kampanja alkoi jo vuonna 1968 Neuvostoliiton hyväksynnällä (Beljakov taustavaikuttajana²⁶⁵). Kampanjan lässähtämisen syy oli luonnollisesti Kekkonen päätös jatkaa sittenkin presidenttinä, ja tämä olisi tapahtunut pitkälti vain Neuvostoliiton takia. Kekkonen oli Seppisen mukaan aiheuttanut seuraajaongelmansa pitkälti itse mollaamalla lähes kaikkia mahdollisia seuraajaehdokkaitaan ja tekemällä itsestään korvaamattoman. Karjalaisen kohdalla viimeinen virhe oli ”Karjalaisen-Kekkonen linjan” käyttöönotto, sillä hän ei ollut hyväksyttänyt sanaa Kekkosella.²⁶⁶ Kekkonen olisi tästä

²⁶¹ 1980-luvulla se oli lähinnä sivuhuomio tai maininta monellakin kirjoittajalla.

²⁶² Seppinen 1997, 386-400.

²⁶³ Uudemmassa, 2004 julkaistussa kirjassaan Seppinen pitää koko sodanjälkeistä aikaa poikkeusaikana, ja tässä NL ja erityisesti KGB on keskeisessä roolissa.

²⁶⁴ Seppinen 1997, 409.

²⁶⁵ Seppinen 1997, 387.

²⁶⁶ Seppinen 1997, 386-387.

Seppisen mukaan loukkaantunut, mutta se ei kuitenkaan olisi ollut syynä sille miksi Kekkonen päätti jatkaa.

Seppisen mukaan Kekkonen harkitsi vielä vuosikymmen vaihteessa eläkkeelle jäämistä, mutta luopui siitä lähinnä seuraajaongelmasa ja Neuvostoliiton vuoksi.²⁶⁷ Toisaalta, olisiko Suomi todellakin jäänyt Neuvostoliiton armoille, vaikka Kekkonen ei olisikaan enää jatkanut vallassa 1974 jälkeen? Myös EEC oli yksi syistä, miksi Kekkonen halusi jatkaa, ilmeisesti hän kuvitteli olevansa ainut, joka sen voisi hoitaa maaliin Neuvostoliitolle sopivalla tavalla. Seppisen mukaan Kekkonen hankkima maatila Orimattilasta, ja myöhemmät suunnitelmat, jotka ajoittuvat 1969-70, olisivat olleet vain hämäystä ja eräänlainen takaportti.²⁶⁸ Sen sijaan esimerkiksi Kekkonen entinen adjutantti Esa Seppänen on ostanut nämä eläköitymissuunnitelmat sellaisenaan niitä kyseenalaistamatta.²⁶⁹ Muissa tutkimuksissa näitä suunnitelmia on yllättävän vähän analysoitu, mikä on sinänsä ymmärrettävää, koska kyseessä on kuitenkin sivujuonne. Kekkonen seuraajaongelman taustalla vaikutti myös yleispoliittinen tilanne, kuten 1970 tapahtunut Nordekin kaatuminen, sekä Max Jakobsonin häviämä YK:n pääsihteerin vaali.²⁷⁰ Tässä yhteydessä Seppinen kritisoi rankasti Juhani Suomen tulkintaa Nordekista: "Nordek-vaiheen on Juhani Suomi kuvannut erittäin kielteisesti Koiviston suhteen (Suomi 1996), jopa epäuskottavalla tavalla. Karjalainenkin saa moitteita jatkuvasti. Juhani Suomi antaa ymmärtää, että Kekkonen ylivertaisuus ikään kuin itsestään ajaisi siihen että Kekkonen täytyisi jatkaa. Tämä on epätodellinen lähtökohta."²⁷¹

Seppinen kritisoi Suomea myös vaikenemisesta suoraan poikkeuslakiin johtaneen kehityksen suhteen: "Vuosina 1970 ja 1971 tapahtui asioita, jotka kallistivat vaa'an jatkamisen puolelle. Juhani Suomi kuittaa kaiken vaikenemalla ja katsoo Kekkonen joutuneen painostuksen alla jatkamaan valtakunnan edun määräämänä. Asia ei todennäköisesti ole näin silloinen."²⁷² Seppisen näkemystä asiasta tukevat Kekkonen päiväkirjat (jotka Suomi toimitti 2003). Suomi käsittelee poikkeuslakia myös

²⁶⁷ Seppinen 1997, 389: "Vuosina 1970 ja 1971 tapahtui seikkoja, jotka kallistivat vaa'an jatkamisen puolelle. Juhani Suomi kuittaa kaiken vaikenemisella ja katsoo Kekkonen joutuneen painostuksen alla jatkamaan isänmaan edun nimessä. Asia ei todellakaan ollut näin silloinen." Tarkoittanee teosta "Taistelu puolueettomuudesta 68-72".

²⁶⁸ "On kuitenkin uskottavaa, että hän todella harkitsi siirtymistä Orimattilaan vuonna 1974. Mutta kuka hänen jälkeensä? Kekkonen kun ei selvästikään ollut paneutunut lainkaan seuraajakysymykseen vaan päinvastoin mollasi kaikin tavoin kaikkia mahdollisia seuraajia." Seppinen 1997, 389-90.

²⁶⁹ Seppänen 2007, 346-348.

²⁷⁰ Tätä asiaa käsiteltiin Kekkonen vuosikirjoissa kohtalaisen paljon. Asia ilmeisesti vaivasi Kekkonesta jollain tasolla. Se, että Jakobson hävisi, johtui osittain Neuvostoliitosta, osin muista tekijöistä. täydennän myöhemmin.

²⁷¹ Seppinen 1997, 393.

²⁷² Seppinen 1997, 390.

seuraavassa teoksessaan, joka ilmestyi vasta 1998, mutta Suomen silotteleva suhtautuminen Kekkoseseen kyllä näkyy jo tässäkin vaiheessa. Toisaalta on mahdoton arvioida, oliko Kekkosen jatkaminen kuitenkin valtakunnan etu. Ei ole näyttöä siitä, etteikö kukaan muu olisi kyennyt hoitamaan EEC- ja ETYK-asioita maaliin Kekkosien sijaan, vaikka Kekkosella kiistämättä hyvät välit Neuvostoliiton johtoon olivat.

Seppisen mukaan poikkeuslakiin johtaneen prosessin taustalla oli luonnollisesti mukana myös valtapolitiikka: ”Kekkonen arvioi Karjalaista ja päätti nöyryyttää hänet” ja ”Karjalaisen hallituksen vaiheet olivat sen laatuja, ettei Karjalainen voinut siirtyä Kekkosien seuraajaksi”. Tästä paistaa läpi se, että Kekkonen piti itseään korvaamattomana jo vuonna 1970.²⁷³ Tämä korvaamattomuusajattelu alkoi näkymään alun perin jo 1980-luvulla joissain Skyttän teoksissa.²⁷⁴

Sisäpolitiikka Seppinen käsittelee suhteellisen vähän, hajotusvaalit jäävä ainakin tässä yhteydessä analysoimatta, eikä nappulaliigan kommelluksia oteta juurikaan huomioon, ja Zavidovon vuotokin saa melko vähän huomiota. 1970-luvun Kekkosien asema Keskustassa oli vielä niin voimakas, että hän saattoi kohdella Karjalaista miten kohteli.²⁷⁵ Neuvostoliitto olisi halunnut Karjalaisen, mutta päätyi lopulta kuitenkin Kekkoseseen. Joissain piireissä tilannetta verrattiin jopa yöpakkasiin, ja YYA-kortti vedettiin esiin, laihoiin tuloksin. Kekkonen itse ei pitänyt uutta K-linjaa tarpeellisena. Kaiken kaikkiaan Seppisen näkemys ei ole vuoteen 2004 verrattuna paljoa muuttunut, mutta hän käsittelee näissä asioita hyvin eri näkökulmista, ja vuoden 2004 teoksessa on käytetty enemmän Kekkosien vuosikirjoja ym. arkistomateriaaleja poikkeuslain osalta.²⁷⁶

Poikkeuslakia Seppisen uudemmassa teoksessa käsitellään suhteellisen paljon, ja Seppisen näkökulma on aiempaan verrattuna uusi ja raikas, mutta samalla vähintäänkin erikoinen. Hänen mukaansa koko sotien jälkeinen aika on ollut Suomessa poikkeusaikaa, ja poikkeuslaki olisi ollut siltä kannalta perusteltu ratkaisu.²⁷⁷ Seppisen mukaan päätelmät, joiden mukaan kyse olisi ollut Kekkosien oikkuilusta tai diivailusta (vrt. Virrankoski 2001 ja 2009) ovat historiattomia, mikä on vähintäänkin mielenkiintoinen väite, kun otetaan huomioon esimerkiksi Kekkosien itsensä ilmoitus vuodelta 1972, jossa lukee seuraavaa: ”---Ehdokkaaksi en halua enkä suostu.” Seppinen pohtii poikkeuslain

²⁷³ Seppinen 1997, 400.

²⁷⁴ Skyttä 1980, 272-273.

²⁷⁵ Seppisen mukaan Kekkosella oli Keskustan kentän tuki ainakin vielä 1970.

²⁷⁶ Lähinnä 1970-luvun alusta, ja Suomen 2003 toimittamia päiväkirjoja.

²⁷⁷ Seppinen 2004, 674-676.

yhteydessä laajalti myös Karjalaisen 2b-hallituksen asemaa,²⁷⁸ jonka kaatui syksyllä 1971, ja jonka seurauksena Kekkonen hajotti eduskunnan syksyllä 1971 ja määräsi uudet vaalit, jotka toimitettiin alkuvuodesta 1972.

Joissain vanhemmissa teoksissa, kuten Skytän 1980-luvun teoksissa väitetään, että Kekkonen olisi tehnyt tämän osana SMP:n heikennystä ja presidenttipeliä silmällä pitäen, mutta tästä ei ole sataprosenttista näyttöä. Tosin vaalien seurauksena eduskunnan voimasuhteet muuttuivat äärimmäisen vähän, joten ei se ainakaan sisäpoliittisia kiemuroita helpottanutkaan.²⁷⁹ Toisaalta, ajatus Kekkonen jatkosta 1974 jälkeen oli herännyt myös Neuvostoliitossa, vaikka he eivät ottaneetkaan kantaa siihen millä tavalla tämä jatko olisi järjestettävä.²⁸⁰

Entinen diplomaatti ja Kekkonen aikalainen ministeri Max Jakobson kirjoitti muistelmansa ”Tilinpäätös”, yhteensä kolme osaa vuosituhannen taitteessa.²⁸¹ Samoihin aikoihin ilmestyivät Suomen Kekkosarjan viimeiset teokset sekä Hyvärisen ja Rautkallion Suomen mies sekä Virolaisen uudempi muistelmateos²⁸². Jakobsonin kirja ei ole vastaus tai vastine mihinkään muuhun kirjaan, mutta samoihin aikoihin ilmestyi kuitenkin monia Suomen lähihistoriaa, ja ylipäänsä Kekkostä käsittelevää materiaalia. Jakobson oli yksi Kekkonen merkittävistä aikalaisista ja hän työskenteli Kekkonen lähellä diplomaattina, joten hänen näkemyksensä on tutkimukseni kannalta relevantti.

Jakobson käsittelee poikkeuslakia kuitenkin suhteellisen vähän, koska hän oli enimmäkseen ulkomailla 1970-luvun alussa.²⁸³ Jakobsonin mukaan Kekkonen oli vuonna 1971 todellakin jäämässä eläkkeelle, ja tässä mielessä hän on sama mieltä Suomen ja Seppäsen kanssa,²⁸⁴ mutta luonnollisesti täysin eri mieltä mm. Hyvärisen ja Rautkallion kanssa.²⁸⁵ Jakobsonin näkemys perustuu Kekkonen kanssa autossa käytyyn keskusteluun ja siitä jääneeseen muistitietoon.²⁸⁶

²⁷⁸ Seppinen mm. viittaa Kekkonen vuosikirjaan vuodelta 1970, ja tämän perusteella väittää, että kyseessä olisi alun perinkin ollut ”kakkosjoukkue”.

²⁷⁹ Vaalitulokset: https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/104347/xevaa_197200_1973_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Luettu 14.4.2020. Johtopäätös: SMP ei heikentynyt riittävästi poikkeuslain läpimenoa ajatellen.

²⁸⁰ UKK vuosikirja 1971: Väinö Leskisen raportti keskusteluista Beljakovin ja Vladimirovin kanssa 4. ja 9.2.1971.

²⁸¹ Osa 1 1999, Osa 2, 2001, Osa 3 2003.

²⁸² Virolaisen teos ”Valtioneuvos muistelee: Yhteistyöni Urho Kekkonen kanssa 1933-1981” ilmestyi 2003.

²⁸³ Hävittyään YK:n pääsihteerin vaalin Jakobson siirtyi Tukholman lähettilääksi, mutta oli kuitenkin säännöllisessä kirjeenvaihdossa Kekkonen kanssa.

²⁸⁴ Seppänen 2007, 346. Suomi 2010, 515-516.

²⁸⁵ Hyvärinen 2000, 283. Kekkonen eläkesuunnitelmia ei suoraan kommentoida, mutta annetaan kuva että toiminta tähtää kaikkeen muuhun kuin eläkkeelle jäämiseen.

²⁸⁶ Jakobson 2003, 14-15.

Jakobsonin mukaan Kekkonen ympärille oli kuitenkin kertynyt 1970-luvun alussa ”kuiskuttelijoiden joukko”, jotka hokivat Kekkoselle ”olet korvaamaton”.²⁸⁷ Samoihin aikoihin Karjalainen alkoi Kekkonen silmissä ränsistyä, ja näiltä osin Jakobsonin tulkinta on suhteellisen lähellä Suomen tulkintaa. Kekkonen halusi myös hoitaa EEC -sopimuksen ja ETYK:in maaliin, ja kun Kekkonen piti itseään korvaamattomana, eikä sopivaa seuraajaakaan ollut näkyvässä, niin Kekkonen päätti sitten jatkaa itse.²⁸⁸ Siihen miksi valinta piti tehdä ilman vaaleja Jakobson ei tarjoa suoraa vastausta, vaikkakin mainitsee Kekkonen ilmoituksen jatkamattomuudesta vuodelta 1967, ja harmituksen Vennamon ja Virkkusen vaalimenestyksestä. Tästä jää vaikutelma, että Kekkonen ei vain halunnut tai voinut pyörtää aiempaa ilmoitustaan, ettei lähde vaaleihin. Toisaalta, hän pyörsi sen, että jatkaa, joten vaaleihin lähtö olisi luonnistunut samalla. Sävyltään Jakobson on neutraali, mutta sisäpolitiikan analyysi on jäänyt pois, mikä on ymmärrettävää tässä tapauksessa.

Aiemmin mainitut Laveryn ja Kirbyn teokset ilmestyivät 2006. Kirby kertoo teoksessaan, että Kekkonen oli päättänyt jatkaa neljännelle kaudelleen vastoin aiempaa lupaustaan, muttei olisi Veikko Vennamon takia ollut enää halukas lähteä vaaleihin.²⁸⁹ Lähteeksi mainitaan Kekkonen elämäkerran kirjoittaja, muttei kuitenkaan paljasteta hänen nimeään. Tulkinnasta ja siitä päätellen, että Suomi on kuuluisimman elämäkertasarjan tehnyt, teen sen johtopäätöksen, että elämäkerturi, johon Kirby viittaa, on Suomi. Kirbyn teoksesta löytyy melkoisen kattava kirjallisuusluettelo, muttei mainintaa arkistolähteistä.

Vuonna 2007 ilmestyi Esa Seppäsen, Kekkonen entisen adjutanttin²⁹⁰ teos ”Itäsuhteiden kolmio-draama, Kekkonen-Brezhnev-Kosygin 1960-1980”. Esa Seppänen on taustaltaan Kekkonen entinen adjutanti, ja se näkyy hänen tutkimuksessaan samantyyllisenä Kekkonen ymmärtämisenä, mistä Juhani Suomea on joskus syytetty. Esa Seppänen muun muassa väittää, että Kekkonen olisi tosissaan ollut muuttamassa Tamminiemestä Hovilaan samaan aikaan kun poliittinen peli alkoi etenemään siihen suuntaan, että Kekkonen valtakausi jatkuu.²⁹¹ Lehtisen tavoin Seppänen tukeutuu paljon Suomen tutkimuksiin, ja jättää toisen koulukunnan Kekkostutkijoiden näkemykset vähemmälle huomiolle.

²⁸⁷ Jakobson 2003, 14.

²⁸⁸ Jakobson 2003, 15-16.

²⁸⁹ STT:n tiedonanto 19.4.72. Myös Suomi ja muutama muu tutkija ovat perustelleet Vennamolla Kekkonen haluttomuutta lähteä enää ehdolle.

²⁹⁰ <http://www.kolumbus.fi/esa.seppanen/> Luettu 14.4.2020.

²⁹¹ Seppänen 2007, 346. Tästä ilmenee, että Seppäsen mukaan Kekkonen valmisteli jo eläkkeelle siirtymistä, vaikka esim. Päiväkirjojen mukaan näihin aikoihin poikkeuslakia alettiin jo puuhaamaan.

Seppänen lähestyy Suomen ja EEC-sopimuksen problematiikkaa ensisijaisesti Venäläisten epäluulojen kautta. Seppäsen mukaan Neuvostoliitto painosti Kekosta jatkamaan presidenttinä, ja tämän hän perustelee arkistomateriaalilla, ja sitä tukevalla Suomen teoksessa (Jossa on alun perin käytetty samaa kansiota).²⁹² Tämä on linjassa myös joidenkin muiden uudempien tutkimusten kanssa, kuten myös Kekkonen päiväkirjan kanssa. Ajankohta, loppuvuosi 1971 täsmää sen kanssa, milloin Karjalaisen kampanja lässähti, ja niveltyy hyvin yhteen hajotusvaalien ja muiden sisäpoliittisten tapahtumien kanssa.

Zavidovon vuotoa Seppänen luonnollisesti käsittelee poikkeuslain yhteydessä, olihan se keskeinen osa idänsuhteita ja samalla myös Suomen sisäpolitiikkaa vuoden 1972 lopulla. Seppänen käsittelee Zavidovon vuotoa hieman erilaisemmassa valossa moneen muuhun tutkijaan verrattuna, nimittäin Kekkonen ja Neuvostojohdon välisen luottamuksen näkökulmasta. Pääpaino on siinä, vaikuttiko se Kekkonen ja Neuvostojohdon väliseen luottamukseen. Seppäsen mukaan vuoto ei ollut tahallinen²⁹³ eikä hän usko, että Kekkonen sen olisi vuotanut. Hän ei kuitenkaan suoraan nimeäkään ketään yksittäistä vuotajaa, kuten Tuomiojaa. Seppänen mainitsee useita henkilöitä, joiden mukaan tahallinen vuoto ei ole mahdollinen, mutta ei esitä vedenpitäviä perusteita. Hän nojaa uudemmasta tutkimuksesta lähinnä Suomeen, vanhemmista teoksista nousee esiin Revon ja Jyrängin teokset.²⁹⁴ Myös Lasse Lehtisen ja Rautkallion tulkinnat vuodosta ja sen syistä mainitaan, niihin kummemmin syvennymättä.²⁹⁵ Myös vuonna 2000 ilmestynyt Rautkallion ja Hyvärisen kirja mainitaan, ja kerrotaan että he pitävät vuotoa järjestettynä.

Kaiken kaikkiaan Seppäsen tulkinta on Suomen tavoin hieman Kekkosmyönteistä ja parhain päin selittelevää, ja kokonaiskuva on EEC ja idänsuhteet ja Zavidovo, ja tämän solmun avaa Kekkonen jatkaminen presidenttinä. Arkistomateriaalia on käytetty runsaasti,²⁹⁶ vaikkakin joissain kohdissa viitataan enemmän Suomen tutkimuksiin, vaikka alkuperäisenkin dokumentti olisi ollut arkistosta saatavilla (näin on esimerkiksi Zavidovon muistion kohdalla). Ero Suomeen on siinä, että Suomi ei mainitse, ainakaan 1998 ilmestyneessä teoksessaan, että Neuvostojohdo halusi Kekkonen jatkavan. Päiväkirjassa olevassa ja Suomen kirjoittamassa, vuotta 1972 koskevassa koostetekstissä, Suomi kirjoittaa: ” –Kekkonen taipui vihdoin keväällä eri tahoilta esitettyihin pyyntöihin ja saattoi 18.4.

²⁹² Seppänen 2007, 365, 397.

²⁹³ Seppänen 2007, 368-371.

²⁹⁴ Seppänen 2007, 397.

²⁹⁵ Seppänen 2007, 373-375.

²⁹⁶ Seppänen 2007, 396-398.

julkisuuteen tiedotteen, jossa ilmoitti suostuvansa jatkamaan tehtävässään ”jos kansan enemmistö katsoo sen parhaaksi”. Samalla hän toisti aiemman ehtonsa: ”Ehdokkaaksi en halua enkä suostu”.²⁹⁷ Toisin sanoen tuosta voi päätellä taustapelin olleen pidempään käynnissä, mutta Neuvostoliittoa ei mainita tässä suoraan, vaikka se käykin varsinaisista päiväkirjamerkinnöistä ilmi.

Vuonna 2003 ilmestyi Juhani Suomen toimittamana Urho Kekkosen päiväkirjojen osa 3, joka kattaa vuodet 1969-74, eli ajallisesti se kattaa poikkeuslakiproessin, ja hieman aikaa ennen poikkeuslakia ja sen jälkeen.²⁹⁸ Päiväkirjasta selviää muun muassa se, että entinen kommunistijohtaja Arvo ”Poika” Tuominen toivoi kirjeessään Kekkosen jatkavan presidenttinä.²⁹⁹ Valintatapaan Tuominen ei ota kirjeessään kantaa. Päiväkirjamerkinnöistä ilmenee myös se, että Kekkonen puhui presidenttikysymyksestä, toisin sanoen kautensa jatkamisesta lähettiläs Stepanovin kanssa 17.10.1971. Samoihin aikoihin Hetemäki aktivoituu selvittämään presidenttiasiaa ja nimenomaan poikkeuslakia. Myös Fagerholm toivoi Kekkosen jatkavan presidenttinä.³⁰⁰ Sen sijaan Zavidovon vuotaja ei ollut Kekkoselle itsellekään selvä asia ainakaan hänen päiväkirjamerkintöjensä perusteella.³⁰¹ Hänelle kerrottiin, että vuotaja olisi ollut Tamminiemen ”lastenkutsuille” osallistunut nainen, mutta hänen henkilöllisyytensä jää epäselväksi.

Vuonna 2003 ilmestyi Martti Häikiön³⁰² kirjoittama teos, joka käsittelee nimensä mukaisesti Suomen historian kipupisteitä, ja yhtenä näistä on luonnollisesti poikkeuslaki ja sen ympärillä vellonut prosessi. 2000-luvun lopun ja 2010-luvun alussa ilmestyi myös muutamalta muulta Kekkosta tutkineelta tutkijalta, kuten Suomelta ja Meinanderilta, uutta tuotantoa (vuosina 2010, 2011). Kyse lie-nee lähinnä näkökulmien päivittämisestä ajallisen etäisyyden kasvaessa. Tosin, tämä teos käsittelee Suomen historiaa kokonaisuutena, ja Meinanderkin oli samoihin aikoihin julkaissut uuden yleiste-oksensa.

Kun Häikiön teos ilmestyi, niin Osmo Jussila kirjoitti siitä arvostelun Historialliseen aikakauskirjaan. Jussilan arvostelu Häikiön teosta kohtaan on sävyltään melko kriittistä: ”On vaikea arvioida, vielä vaikeampi arvostella, kirjaa, jossa arvostelijan oma teos ylistetään maasta taivaisiin. Yritän olla

²⁹⁷ Kekkosen päiväkirjat osa 3, 229.

²⁹⁸ Prosessi alkoi kulisissa syksyllä 1971, ja julkisesti Karjalaisen ehdotuksesta Helsingin sanomissa tammikuussa 1972.

²⁹⁹ Suomi 2003, 208. pvm 13.10.71.

³⁰⁰ Fagerholm otti asian puheeksi Kekkosen kanssa loppuvuodesta 1971.

³⁰¹ Kekkosen pvk 1.11.1972.

³⁰² Taustaltaan kokomuuksilainen, Kekkosesta aiemminkin kriittisesti kirjoittanut tutkija. Kirjoitti kokonaisen teoksen poikkeuslaista vuonna 1993. Tätä teosta olen käsitellyt toisessa käsittelyluvussa.

objektiivinen ja jopa arvostella”.³⁰³ Jussilan mukaan Häikiön kirja on kokoelma hänen aiempia arvosteluitaan ja näkemyksiään ja uutta tietoa on vain vähän.³⁰⁴ Enimmäkseen Jussila keskittyy kritisoimaan Häikiön tulkintaa siitä, miten Suomen olisi käynyt osana Ruotsia sen sijaan, että Suomi liitettiin Venäjään.³⁰⁵ Poikkeuslakia ei arvostelussa ymmärrettävästi käsitellä, mutta ainakin arvostelun perusteella oli syntynyt vaikutelma, ettei siinäkään mitään uutta olisi odotettavissa. Verrattuna aiempaan vuonna 1993 ilmestyneeseen Häikiön teokseen uutta tulkintaa löytyy hieman ja ymmärrettävästi mainintaa uusista lähteistäkin, joista lisää myöhemmin.

Vuonna 1993 ilmestynyt Häikiön kirja oli kriittinen ja poikkeuslakia syvällisesti analysoiva teos, joka oli kokonaan pyhitetty asialle. Kirjan luonteen vuoksi tässä uudemmassa teoksessa ei samaan syvällisyyteen ja mittaluokkaan päästä, mutta Häikiö kuitenkin huomioi 1990-lukujen ja 2000-luvun kaksi merkittävintä, ja samalla myös täysin vastakkaista näkökantaa edustavaa Kekkostutkijaa, Hannu Rautkallion ja Juhani Suomen.³⁰⁶ Molemmille hän antaa tunnustuksen näiden työstään, mutta rivien välistä on luettavissa, että sympatia kuitenkin kohdistuu Rautkallioon, vaikkakin hän myös saa kritiikkiä, mutta kuitenkin enemmän kehua kuin Suomi.³⁰⁷ Tämän lisäksi Rautkallio ampuu alas Suomen väitteet siitä, että ”suomalainen tiedeyhteisö on sulkenut Hannu Rautkallion ulkopuolelleen.” Uudemmista, oman teoksensa jälkeen ilmestyneistä poikkeuslakiin liittyvistä tutkimuksista Häikiö käsittelee juurikin Suomen Kekkossarjaa yleisellä tasolla,³⁰⁸ ja vuonna 2000 ilmestynyttä Pekka Hyvärisen Suomen mies³⁰⁹ -kirjaa. Häikiö kehuu ja kritisoi molempia, mutta vaaka kallistuu hieman Rautkallion suuntaan. Tältä kannalta katsottuna Rautkallion ja Häikiön voi nähdä saman, Kekkoskriittisen koulukunnan edustajana,³¹⁰ erotuksena Suomesta ja Esa Seppästä, jotka selittävät lähes kaiken parhain päin.³¹¹

³⁰³ Historiallinen aikakauskirja 2/2003, 418.

³⁰⁴ Historiallinen aikakauskirja 2/2003, 418.

³⁰⁵ Historiallinen aikakauskirja 2/2003, 419.

³⁰⁶ Häikiö mm. Analysoi Suomen ja Rautkallion teoksia, ja Suomen osalta myös heidän puheitaakin keskenään. s. 200-201.

³⁰⁷ Häikiö kehuu mm. Rautkallion kykyä etsiä esiin lähteitä aiheista jotka näyttävät loppuun koltuilta jne. 200-205.

³⁰⁸ Häikiö 2012, 207.

³⁰⁹ Teoksen on kirjoittanut Hyvärinen, mutta se perustuu Rautkallion tutkimustyöhön. Lähdeluettelo ollut joskus nettissä, ei ollut tätä kirjoittaessa saatavilla.

³¹⁰ Tähän koulukuntaan luen Häikiön ja Rautkallion lisäksi ainakin Henrik Meinanderin.

³¹¹ Esim. Teoksessaan ”Itäsuhteiden kolmiodraama” vuodelta 2007 Esa Seppänen oli sitä mieltä, että Kekkonen oli oikeasti siirtymässä eläkkeelle 1970-luvun alussa, eikä mikään viitannut hänen mielestään Kekkonen jatkohalukkuuteen. Samaan sarjaan menee Juhani Suomen vuoden 1996 teoksessaan mainitsema Kekkonen ”Vilpittömyys”. Hyvärinen (Rautkallio) taas lähtee siitä, että koko poikkeuslaki oli vain juoni vallassa pysymiseksi.

Häikiön tulkinta tapahtumien kulusta poikkeuslain osalta poikkeaa hänen aiemmasta tulkinnastaan hyvin vähän, ja Häikiö itse toteaaakin, että tutkijoiden käyttöön on avautunut uusia lähteitä.³¹² Teoksessaan Häikiö miettii, että oliko Kekkonen jatkamisen syynä henkilökohtainen ja valtapoliittinen syy, vai ulkopoliittinen syy, eli Suomen etu? Häikiö tekee sen johtopäätöksen, että kyseessä oli Suomen etu,³¹³ ja hän perustelee asian sisäpoliittisilla toimilla, kuitenkin niitä tarkemmin erittelemättä. Kuitenkin hieman myöhemmin Häikiö näkee EEC -sopimuksen läpirunnomisen ja järjestelyn, suojalait ja Kekkonen jatkon yhtenä suurena pakettina, joka siunattiin tammikuussa 1973.

Zavidovon vuotoa käsiteltäessä Häikiöllä on käynyt pienimuotoinen virhe. Hän nimittäin väittää, että Zavidovon vuoto olisi tapahtunut lokakuun alussa, vaikka se tapahtui lokakuun lopussa 1972.³¹⁴ Kyseessä lienee jonkunlainen huolimattomuusvirhe, jota ei kuitenkaan olla korjattu seuraavassakaan painoksessa.³¹⁵ Häikiö näkee Zavidovon välineenä, jolla poikkeuslaki varmistettiin ja hänen tulkintansa ei ole mitenkään tavaton uudemmassa ja Kekkoneseen kriittisesti suhtautuvassa tutkimuksessa.³¹⁶ Häikiön mukaan ei ole varmaan, vuodettiinko muistio tahallaan vai ei, ja tässä suhteessa hän eroaa selvästi muista kriittisen koulukunnan tutkijoista. Monista muista poiketen Häikiö tunnustaa vuotajaksi Tuomiojan, viitaten tämän teokseen, mutta tekee hyvän havainnon siitä, että Tuomioja ei kerro keneltä sai muistion käsiinsä.³¹⁷ Motiiviksi Tuomiojan vaikenemiselle Häikiö esittää jonkun merkittävän sosialidemokraatin, kuten Koiviston tai Lipposen suojelua.³¹⁸

Sisäpolitiikkaa analysoidaan melko vähän ja hajotusvaaleja ei mainita lainkaan. Uusitalon mainitaan taivuttaneen liberaalit poikkeuslain taakse. Lähteitään Häikiö ei juurikaan avaa, pois lukien Tuomiojan kirjan mainitseminen ja viittaaminen omaan aiempaan teokseensa sekä ne Suomen ja Rautkallion teokset, joita hän kommentoi.³¹⁹

Kokonaisuutena Häikiön mukaan poikkeuslaki oli vain Kekkonen oma valtapoliittinen projekti: ”Suomen historian suvereenimpana valtapoliittisena taktikkona Kekkonen päätti hoitaa

³¹² Esim. UKK-arkisto, UM:n arkistot yms. Ja tietysti myös uudet tutkimukset.

³¹³ Hajotusvaalit, SMP, eläkepommi ym? Myöhemmin tosin Häikiö mainitsee suojalait osana kokonaisuutta.

³¹⁴ Asia vuoti Ruotsin lehdistössä lokakuun 31. päivä Dagens Nyheteriin.

³¹⁵ Häikiö 2003, 2008 ja 2012 eivät poikkeuslakia käsittelevältä osuudeltaan eroa muutoinkaan.

³¹⁶ Samansuuntaista näkökulmaa on havaittavissa ainakin Rautkalliolla, Meinanderilla, ja Vihavaisella. He ovat tosin jo muutoinkin Kekkoneseen kriittisesti suhtautuneita tutkijoita. Yleisteoksista ”Suomen poliittinen historia” (1. painos 95, uusin 2006) on myös poikkeuslakiin ja Kekkoneseen hieman kriittisesti suhtautuva.

³¹⁷ Häikiö 2012, 207-208.

³¹⁸ Häikiö 2012, 209-210.

³¹⁹ Kommentoi lähinnä Suomen kirjoittamaa massiivisen elämäkertasarjan vuosina 1996 ja 98 ilmestyneitä osia, sekä Hyvärisen ja Rautkallion vuonna 2000 ilmestynyttä ”Suomen miestä”.

uudelleenvalintansa itse.”³²⁰ Häikiön mukaan Kekkonen jatkaminen ei ollut välttämätöntä, eikä Kekkonen vetäytyminen olisi ollut katastrofi, kuten ei ollut seitsemän vuotta myöhemminkään, jolloin ehdolla oli samat henkilöt kuin olisi ollut 1974. Häikiön kirjasta ilmestyi kaksi uutta painosta vuosina 2008 ja 2012, ja kummassakaan painoksessa ei ole poikkeuslakia koskevassa osuudessa sisällöllisiä eroavaisuuksia.

2010-luvun aikana ilmestyi useampi Kekkosesta käsittelevä kirja, kuten Suomen ”Lohen sukua” 2010 sekä Häikiön teoksesta uusi painos 2012 ja Jukka Tarkan ”Karhun kainalossa” 2012. Silloin ei mitään uutta mullistavaa löytynyt, mutta Kekkonen on ilmiönä luonteeltaan aina silloin tällöin pinnalle nouseva. 2010-luvulla on jatkunut sama trendi, joka alkoi Neuvostoliiton hajottua, eli Kekkoseen ja suomettumiseen suhtaudutaan kriittisesti. Tosin Suomi on säilynyt ymmärtäjänä pienin muutoksin. Tarkan ja Häikiön voi aiempien teostensa puolesta sijoittaa kriitikoiden ryhmään, Jalovaara on melko lähellä neutraalia, vaikka Kekosta välillä kritisoikin.

Kekkosta ja kirkkohistoriaa tutkinut Ville Jalovaara julkaisi vuonna 2011 tutkimuksen, joka käsittelee lähinnä kirkon ja Kekkonen keskinäisiä suhteita vuodesta 1962 eteenpäin. Teos on jatkoa hänen väitöskirjalleen, joka päättyi siihen mistä kyseinen teos alkaa. Toisin sanoen Jalovaara on Kekkostutkijana kokenut. Sävyltään Jalovaraan teos on suhteellisen neutraali, ja aiheensa ja teemansa puolesta ymmärrettävästi hänen näkökulmansa on sidottu kirkkoon, vaikka Kekkonen ei kuitenkaan ollut kovinkaan uskonnollinen ihminen.³²¹ Vaikka Jalovaraan tulkinnassa on aika ajoin havaittavissa lievää kritiikkiä, niin se ei muuta neutraalia yleissävyä suuntaan tai toiseen. Toisaalta, Jalovaraa toteaa että: ”Suomettumiskeskustelu alkoi 1991”. Näihin aikoihin tosiaan ilmestyi paljon uutta, kriittisempää tutkimusta Suomen poliittisesta historiasta, Kekkosesta ja sitä kautta luonnollisesti poikkeuslaista, kuten Vihavaisen ja Pakaslahden ja Väyrysen teokset osoittavat³²², mutta varovaista kritiikkiä alkoi esiintymään jo 1980-luvun puolella.³²³ 1990-luvulla ilmestyi myös muutamia Kekkosta ymmärtävien tutkijoiden, kuten Suomen teoksia, mutta trendi oli kuitenkin 1990-luvun alkaessa selvästi kriittisempään suuntaan, siinä mielessä Jalovaraa on ainakin pääosin oikeassa.

Vaikka poikkeuslaki, ja siihen liittyneet taustatekijät eivät ole olennaisin asia Jalovaraan tutkimuksessa, niitä kuitenkin käsitellään jonkun verran kirkollisten toimijoiden näkökulmasta. Yksi

³²⁰ Häikiö 2003, 207.

³²¹ Jalovaara 2011, 135.

³²² Vihavaiselta ilmestyi 1991 ”Kansakunta rähmällä”, ja Väyryselä ”Moskovan tiellä” hieman myöhemmin.

³²³ Esimerkiksi Kyösti Skyttä, sekä Virolaisen muistelmateos. Ja toki 1989 ilmestyneet Karjalaisen muistelmat. Vennamon teos ilmestyi 1989.

Jalovaraan tutkimuskysymyksistä on ”Miten kirkko otti kantaa Kekkonen valintaan poikkeuslailla 1973?”³²⁴ Lähteinään Jalovaara on käyttänyt niin UKK-arkiston materiaalia, kuin monen muunkin arkiston materiaalia sekä Kekkonen julkaistuja päiväkirjoja, jotka Juhani Suomi on toimittanut. Jalovaraan mukaan UKK-arkiston materiaali on valikoitunutta.³²⁵ Lähteinä Jalovaara on käyttänyt runsaasti tutkimuskirjallisuutta, arkistomateriaaleja kuin kotimaalehteäkin. Kaiken kaikkiaan Jalovaraan käyttämä lähde pohja on laaja.

Ajallisesti katsottuna Jalovaara lähtee avaamaan poikkeuslakiin johtanutta kehitystä suhteellisen kaukaa, vuodesta 1961, jolloin piispa Eino Sormunen kannatti Kekkonen valintaa poikkeuslailla. Tosin kyseinen valinta koski vuoden 1962 presidentinvaalien jännittynyttä tilannetta, noottikriisiä, jonka seurauksena Honkaliitto kaatui ja Kekkonen sai selvän jatkokauden. Idea kuitenkin jäi kummitelemaan taustalle. Myös joissain muissa yhteyksissä, eri piireissä 1960-luvun mittaan poikkeuslaki oli esillä, mutta sitä ei vielä tuolloin hyödynnetty.

Toisen kerran ajatus ja mahdollisuus poikkeuslain soveltamiseen Kekkonen valittaessa on Jalovaraan mukaan ilmennyt vuonna 1968, kun Rafael Paasio ehdotti sitä.³²⁶ Vuonna 1968 Kekkonen kuitenkin lähti mukaan säännönmukaisiin, normaaleihin presidentinvaaleihin, ja näissä vaaleissa hän antoi kuuluisan, sittemmin taakaksi osoittautuneen lupauksen siitä, ettei hän enää 1974 lähde ehdolle.³²⁷ Jalovaraan tulkinnassa vuoden 1968 vaalien osalta on esimerkiksi Suomeen, ja muutaman muuhun tutkijaan verrattuna, se yhteinen piirre, että vuoden 1968 vaalien tulos ärsytti Kekkonen.³²⁸ Ero on tulkinnassa. Jalovaraan mukaan Kekkonen ärsyyntyi ennen muuta Kokoomuksen Virkkusen ehdokkuudesta, ja hänen linjastaan, kun taas Suomi painottaa enemmän Vennamoaa.³²⁹ Jalovaraan mukaan nimen oman Virkkusen kampanja oli syytä siihen, että Kekkonen ja Kokoomuksen välit heikkenivät entisestään.³³⁰

Nuortevan komiteaa, joka aloitti työnsä 1968 vaalien jälkeen, ei Jalovaraa, kuten moni muukaan tutkija mainitse, vaikka se on ainakin Uimosen mukaan ollut yksi merkittävä taustatekijä poikkeuslakiin johtaneessa prosessissa. Jalovaraan mukaan Karjalaisen 2b-hallitus kaatui kauppapoliittisiin

³²⁴ Jalovaara 2011, 113.

³²⁵ Jalovaara 2011, 18.

³²⁶ Jalovaara 2011, 113-114.

³²⁷ Kekkonen antoi kuuluisan lupauksensa marraskuussa 1967 vaalikampanjan yhteydessä.

³²⁸ Kekkonen ärsytti erityisesti Vennamon menestys.

³²⁹ Vanhemmissa, 1996 ja 98 teoksissa painotus on Vennamossa, uudemmassa 2010 ilmestyneessä Vennamoaa ei edes mainita, vaan pääpaino on ulkopolitiikassa. Johtuneeko Vennamon kuolemasta?

³³⁰ Jalovaara, 2011, 68.

erimielisyyksiin, mikä on totta, mutta ilman hallituksen kaatumista ei olisi saatu syytä hajotusvaaleille, joilla SMP:tä yritettiin heikentää.

Jalovaara analysoi jonkun verran myös kuuluisuutta saanutta kolmenkymmenen kirjettä. Nimensä mukaisesti kyseinen kirje oli kolmenkymmenen merkittävän henkilön loppuvuodesta 1972 allekirjoittama kirje sen puolesta, että Kekkonen ei enää jatkaisi virassaan. Puuhamiehenä oli Ernst von Born. Jalovaara tekee kirjeestä sen havainnon, että yksikään sen allekirjoittajista ei ollut kirkon mies.³³¹ Kaiken kaikkiaan Jalovaaran tulkinta on suhteellisen neutraali, ja aiemmista tutkijoista erityisesti paneuduttu Suomen tulkintoihin ja jätetty muut vähemmälle huomiolle. Poikkeuslaki ei kuitenkaan ollut Jalovaaran ainut tutkimuskysymys, joten se ei ole sinänsä ihme.

Vuonna 2010 ilmestyi ”Lohen Sukua”. Kyseessä on Juhani Suomen uudempaa tuotantoa, jossa hän on pyrkinyt laittamaan yksiin kansiin populääriin ja olennaisimmat asiat kattavan kuvauksen Kekko-
sesta.³³² Kirja on julkaistu 2010, johon aikaan mm. Häikiöltä ja Meinanderilta oli jo ilmestynyt uudempiä Suomen historiaa koskevia kirjoja, joissa sivuttiin Kekko-
sta ja sitä kautta poikkeuslakia.³³³ Suomen kirja ei kuitenkaan ole vastaus mihinkään, vaan tehty ”yleisön tilauksesta”.³³⁴ Kun kyseinen kirja ilmestyi 2010, Vesa Vares kirjoitti siitä arvostelun historialliseen aikakauskirjaan.³³⁵ Hänen kirjoittamastaan arvostelusta jää vaikutelma, että Suomen kirja ei tuo juurikaan mitään uutta,³³⁶ vaan se on lähinnä vanhan kertausta yksissä kansissa. Sehän koko teoksen idea periaatteessa onkin, ja se osaltaan kuvastaa sitä, että Kekkostutkimuksessa ja siten poikkeuslain tutkimuksessa oli saavutettu jo Wattin Typologian kuudes vaihe, ja mitään uusia mullistavia havaintoja ei enää juurikaan tehty. Arkistomateriaalitkin olivat jo tässä vaiheessa olleet pitkään saatavilla.

2010-luvulle tultaessa Kekkonen, ja ylipäänsä Suomen kylmän sodan aikaiset tapahtumat olivat kuitenkin nousseet pinnalle, ja Suomen kirja on luonnollinen vastaus yleisön kasvaneeseen kiinnostukseen Kekko-
sta kohtaan. Toki pieniä eroja aiempaan Suomen uudesta teoksesta löytyy, muttei mitään radikaalia. Esimerkiksi poikkeuslakia käsiteltäessä Suomen tulkinta poikkeaa hieman hänen aiemmista teoksistaan, joka voi osin johtua ajallisesta etäisyydestä (1996 ja 1998 versus 2010), sekä

³³¹ Jalovaara 2011, 137-138.

³³² Suomi 2010, 11-12.

³³³ Meinanderilta ilmestyi 2006 yleisteos ”Suomen historia” ja Häikiöltä tutkimus ”Historia ja väärät profeetat, kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä” 2008.

³³⁴ Suomi 2010, 11-13.

³³⁵ Historiallinen aikakauskirja 1/2011, 109-110.

³³⁶ Historiallinen aikakauskirja 1/2011, 109-110.

teoksen tiiviimmistä luonteesta.³³⁷ Vuoden 2010 teoksessa Juhani Suomi ei mm. mainitse Vennamo ja Virkkusta lainkaan keskeisenä syynä jatkolle tai poikkeuslaille, vaan tulkinta on enemmänkin valtavirtaistunut ja painottunut enemmän ulkopoliittikkaan.³³⁸ Taustalta paistaa kuitenkin läpi se, että Kekkonen piti itseään korvaamattomana sekä Karjalaisen sopimattomuus Kekkosen seuraajaksi vaikkei Suomi sitä suoraan myönnäkään. Tästä Kekkosen itsensä aiheuttamasta seuraajaongelmasta (potentiaalisten seuraajien raivaaminen pois tieltä) on ollut mainintaa esim. Seppisen kirjoissa 2004 ja 1997.³³⁹

Suomen mukaan tapahtumien kulku etenee seuraavasti: Kekkonen haaveilee eläkkeelle jäämisestä 1970-luvun alussa, mutta suuret ulkopoliittiset hankkeet, eli käytännössä EEC-sopimuksen läpivieminen ilman että idänsuhteet kärsivät, sekä ETYKin läpivienti edellyttävätkin Kekkosen jatkavan.³⁴⁰ 1971 loppuvuodesta ja 1972 alkuvuodesta merkittävät tahot suostuttelevat Kekkosta jatkamaan aina Neuvostoliittoa, Fagerholmia, Hetemäkeä ja suuria puolueita myöden.³⁴¹ Arvo ”Poika” Tuomista Suomi ei mainitse vaikka hän myöskin käski Kekkosta jatkamaan.³⁴² Hetemäen rooli aktiivisena toimijana on huomioitu aiempaa paremmin. Lopulta Kekkonen taipuu jatkon kannalle, ja sitä ryhdytään valmistelemaan kulisissa.³⁴³ Poikkeuslakiin päädyttiin monen mutkan ja episodin kautta lähinnä sen takia että se oli nopein ja varmin tapa taata jatko. Sille, miksi Kekkonen ei olisi normaaleihin vaaleihin suostunut, Suomi ei tarjoa mitään selitystä, vaan kuvaksi jää, että eihän Kekkonen voi vaaleihin mennä kun on kerran ilmoittanut (1967), että ei ehdolle halua. Toisaalta, Suomikin myöntää, että valitsijamiesvaalissa olisi ollut ”riski äänten häviämisestä”,³⁴⁴ vaikka Kekkonen olisi vaalit todennäköisesti voittanutkin.

Zavidovon vuodon osalta tapahtumat käsitellään seikkaperäisesti, mutta lähtökohtana on kuitenkin se, että Kekkonen itse ei vuotoa järjestänyt.³⁴⁵ Suomi mainitsee Tuomiojan myöntäneen

³³⁷ Teoksen noin 800 sivuun on tiivistetty 8-osaisen kirjasarjan keskeisimmät osat. On sanomattakin selvää, että karsintaa täytyy tehdä.

³³⁸ Suomi kyllä käsittelee jossain määrin sisäpoliittisia tapahtumia, kuten hallitusten vaihtumisia ja eläkepommiakin, mutta EEC:n ja poikkeuslain läpiajamista kuvaillaan ulkopoliittikan kautta. Syynä Vennamon kuolema?

³³⁹ Seppinen; 1997, 400.

³⁴⁰ Suomi 2010, 524.

³⁴¹ Suomi 2010, 524-525.

³⁴² Ainakin Kekkosen keskeisen ystävän ja taustavaikuttajan, Kalle Kaiharin vuonna 1984 julkaistussa muistelmateoksessa käy selväksi, että Tuominen oli Kekkosen jatkon kannalla ja kirjoitti Paavolan pitämän puheen aiheesta. Myös Kekkosen vuonna 2003 ilmestyneissä, Juhani Suomen toimittamissa päiväkirjoissa on myös Kekkonen itse maininnut Tuomisen yhteydenoton. s.209.

³⁴³ Suomi 2010, 525-527.

³⁴⁴ Suomi 2010, 527.

³⁴⁵ Suomi 2010, 537 ” Vuoto oli Kekkosen järkeä. Zavidovossa olivat hänen lisäkseen olleet paikalla vain Brezhnev, Kosygin ja tulkki. Näin ollen Neuvostojohto tulisi epäilemättä pitämään häntä tai hänen varomattomuuttaan syynä

aiheuttaneensa vuodon,³⁴⁶ mutta sitä ei kukaan tiedä keneltä Tuomioja muistion sai. Tämän saman oivalluksen teki jo Martti Häikiö teoksessaan ”Historiankirjoitus ja väärät profeetat; Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä” vuonna 2003. Suomi ei kuitenkaan aiemmissa tulkinnoissaan tähän kiinnittänyt huomiota, vaikka tieto olisikin ollut saatavilla.

Kaiken kaikkiaan Suomen kirjan perusteeksi poikkeuslain osalta on säilynyt lähes samana kuin aiemmissa, 1990-luvulla julkaistuissa teoksissa. Ulkopolitiikka ja Kekkonen ”korvaamattomuus”, sillä erotuksella, että nyt ei mainittu Vennamo tai harmistusta vuoden 1968 vaalituloksen johdosta.³⁴⁷ Se, kuinka laaja joukkio Kekkonen jatkoa halusi ja häntä siihen suostutteli, on nostettu aiempaa paremmin esille. Näiltä osin tulkinta on yhtenäinen Kekkoskriitikon Meinanderin kanssa. Tosin Suomi kyläkin edelleen käsittelee Kekosta selvästi lempeämmin kuin esimerkiksi Hyvärinen (Suomen mies 2000, jossa hän käyttää Rautkallion tutkimuksia materiaalina) tai Seppinen. Esimerkiksi sitä, että hajottiko Kekkonen eduskunnan 1971 vaaleja silmällä pitäen ei edes pohdita (SMP:n heikentämiseksi) vaikka vaalitulosta muutoin analysoidaankin, sekä Kekkonen ja Karjalaisen valtataistelua. Lähdeluettelo ei kirjassa ole, luultavasti kirjan populäärin luonteen vuoksi, sekä sen takia että se perustunee Suomen aiempaan tutkimukseen, josta lähteet löytyvät. Suomen tulkinnan kehitys on ollut kaiken kaikkiaan suhteellisen vähäistä, mutta pientä muutosta on kuitenkin havaittavissa, ja hän erottuu edelleen Kekkoseseen myötäsukaisesti suhtautuvana tutkijana.

Jukka Tarkan tutkimus ”Karhun Kainalossa” ilmestyi vuonna 2012, ja siinä hän uusien asioiden lisäksi päivittää aiempia näkemyksiään, muun muassa verrattuna vuonna 1992 julkaisemaansa teokseen verrattuna. 2010-luvun alussa myös Suomelta, Meinanderilta ja Häikiöltä ilmestyi Suomen historiaan, ja siten Kekkoseseen liittyviä tutkimuksia, kuten Suomen ”Lohen sukua” ja Häikiön ”Väärät profeetat”, joita olen jo aiemmin käsitellyt. Nähdäkseni Tarkan teos ei ole suoranainen vastaus mihinkään näistä, mutta on luonteeltaan päivitetty tulkinta Suomen suhteesta Neuvostoliittoon kylmän sodan aikana, ja jonkinlainen jatko-osa hänen aiemmalle teokselleen ”Suomen kylmä sota.”

Poikkeuslakia luonnollisesti analysoidaan kirjassa, vaikka se ei olekaan Tarkan pääteema, mutta kuitenkin yksi merkittävimmistä tarkasteltavan ajanjakson tapahtumista. Tarkka aloittaa poikkeuslain

tapahtuneeseen. Kekkonen pelkäsi vuodon katkaisseen huolella vaalibun luottamussuhteen ja aiheuttavan siten arvaamatonta vahinkoa myös maiden välisille suhteille. Paljon myöhemmin Kotov paljasti, että Kekkosella oli ollut syytäkin olla levoton.”

³⁴⁶ Tuomioja myöntää tämän kirjassaan ”Kekkosvallasta kukkaisvaltaan” 1993.

³⁴⁷ Ainakin vuonna 1998 julkaistussa ”Liennytyksen akanvirrassa” Vennamo ja vuoden 1968 vaalitulos oli yksi keskeinen syy vaaleista kieltäytymiseen, muttei suinkaan ainoa. Suomi 1998, 15.

käsittelyn vuoden 1968 vaaleista, mikä on luonnollinen, ja yleisin kohta prosessin tarkastelulle, koska alkavan kauden odotettiin olevan Kekkonen viimeinen, ei vähiten Kekkonen itsensä pitämän vaalipuheen vuoksi. Vuoden 1968 ja kevään 1972 välissä, ja osittain kulissien takana tapahtunutta Kekkonen houkuttelua jatkokaudelle, ei mainita, vaan varsinainen analysointi, vuoden 1968 vaalien jälkeen, alkaa kevään 1972 lehti-ilmoituksesta, jossa Kekkonen ilmoittaa olevansa käytettävissä, mutta ei lähde vaaleihin.

Myös kyseinen ilmoitus on periaatteessa luonnollinen ajallinen välietappi tarkasteltaessa poikkeuslakia, mutta Tarkalta jää sisäpoliittinen painotus, esimerkiksi Kekkonen päiväkirjat ja hajotusvaalien analysointi puolitiehen, ja tarkastelu alkaa ilmoituksesta, joka oli julkinen. Arkistolähteet ja Kekkonen päiväkirjat olisivat olleet jo käytössä. Kuitenkin Tarkka on yksi niistä harvoista tutkijoista (Seppisen ja Suomen ohella), jotka mainitsevat YYA-konsultaatiot yhdeksi syyksi sille, miksi Kekkonen halusi jatkaa, ja linkittää ne poikkeuslakiin, toisin kuin Suomi.

Toisaalta, Tarkan tulkinnassa on havaittavissa myös kritiikkiä, sillä hän mainitsee Kekkonen ylimielisen asenteen ja ”diivan elkeet” Virrankosken tavoin: ”Hän oli vahvoilla ja irvisteli, että on kokonaan puolueiden ongelma, miten nämä kaksi asiaa sovitaan yhteen” ja ”Päätöksellä oli syvempi ja vakavampi tausta kuin vain EEC-kysymys ja tulevaisuus. Neuvostoliitto oli tammikuussa ehdottanut YYA-konsultaatioita. Samaan aikaan kun presidentti suostui jatkokauteen, hän antoi sotilasjohdolle valtuudet Neuvostoliittolaisten ehdottamiin sotilaallisiin konsultaatioihin”.³⁴⁸ Toisaalta, Kekkonen olisi voinut suostua vaaleihin ja näin ollen jatkuvuus olisi taattu ilman erikoisjärjestelyitä. Nuortevan komiteaa ja sen kaavailemaa valtaoikeuksien vähentämistä Tarkka ei mainitse, mutta koko komitea on muutoinkin jäänyt tutkimuksessa yllättävän vähälle huomiolle.

Eläkesuunnitelmista Tarkka ei mainitse mitään. Tarkan aiempi teos vuodelta 1992, joka oli kirjoitettu Kylmän sodan juuri päätyttyä, oli sävyltään neutraalimpi, mutta siinäkin esiintyi kritiikkiä. Kritiikki on siis vuosien saatossa ja ajallisen etäisyyden kasvaessa ja uusien lähteiden ilmestyttyä käyttöön lisääntynyt, mikä on ollutkin poikkeuslain ja Kekkonen kohdalla yleinen suuntaus. Näin ollen Tarkan teos noudattaa suurta trendiä eikä siten poikkea massasta muutoin kuin YYA-konsultaatioiden osalta. Tämä oli Tarkan mukaan tärkein syy sille, miksi Kekkonen suostui jatkamaan. Asia on ollut salainen ja arkaluontoinen, sillä Kekkonen ei ole siitä maininnut päiväkirjoissaankaan.

³⁴⁸ Tarkka 2012, 229-230.

Tarkka viittaa joissain kohdin Häikiön ja Suomen teoksiin, mutta ei suoranaisesti ammu kumpaakaan alas. Tarkka mainitsee myös kuuluisan kolmenkymmenen kirjeen ja siinä samalla Zavidovon vuodon. Tarkan mukaan vuodolla ja kirjeellä oli tarkoitus pelotella riittävä määrä kansanedustajia poikkeuslain taakse, mikä myös tapahtuikin. ”Ennätyksellisen nopeasti ja värikkäästi, mutta ei niin arvokkaan eduskuntakäsittelyn jälkeen laki Kekkonen virkakauden jatkamiseksi hyväksyttiin tammi-kuussa 1973.” Tarkan mielestä poikkeuslaki oli trauma ja kauneusvirhe, ja muutoinkin hänen suhtautumisensa on suhteellisen kriittistä, joten sijoitan tarkan samaan Kekkoskriittiseen koulukuntaan Meinanderin ja muiden kriittisten kanssa.

Vuonna 2006 ilmestyi Henrik Meinanderin laatima yleisteos Suomen historiasta. Tässä keskityn analysoimaan uudempaa painosta vuodelta 2014. Sama teos on käännetty englanniksi 2017 uuden painoksen osalta, vanha painos luonnollisesti aiemmin. Uudemmassa painoksessa Meinander on tehnyt lisäyksiä ja täydennyksiä lähinnä Suomen EU-aikaa (1995-) koskevaan päälukuun.³⁴⁹ Näin ollen aiempiin osiin ei mitään radikaaleja muutoksia ole tehty.

Meinander näkee EEC:n ja Suomen välisen tullisopimuksen taustalla poliittisen kytköksen, Suomen hivuttamisen sitä kautta hiljalleen kohti länttä.

”Maaseudun puolueen kannatus kuitenkin ehtyi pian ja kun Kekkonen 1973 valittiin uudelleen poikkeuslailla neljäksi vuodeksi (1974-78) se tapahtui eduskunnan selvällä 5/6 enemmistöllä.”³⁵⁰ Meinander jättää siis kokonaan analysoimatta taustatekijät ja prosessit, jotka johtivat poikkeuslakiin, sekä sen että tuon eduskunnan 5/6 äänenemmistön syntyminen, joka oli edellytyksenä lain läpimenoille ei ollut lainkaan itsestäänselvyys. Vaikka kyseessä onkin suurelle yleisölle tarkoitettu yleisteos niin mielestäni prosessia olisi ollut syytä avata, varsinkin kun Meinander on sen jo aiemmassa teoksessaan ”Tasavallan tiellä” jo kertaalleen avannut. EEC-sopimus toki mainitaan osana kokonaisuutta, joten siltä osin argumentaation runko³⁵¹ on hyvin perinteinen, mutta puutteellinen. Kaiken kaikkiaan Meinanderin teoksen sävy on neutraali, ja neutraalimpi kuin aiemmassa teoksessaan, mutta se johtunee ainakin osittain teoksen luonteesta. Esimerkiksi Zavidovon vuotoa Meinander ei tässä yhteydessä analysoi, vaikka vuonna 1999 ilmestyneessä ”Tasavallan tiellä” teoksessaan hän antaa ymmärtää, että vuodon takana olisi voinut ollakin Kekkonen itse.

³⁴⁹ Meinander 2014, esipuhe.

³⁵⁰ Meinander 2014, 278

³⁵¹ Kekkonen jatkaa koska sopimus EEC:n kanssa pitää saada läpi ilman että ulkopoliitiikka vaarantuu.

Hannu Rautkallion uudemmassa tuotannosta mainittakoon 2015 ilmestynyt ”Idässä kiinni- Länteen kallellaan”. Teos käsittelee lähinnä Suomen suhdetta Yhdysvaltoihin kylmän sodan aikana, mutta siinä käsitellään myös poikkeuslakia muutamalla sivulla. Rautkallio aloittaa asian käsittelyn mainitsemalla Kekkonen lupauksen vuodelta 1967, että hän ei enää asetu ehdolle, ja vastoin tätä lupaus- taan Kekkonen on kuitenkin käytettävissä: ”Kekkonen oli jälleen kerran onnistunut sitomaan it- seensä Neuvostoliiton luottamuksen, jonka menettämällä ja ulkopoliittisilla vaikeuksilla hän uhkasi tasavallan olemassaoloa ja sen kansalaisia”.³⁵² Raflaava väite, jolle Rautkallio antaa lähteeksi Martti Häikiön teoksen, joka on myöskin hyvin Kekkoskriittinen tutkija vuodelta 1993.³⁵³ Häikiön teoksesta on kyllä vedettävissä johtopäätös, jonka mukaan tietyissä piireissä Kekkonen oli korvaamaton, mutta ei niin raflaavassa muodossa kuin mitä Rautkallio sen esittää. On totta, että Kekkonen koki Zavidovon vuodon aikoihin, ainakin hetkellisesti menettäneensä Neuvostoliiton johdon luottamuk- sen, mutta ei ainakaan julkisuudessa kukaan tietääkseni väittänyt edes 1970-luvulla, että Suomen kansan olemassaolo lakkaisi, jos Kekkonen ei jatkaisi virassaan. Toisaalta Rautkalliolla on aiemmin- kin ollut negatiivinen suhtautuminen Kekkoseen ja hänen toimintaansa, joten sinänsä tässä ei ole juurikaan mitään uutta.

Tämän jälkeen Rautkallio viittaa muutamaan 1970- ja 80-luvun tutkijaan ja kirjoittajaan ”hovirunoi- lijana” (esimerkiksi Skyttä) ja sen jälkeen ryhtytäänkin lennosta analysoimaan Kekkonen ja Kokoo- muksen välisiä suhteita.³⁵⁴ Zavidovon vuotoa ei tässä yhteydessä mainita. Poikkeuslain osalta läh- teenä on käytetty muutamaa kirjaa ja Kekkonen päiväkirjaa päivän 15.1.1972 osalta.³⁵⁵ Kirjan lo- pussa on luetteloitu käytetyt arkistolähteet, ja teoksessa on käytetty muissa yhteyksissä UKK-arkis- ton materiaaleja muun muassa kirjeiden ja vuosikirjojen osalta.

Vuonna 2018 ilmestyi Lasse Lehtiseltä teos ”Kekkonen ja minä”. Kyseessä ei suoranaisesti ole histo- riantutkimusta, vaan Lehtinen kertoo oman näkemyksensä Kekkonen aikakaudesta ja toiminnasta. Tosin teoksessa käsitellään myös Koiviston aikaa. Verrattuna aiemmin analysoituun vuonna 2002 ilmestyneeseen väitöskirjaan Lehtisen näkemys poikkeuslaista ei ole juurikaan muuttunut. Kirjan

³⁵² Rautkallio 2015, 102.

³⁵³ Häikiö 1993, 310-311.

³⁵⁴ Rautkallio 2015, 103-104.

³⁵⁵ Rautkallio 2015, 250-258.

tyylilajin takia siinä ei ole lähdeviitteitä, ja Lehtinen kertoo enemmänkin havainnoitsijan näkökulmasta: ”Niin vain Erkki kuin Jackekin ”jaa”-nappia painoivat”.³⁵⁶ Kaiken kaikkiaan Lehtisen teoksen tulkinnasta jää kuva, että perimmäisenä syynä poikkeuslaille oli Kekkonen pelko ”huonosta” vaalituloksesta³⁵⁷ ja että Kekkonen olisi yhdessä Kotovin kanssa laatinut suuren paketin jossa Kekkonen jatko, EEC-sopimuksen hyväksyminen ja ETYK-konferenssin järjestäminen niputettiin yhteen.³⁵⁸ Lehtisen mukaan SMP:n eduskuntaryhmän hajottaminen oli osa suunnitelmaa.³⁵⁹ Lehtinen ei ota huomioon sitä, että julkisuudessa Ahti Karjalainen ehdotti ensimmäisenä poikkeuslakia Helsingin sanomien haastattelussa tammikuussa 1972. Sen sijaan hän väittää, että kommunistit olisivat olleet asialla ensimmäisenä keväällä 1972.³⁶⁰

3.3 Yhteenveto tutkimuksesta vuodesta 1995 alkaen

Vuonna 1995 tapahtuneen UKK-arkiston avautumisen jälkeen on ilmestynyt kolmisenkymmentä kirjaa, jotka tutkivat Kekkoa ja/tai poikkeuslakia. Trendinä tutkimuksissa on ollut se, että kritiikki, oli se sitten verhottua tai avointa, on selvästi lisääntynyt. Arkistomateriaalin avautumisen myötä on poikkeuslakiin johtaneessa kehityksessä selvästi havaittavissa palapelin täydentymistä, muun muassa Lehtisen ja Rautkallion teoksissa näkyvä ilmiö, mikä sittemmin vahvistui Suomen toimittamissa päiväkirjoissa, että Neuvostoliitto halusi Kekkonen jatkavan virassaan 1974 jälkeenkin.

Edelleen keskeisinä tekijöinä ja argumentteina Kekkonen toimikauden jatkamiselle nähdään EEC:n kanssa tehtävän tullisopimuksen loppuunsaattaminen, ilman, että se hankaloittaisi idänsuhteita.³⁶¹ Joidenkin tutkimusten mukaan Kekkonen oli tässä suhteessa korvaamaton. Tämä sama ajatus on ilmennyt jo vanhemmissakin tutkimuksissa, mutta niissä ei, johtuen siitä, että arkistomateriaalia ei ole ollut saatavilla, Kekkonen oma toiminta, ja ylipäänsä taustalla tapahtunut, poikkeuslakiin johtanut kehitys on ollut lähinnä aikalaismuisteloiden varassa. Niitä on ilmestynyt niin poliittisilta vastustajilta kuin yhteistyökumppaneiltakin.³⁶² Näiden lisäksi oli toki saatavilla julkisuudessa olleet tiedot ja tutkimusta alkoi ilmestymään jo 1970- ja 1980-luvuilla.

³⁵⁶ Lehtinen 2018, 239.

³⁵⁷ Lehtinen 2018, 231.

³⁵⁸ Lehtinen 2018, 236.

³⁵⁹ Lehtinen 2018, 237.

³⁶⁰ Lehtinen 2018, 232.

³⁶¹ NL piti Nordekia ja EEC:tä jossain vaiheessa Naton etäpesäkkeinä.

³⁶² Virolainen, Vennamo, Junnila, Koivisto, Tuomioja ym. ovat ainakin julkaisseet muistelmateoksia, joissa poikkeuslakia käsitellään.

Vaikka tiedon määrä ja osittain siitä johtuva tulkintojen kehittyminen ja osittain ajallisen etäisyyden kasvamisesta johtuva tulkintojen muuttuminen ovat poikkeuslakiin johtaneen kehityksen kokonaiskuvaa historiankirjoituksessa kirkastaneetkin, niin joitain aukkoja yhä edelleen löytyy. Yksi esimerkki on Zavidovon vuoto: esimerkiksi Hentilän ja Nevakivien ”Suomen poliittinen historia” yleisteoksessa uudemmissa painoksissa, kuten myös joissain muissa uudemmissa tutkimuksissa, väitetään että Tuomioja olisi vuodon takana, ja näin väittää myös Tuomioja itse. Tästä ei kuitenkaan ole aukotonta todistemateriaalia olemassa, mutta sitä ei ole suoraan kumottukaan, että vuodon takana olisi Tuomioja. Toisaalta, mikään ei todista sitä, etteikö Kekkonen itse olisi vuotanut muistiota, kuten joissain tutkimuksissa, esimerkiksi Lehtisen ja Rautkallion ja Hyvärisen tutkimuksissa, väitetään käyneen. Kekkonen päiväkirjojen (,jotka on toimittanut Juhani Suomi) mukaan Kekkonen itse olisi ollut vuodosta järkyttynyt, ja hän ei olisi sitä tehnyt. Toisaalta, mistä tiedetään, olisiko Kekkonen kirjoittanut päiväkirjaansa jos hän olisi vuodon tehnyt?

Opinnäytetöitä on ilmestynyt poikkeuslakiin liittyen muutamia,³⁶³ mutta ne keskittyvät eri näkökulmiin liittyen esimerkiksi lehdistöön, retoriikkaan ja joidenkin yksittäisten kokoomuspoliitikkojen suhtautumiseen liittyen Kekkoseen ja poikkeuslakiin. Ne omalta osaltaan noudattavat ainakin joiltain osin Kekkonen kritiikin lisääntymiseen viittaava megatrendiä, pois lukien lehdistöä koskeva opinnäytetyö.

Wattin seitsenportaisen asteikon kuudes, eli tieteellisen vaihe, jossa aletaan ymmärtämään niitä tekijöitä ja syitä, joissa on aiemmin menty harhaan³⁶⁴ alkoi nähdäkseni 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen ja osin 2010-luvun alun aikana. Viimeinen, eli seitsemäs vaihe ei ole nähdäkseni toteutunut poikkeuslain kannalta, koska siitä ei ole aivan viime vuosina julkaistu mitään poikkeuksellisen mullistavaa tai uutta tietoa. Toisaalta historian tulkinta on jatkuvasti liikkeessä oleva ja elävä prosessi, joten on täysin mahdollista, että seitsemänteen vaiheeseen tullaan vielä jossain vaiheessa päätymään.

³⁶³ Pro gradu. Karjalainen, Tero: Maan etu vai puhdasta fasismia? Vuoden 1973 poikkeuslakikeskustelun retoriset ulottuvuudet eduskunnassa. 2004 Jyväskylän yliopisto, Pro gradu. Mäkinen, Janne: Poikkeuksellistako vain talven lämpimyyttä? Presidentti Kekkonen poikkeuslakivalintaa koskeva kirjoittelu seitsemässä valtakunnallisessa sanomalehdessä vuosina 1972-73. 2003 Oulun yliopisto, Pro gradu. Mäki-Hakola, Maria: Kokoomuksen oikeistosiiven häiriköt, Kekkonen ja vuoden 1973 poikkeuslaki. Tutkimus Pentti Mäki-Hakolan ja Tuure Junnilan suhtautumisesta Kekkonen uudelleenvalitsemisen turvaavaan lakiin ja muihin Kekkonen valtakauden toimiin. 2014 Tampereen yliopisto Pro Gradu. Koivisto, Jukka; Miten kansallinen Kokoomus päätyi tukemaan presidentti Urho Kekkonen toimikauden jatkamista poikkeuslailla tammikuussa 1973. 1984 Helsingin yliopisto.

³⁶⁴ Soikkanen 1995, 117.

4. Loppupäätelmät ja tulokset

Lopputuloksia tarkasteltaessa voi tehdä sen johtopäätöksen, että suhtautuminen poikkeuslakiin, ja näin ollen sen tulkinta ja asema historiankirjoituksessa on elänyt aikojen kuluessa, mikä on luonnollista. Kyseessä on kuitenkin historiallinen ilmiö, ja mitä enemmän historialliseen ilmiöön syntyy ajallista etäisyyttä ja käytettävissä oleva tietomäärä kasvaa, niin on tavallista, että suhtautuminen ilmiöön ja sen asema muuttuu. Jos ilmiö ei eläisi lainkaan, taikka analyysi sen takana ei kehittyisi, niin historiallinen prosessi ei tällöin etenisi. Wattin typologian ensimmäisessä vaiheessa, kun kuva alkaa syntyä, käytetään poliitikkojen, kommentaattoreiden ja tapahtumissa mukana olleiden, sekä byrokraattienkin lausuntoja ja näkemyksiä asiasta.³⁶⁵ Näin on tapahtunut myös poikkeuslain kohdalla.

Vaikka vuoden 1973 poikkeuslaki onkin vain yksittäinen tapahtuma, se ei kuitenkaan ole esimerkiksi sotaan tai rauhaan verrattava kansakunnan kohtaloa määrittävä tapahtuma, vaikka Kekkonen jatko, riippumatta siitä miten se turvataan, nähtiin joissain tulkinnoissa elämän ja kuoleman kysymyksenä.³⁶⁶

Koska tarkastelussa oli pitkäkö ajanjakso, 1973-2018, niin on tavallista, että historialliset ilmiöt, kuten Kekkonen kuolema, arkistojen avautuminen ja Neuvostoliiton kaatuminen vaikuttavat tulkintoihin omalta osaltaan, mutta se että kuinka paljon, taikka vähän, yllätti jossain määrin.

Aikalaistutkimuksessa, 1970-luvulla ja 1980-luvulla, ennen Kekkonen kuolemaa, yleisteoksissa oli lähtökohtana³⁶⁷ vain todeta poikkeuslaki tapahtuneeksi asiaksi sen kummemmin käsittelemättä tai kuitata asia EEC:n läpivientinä ja ulkopoliittikan jatkuvuuden takaamisena. Kekkonesta ei suoraan sanota korvaamattomaksi tässä vaiheessa. Poliittisten aikaisten muistelmissa, lähinnä Junnilan, Venamon ja Virolaisen teoksissa, Kekkonen toiminta saa kritiikkiä, ja ymmärrystä on melko vähän.

³⁶⁵ Soikkanen 1995, 116.

³⁶⁶ Lähinnä siinä vaiheessa kun Kekkonen valinta ja EEC kytkettiin toisiinsa; Ilman EEC:tä Suomen integroituminen länteen olisi kärsinyt, ja tällä oikeisto saatiin siunaamaan Kekkonen jatko.

³⁶⁷ Parhaimmillaan vain yhdellä lauseella, kuten vuonna 1976 ilmestyneessä teoksessa.

Jakobson, joka julkaisi muistelmansa vasta 2000-luvun taitteessa, ei myöskään Kekkonen toimintaa siunaa.³⁶⁸

Aikalaistutkimuksessa sisäpolitiikka jää vähälle huomiolle, vaikkakin Karjalaisen aktiivisuus mainitaan vaihtelevasti,³⁶⁹ ja hajotusvaalien motiiveista esitetään pohdintaa vailla vedenpitäviä perusteita, mm. Skytän ja Kähkölän toimesta.³⁷⁰ Toisaalta, heidän kirjansa eivät ole varsinaista tutkimusta, mutta palvelevat aikalaistulkintana. Tässä vaiheessa tietolähteet perustuvat sanomalehtikirjoitteluun, ja ylipäänsä julkisuudessa oleviin tietoihin. 1970-luvulla, ja vielä 1980-luvun alussa poikkeuslain tutkimuksessa kuljettiin vielä Wattin portaikon toisella portaalla, eli muistelmien ja muiden vastaavien pamflettien aikaa.³⁷¹ Tosin tähän vaiheeseen kuuluvat ”oikeudenkäynnit” tulivat kuvaan vasta hieman myöhemmin, vaikkakin Kekkoskriitikoiden osalta Kekkosesta oltiin tehty syyllinen jo aiemmin.³⁷² Tosin poikkeuslakiprosessiin keskeisesti liittyvän Zavidovon vuodon kuulustelupöytäkirjat julkaistiin jo melko tuoreeltaan vuonna 1973 teoksessa ”Tapaus Zavidovo”. Poliittiset aikalaiset ovat jossain määrin poikkeus, koska heillä oli eduskuntatyönsä kautta saatavilla tietoa, jota ei julkisuuteen, ja tutkijoille päätyneet.³⁷³ Toisaalta, muistelmateokset ovat toki osa ajankuvaa, mutta eivät kuitenkaan objektiivisia.

Vähitellen, kuten arvata saattaa, kritiikki alkaa lisääntymään. Kekkonen kuolema 1986 ei välittömästi aiheuta kritiikin lisääntymistä, vaan tämä on tapahtunut pitkin 1980-lukua, ja varsinainen ryöpsähdys tapahtuu 1990-luvun alussa, samoihin aikoihin, kun Neuvostoliitto kaatuu.³⁷⁴ Kritiikin lisääntyessä monessa tutkimuksessa argumentaation perusrungoksi on muotoutunut kaava: EEC + ulkopolitiikka = Kekkonen jatko poikkeuslailla. Kritiikin lisääntyminen kohdistuu ennen kaikkea siihen, miksi poikkeuslakiin päädyttiin tavanomaisen vaalin sijaan, ja vähemmässä määrin siihen, oliko Kekkonen jatkaminen presidenttinä kuitenkaan välttämätöntä.³⁷⁵

³⁶⁸ Jakobson 2003, 14-15.

³⁶⁹ Välillä prosessin kuvaus alkaa Karjalaisen haastattelusta Helsingin sanomille 91.72, välillä muistetaan mainita Karjalaisen pyrkimys presidentiksi.

³⁷⁰ Vennamon heikentäminen ja sisäpoliittisen umpikujan ratkaisu. Tosin, tätä samaa ajatusmallia löytyy uudemmistakin teoksista, esim. Lehtiseltä.

³⁷¹ Soikkanen 1995, 116.

³⁷² Esim. Junnila 1973.

³⁷³ Ainakin Junnilalla oli perustuslakivaliokunnan jäsenenä lain valmisteluun liittyvää tietoa.

³⁷⁴ 1990-luvun alussa Kekkonen, ja Kylmää sotaa käsittelevää kirjallisuutta ilmestyi muutoinkin runsaasti, ja tässä yhteydessä voi selvästi havaita kritiikin määrän nousun.

³⁷⁵ Ei ole mahdotonta, etteikö EEC olisi voinut mennä läpi ilman Kekkonen jatkoa. Kekkonen olisi voinut tulla valituksi myös normaaleilla vaaleilla.

Tässä vaiheessa on havaittavissa siirtyminen Wattin portaikolla kolmanteen vaiheeseen, eli jonkunlainen käsitys aiheesta on jo olemassa 1990-luvulla arkistojen avautuessa.

Tässä on havaittavissa selkeä jakautuminen koulukuntiin: Myönteisimmin Kekkoseen, ja sitä kautta hänen jatkoonsa poikkeuslailla suhtautuivat Kekkosesta elämäkertasarjan tehnyt Juhani Suomi sekä Kekkosen entinen adjutantti Esa Seppänen.³⁷⁶ Toista ääripäätä edustavat Hannu Rautkallio, Martti Häikiö ja Henrik Meinander.³⁷⁷ Tähän välimaastoon sijoittuu useita, neutraalimmin Kekkosta tulkinneita tutkijoita, kuten Jukka Tarkka. Kaiken kaikkiaan poikkeuslakia koskeva kritiikki on tuntuvasti lisääntynyt aikojen kuluessa, ja tämä näkyy viiveellä myös yleisteoksissakin, mutta 2000-luvulla keskeisimmät yleisteoksetkin suhtautuvat Kekkosen toimikauden jatkamiseen poikkeuslailla kriittisesti.³⁷⁸ Ainoiksi merkittäviksi Kekkoseen myötäsukaisesti suhtautuviksi tutkijoiksi ovat jääneet Suomi ja Seppänen.

Monet tutkijat ovat luonnollisesti hyödyntäneet UKK-arkiston aukeamista vuosina 1995-2001. Suomi tätä ennenkin.³⁷⁹ Uudemmissa, tutkielmani myöhemmissä luvuissa käsitellyissä teoksissa, joissa analysoin lähteenä käytettyä arkistomateriaalia, käy hyvin selvästi esille se, että tutkija ei voi koskaan olla täysin puolueeton, vaikka kuinka yrittäisikin. Varsin hyvin tämä näkyy siinä, miten esimerkiksi Suomi, verrattaessa Seppiseen ja Rautkallioon on saanut täysin erilaisia tuloksia samalla materiaalilla.³⁸⁰ Poikkeuslain tutkimuksen kohdalla Wattin typologiassa neljäs vaihe voidaan ajoittaa 2000-luvun alkuun. Tällöin ilmestyi tieteellisen tutkimuksen lisäksi myös paljon populääripää materiaalia, kuten Uimosen kirja vuodelta 2001. Viides vaihe saavutettiin 2000-luvun lopulla tai viimeistään 2010-luvulle tultaessa, kuudes vaihe 2010-luvun aikana.

Määrillisesti poikkeuslakitutkimusta ilmestyi eniten 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Tähän on useita syitä. Ensinnäkin, ajallinen etäisyys tapahtumasta on kasvanut riittävästi, ja uutta materiaalia on ollut käytössä. Tämä näkyy osittain myös 2010-luvulla.³⁸¹ Aineiston prosessointiin kuluu luonnollisesti myös aikaa. Myös monet muut tapahtumat, kuten keskeisten toimijoiden

³⁷⁶ He eivät kritisoineet Kekkosen toimintaa juurikaan.

³⁷⁷ Kekkonen oli näiden mielestä peluri ja opportunisti, ja poikkeuslaki vähintäänkin kyseenalainen tempaus.

³⁷⁸ Esim. Virrankoski.

³⁷⁹ Suomella oli pitkään, 1980-luvulta alkaen oikeus Kekkosen papereiden käyttöön hänen työstäessään Kekkosen elämäkertasarjaa.

³⁸⁰ Kaikki mainitut ovat käyttäneet UKK-arkiston poikkeuslakiin liittyvää materiaalia, ainakin jossain määrin, ja silti näkökulma on erilainen. Onko poikkeuslaki salajuoni, vai vilpittömän uhraus jne.

³⁸¹ Ainakin Häikiö viittaa teoksessa, joka on julkaistu alun perin 2003, ja uusintapainos 2012, ”uusien lähteiden löytymiseen”. Muiden tutkijoiden teoksissa tämä näkyy myös näkökulman laajentumisessa ja siinä että arkistoaineistoa on käytetty aiempaa enemmän.

kuoleminen, luonnollisesti vaikuttavat asioihin.³⁸² Myöhempien aikojen tulkinnoissa, esimerkiksi Seppisellä, ja Seppäsellä, ja jossain määrin myös Suomella korostuu aiempaa enemmän Kekkonen oma toimijuus.³⁸³ Ilmeisesti Kekkonen pyrki jäämään eläkkeelle, mutta hänen osittain itsensä aiheuttama seuraajaongelma oli vähintäänkin osasy sille, että oli jatkettava, vaikka sitten ilman vaaleja.³⁸⁴ Tätä näkökulmaa ei ole edes pohdittu vanhassa tutkimuksessa.

Olennaista poikkeuslakia ja Kekosta tulkitessa on suomettuneisuus. Suomettuneisuus mainitaan ensimmäisen kerran joissain 1970-luvun lopun teoksissa, lähinnä Kirbyllä vuonna 1978. Suomalaisissa tutkimuksissa, ainakaan poikkeuslain yhteydessä, ei suomettumista mainita juurikaan ennen 1980/90-lukujen vaihdetta, kunnes Kekkoskritiikin ensiaallon yhteydessä suomettuminen nousee muutoinkin pinnalle, osana suurempaa murrosta Neuvostoliiton hajotessa ja Kekkonen kuollessa. Tuolloin poikkeuslaki nähtiin lähinnä suomettumisen keskeisenä oireena ja demokratian epäterveenä tilana, mutta tämä oli lähinnä Kekkoneseen kriittisesti suhtautuvilla tulkitsijoilla havaittavissa. Kekkoneseen myötäsukaisesti suhtautuvat tutkijat eivät ole poikkeuslain yhteydessä käyttäneet suomettumista lainkaan edes 1990 ja 2000-luvulla.³⁸⁵ Kekkoneseen kriittisesti suhtautuvat tutkijat, kuten Hyvärinen ja muutamat muut käyttävätkin. Varsinkin 1990-luvun alussa poikkeuslaki nähtiin suomettumisen oireena, ja varsin räikeänä sellaisena. Poikkeuslakia ei missään nähdä syynä suomettumiselle, vaan se nähdään monesti oireena, joka johtui tulkitsijan mukaan joko Kekkonesta itsestään, hänen korvaamattomuudestaan tai poliittisesta tilanteesta, ennen kaikkea Neuvostoliitosta ja ulkopolitiikasta.

2000-luvulle tultaessa poikkeuslakiin ei enää suomettumisessa viitata, vaan tulkinta henkilöityy enemmänkin Kekkonen opportunistiin, tai toimintaansa isänmaan hyväksi, riippuen tulkitsijasta. Toki suomettumiskeskustelua on 2000-luvullakin käyty, mutta Kekkonen kohdalla keskustelu, ja Kekkonen ylipäätään on henkilöitynyt aiempaa enemmän ajallisen etäisyyden kasvaessa, ja näin ollen poikkeuslakikin on henkilöitynyt aiempaa enemmän Kekkoneseen. Tosin tästä alkoi jo yleisteosten kohdalla, jotka ovat lähtökohtaisesti kaikkein neutraalimpia teoksia, vaikkakin nekään eivät täyteen objektiivisuuteen pysty, nähtävillä merkkejä jo 1980-luvulla. Myös siihen, oliko poikkeuslaki

³⁸² Esim. Suomen uudemman teoksen kohdalla näkyy se, että Vennamoa ei enää tämän kuoltua mainita.

³⁸³ Eläkekaavailut, jatkon järjestäminen ynnä muut.

³⁸⁴ Esimerkiksi Seppisen tulkinnasta jää tallainen käsitys uudemmassa, vuonna 2004 julkaistusta teoksesta.

³⁸⁵ Esim. Suomi ja Seppänen.

ristiriidassa perustuslain, taikka sen hengen kanssa, alettiin 2000-luvulla enemmässä määrin kiinnittää huomiota.³⁸⁶

Zavidovon vuodon merkitys vaihtelee ja välillä se saatetaan mainita vain ohimennen tai sitten tapahtumaa peilataan kokonaan sen kautta. Ennen kaikkea Zavidovo on vain loppuhuipennus prosessissa, jonka päässä oli poikkeuslaki. Myös sisäpolitiikan merkitys vaihtelee edelleen. Sen merkitys on jopa korostunut viimeaikaisessa tutkimuksessa. Muut detaljit, kuten Karjalaisen aktiivisuus, kolmenkymmenen kirje, YYA-konsultaatiot rekisteröidään vaihtelevasti tutkijan ja tulkinnan mukaan. EEC ja poikkeuslaki nähdään osana yhtä ja samaa kokonaisuutta läpi poikkeuslain historian, mutta niiden painotus vaihtelee.

Kaiken kaikkiaan poikkeuslain historian kirjoituksessa on havaittavissa kirjoittajasta riippuen suuria tulkintaeroja, ja täysin päinvastaisiakin näkemyksiä siitä, miten poikkeuslakiin on päädytty. Tämä on saatu aikaan jopa osittain samoilla materiaaleilla, mutta ennen kaikkea aikakauden muuttuminen, uudet lähteet ja prosessit ovat vaikuttaneet eniten tulkintaan. Suurin yksittäinen historiallinen muutos lienee Kekkonen kuolema ja hyvin pian seurannut Neuvostoliiton hajoaminen, jotka osaltaan mahdollistivat ja helpottivat kritiikkiä, ja sen lisäksi arkistojen avautuminen, jotka ovat mahdollistaneet alkuperäisaineistoilla asioiden peilaamisen. Presidentin valtaoikeuksien vähetessä 2000-luvulla Kekkonen valtakausi, ja erityisesti ETYK-kokouksen järjestäminen, ja poikkeuslaki nähdään nykyään hänen vallankäyttönsä huipentumana, ja jonain mihin ei koskaan pidä enää palata. Tässä on yksi asia, josta tutkijat ovat olleet samaa mieltä - en ole havainnut yhtään näkemystä, joka haikailisi poikkeuslakia takaisin. Poikkeuslaki nähdään erikoisena ilmiönä, ja poikkeukseksi se on jäänytkin.

³⁸⁶ Esim. Virrankosken yleisteoksessa vuodelta 2009 sanotaan suoraan, että poikkeuslaki oli perustuslain hengen vastainen.

Käsiteluettelo

Zavidovon vuoto = 31.10.1972 Pohjoismaisissa lehdissä tapahtunut vuoto, jonka seurauksena Kekkonen ja Neuvostoliiton johdon keskusteluista päätynyt muistio, tai ainakin sen sisältö päätyi julkisuuteen.

Nappulaliiga = Paasion hallituksesta käytetty lempinimi, joka johtui ministerien verrattain nuoresta keski-ästä.

Paasion hallitus = Rafael Paasion johtama vähemmistöhallitus, joka oli vallassa vuoden 1972 helmikuusta heinäkuuhun, kun poikkeuslain, ja Kekkonen uudelleenvallinnan mahdollisuutta oli jo ryhdytty käsittelemään julkisuudessa. Hallitus perustui vuoden 1972 eduskuntavaalien tulokseen.

Poikkeuslaki = Laki, joka säädettiin Urho Kekkonen presidenttikauden jatkamiseksi vuonna 1973. Laki vaati voimaan tullakseen 5/6:n enemmistön, joka saavutettiin äänin 172-28.

Eläkepommi = Merkittävä eläkkeisiin liittyvä uudistus, josta tuli sisäpoliittinen kiistakapula. Asia kuitenkin ratkesi lopulta.

EEC = Euroopan talousyhteisön edeltäjä, jonka kanssa Suomi laati tullisopimuksen 1973.

EFTA = Euroopan vapaakauppajärjestö

Vuoden 1968 presidentinvaalit = Normaalit presidentinvaalit, jotka Kekkonen voitti selvästi. Merkittävimpinä vastaehdokkaana olivat SMP:n Veikko Vennamo ja Kokoomuksen Matti Virkkunen. Näiden vaalien yhteydessä Kekkonen alun perin ilmoitti, ettei jatka presidenttinä vuoden 1974 jälkeen. Tosin, vaalitulokset olivat Kekkosen jolle jonkunlainen pettymys, koska voitto ei ollut niin suuri kuin hän olisi halunnut.

Kolmen kymmenen kirje = Kirje, jonka noin 30 tunnettua kansalaista lähettivät Kekkosen joulukuussa 1972, jotta hän luopuisi jatkokaudesta.

K-linja = Kekkonen tukeva ryhmittymä maalaisliiton/keskustan sisällä. Tähän lukeutuu mm. Ahti Karjalainen

Honkaliitto = Vuoden 1962 presidentinvaaleissa eri puolueista, koostunut liittouma, jonka päämääränä oli estää Urho Kekkonen uudelleenvallinta asettumalla oikeuskansleri Olavi Hongan taakse. Honkaliitto kaatui Noottikriisin seurauksena loppuvuodesta 1961, kun Honka luopui ehdokkuudestaan.

Kansanrintama = Hallituspohja, joka rakentuu Keskustan/Maalaisliiton ja vasemmistopuolueiden yhteistyölle.

Lähdeluettelo

Arkistolähteet

Urho Kekkosen arkisto, Orimattila. Tasavallan presidentin arkistosäätiö. (UKA)

Urho Kekkosen yksityinen salainen arkisto:

Urho Kekkosen vuosikirjat: Vuosilta 1970-1973.

Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat:

Kansio 41/104 ”Lehtileikkeet EEC 1972”

Kansio 21/112 ”EEC, mietintöjä ja tutkimuksia”.

Kansio 21/128. ”Presidenttikysymys”.

Lähdekirjallisuus. Tutkimukset, muistelmat ja muut.

Ahtiainen et al. *Historia Nyt: Näkemyksiä suomalaiseen historiantutkimukseen*. WSOY 1990.

Apunen, Osmo: *Tilinteko Kekkosen aikaan*. Jyväskylä 1984

Apunen, Osmo: *Paasikiven-Kekkosen linja*. 1977 Tammi

Eino S. Repo: *Päämies 1985. Kuva Urho Kekkosesta ja hänen presidenttikaudestaan*.

Haataja, Lauri: *YYA-Suomi Historian ystävain liitto* 1993

Hentilä, Seppo: *Historiantutkija sotien jälkeisessä Suomessa*. Teoksessa ”*Tiede ja Yhteiskunta; Suomen historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2000-luvulle.*”

Henriksson Kirsi ja Kastari Pirkko-Leena: *"Kun politiikka muuttuu historiankirjoitukseksi-lähihistorian haaste*. Teoksessa "Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi".

Holopainen, Högnas, ja Jokela: *Tapaus Zavidovo*. Kirjayhtymä 1973

Häikiö, Martti: *Historia ja väärät profeetat : kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*. Kleio. 2003, 2008, 2012.

Häikiö, Martti: *Presidentin valinta*. WSOY 1993

Jalovaraa, Ville: *Kirkko, Kekkonen ja politiikka*. Suomen kirkkohistoriallinen seura 2011

Jouko Vahtola: *Suomen historia*. Painokset vuosilta 2001 ja 2009.

Juhani Suomi: *Lohen Sukua*. Otava, 2010

Jukka Nevakivi, Seppo Hentilä ja Lauri Haataja: *Poliittinen historia: Johdatus tutkimukseen*. Loimaan kirjapaino 1993.

Junnila, Tuure: *Vallankaappaus lain ja oikeuden varjolla: Poikkeuslaki lain vastustajan näkökulmasta*. 1973 OY Länsi-Suomi

Jutikkala ja Pirinen, *Suomen historia*. WSOY 1966 ja 2002

Jutikkala ja Pirinen; *Finnish history* WSOY, Painokset vuosilta 1964, 76 ja 1996.

Kirby, David: *A Concise history of Finland* 2006 Gambridge university press

Kähkölä, Paavo: *Suomi K-linjalla*. Otava 1974.

Kähkölä, Pihlajaniemi, Pyyluoma: *Toinen tasavalta* Kirjayhtymä 1984

Lavery, Jason: *The history of Finland* 2006

Lehtinen, Lasse: *Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. Urho Kekkosen ja SDP:n suhteet 1944-1981*. WSOY 2002.

Meinander, Henrik: *Tasavallan tiellä*. 1999 Schildts ja 2012 Schildts ja Söderström

Osmo Jussila, Seppo Hentilä, ja Jukka Nevakivi: *Suomen poliittinen historia 1809-1995* WSOY painokset 1-6 vuosilta 1995-2006.

Paavonsalo, Matti: *Kekkosen valta* Gummerus 1995

Pentti Virrankoski: *Suomen historia osa 2*. Painokset vuosilta 2001 ja 2009.

Rasila, Jutikkala, Kulha ja Keijo Korhonen: *Suomen poliittinen historia* Hki WSOY 1980

Rainio-Niemi, Johanna: *Small State Cultures of Consensus*. Faculty of Social Sciences University of Helsinki 2008

Pekka Hyvärinen: *Urho Kekkosen elämä; Suomen mies*. WSOY 2000

Salonen, Ahti M: *Kylmällä linjalla : Suomen ja suomettumisen historian ja tosiasioiden erittelyä*. Alea-kirja 1990

Seppinen, Jukka: *Ahti Karjalaisen poliittinen elämäkerta*. 1997.

Seppinen, Jukka: *Urho Kekkonen, Suomen johtaja: Poliittinen elämäkerta* Ajatus 2004, Jyväskylä

Seppänen, Esa: *Itäsuhteiden kolmiodraama: Kekkonen-Kosygin-Brezhnev 1960-80*. Gummerus 2007

Skyttä, Kyösti: *Tuntematon Kekkonen* Kirjayhtymä 1980

Suomen historian pikkujättiläinen 1987, 1995 ja 2003 painokset.

Suomi, Juhani *Liennytyksen akanvirrassa, 1972-76*. Otava, 1998

Suomi, Juhani *Taistelu Puolueettomuudesta 1968-1972*. Otava, 1996

Tarkka, Jukka: *Presidentin ministeri : Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkosen Suomessa* 1989

Jukka Tarkka: *Karhun kainalossa* Otava 2012

Tiede ja Yhteiskunta: Suomen historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle toim. Petri Karonen. SKS 2019.

toim. Soikkanen, Timo; *Lähihistoria, Teoriaan, Metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia* 1995

Uimonen, Risto: *Riisuttu presidentti : kuinka valtionpäältä vietiin valta ja hänestä tehtiin tavallinen kuolevainen* WSOY 2001

Vennamo, Veikko: *Kekkosdiktatuurin vankina* 1989 Gummerus Jyväskylä

Vihavainen, Timo: *Kansakunta rähmällään, Suomettumisen lyhyt historia* Helsingissä 1991.

Virmavirta, Jarmo: *Presidenttipeli ja sen pelaajat* Kirjastudio 2005

Virolainen, Johannes: *Vallankäyttö Kekkonen kaudella* Otava, 1986

Virolainen, Johannes: *Valtioneuvos muistelee: Yhteistyöni Urho Kekkonen kanssa vuosina 1933-1981.* Otava 2000

Väyrynen, Raimo: *Tasavalta kasvaa ja kansainvälistyy: 1956-81* WSOY Porvoo 1994

Artikkelit ja internetlähteet

Anni Kangas:” Unohtakaa Suomettuminen!” Poliitikka-lehdessä 3.4.2014: <https://politiikasta.fi/unohtakaa-suomettuminen/>

Finlex: <https://www.finlex.fi/fi/>

Jukka Huopaniemi: "Mitä on Suomettuminen?" *Ulkopolitiikka* 2/1974. http://arkisto.ulkopoliitika.fi/artikkeli/815/mit_on_suomettuminen/

Lasse Lehtisen vastine *Historiallisessa aikakauskirjassa* 1/2003.

Timo Soikkasen arvostelu Lehtisen kirjasta. *Historiallinen aikakauskirja* 4/2002.

Osmo Jussilan arvostelu Häikiön teoksesta. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2003.

<https://www.doria.fi> (Vaalituloksia ym)

Urho Kekkosen arkiston internetsivut: <http://www.ukk-arkisto.fi>

Seppo Hentilä: "Finlandization, For Better and For Worse". *Historiallisessa aikakauskirjassa* 2/1998.

Tutkimuskirjallisuus

toim. Soikkanen, Timo; *Lähihistoria, Teoriaan, Metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*

Päiviö Tommila: *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia* WSOY 1989

Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Matti Viikari: *Historiankirjoituksen historia* Gaudeamus 1983.

Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervonen: *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat: Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1996.

Jukka Nevakivi, Seppo Hentilä ja Lauri Haataja: *Poliittinen historia: Johdatus tutkimukseen*. Loimaan kirjapaino 1993.

Ilkka Ruostetsaari ja Mari K. Niemi: *Poliittinen valta Suomessa*. 2017. Vastapaino

Sari Autio, Sari Katajala-Peltomaa ja Ville Vuolanto (toim.): *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*. Vastapaino 2001.

Anneli Sarajärvi ja Jouni Tuomi: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi 2018.

Ahtiainen et al. *Historia Nyt: Näkemyksiä suomalaiseen historiantutkimukseen*. WSOY 1990.

Progradut

Pro gradu. Mäki-Hakola, Maria: Kokoomuksen oikeistosiiven häiriköt, Kekkonen ja vuoden 1973 poikkeuslaki. Tutkimus Pentti Mäki-Hakolan ja Tuure Junnilan suhtautumisesta Kekkosen uudelleenvalitsemisen turvaavaan lakiin ja muihin Kekkosen valtakauden toimiin. 2014 Tampereen yliopisto

Pro gradu. Karjalainen, Tero: Maan etu vai puhdasta fasismia? Vuoden 1973 poikkeuslakikeskustelun retoriset ulottuvuudet eduskunnassa. 2004 Jyväskylän yliopisto

Pro gradu. Mäkinen, Janne: Poikkeuksellistako vain talven lämpimyyttä? Presidentti Kekkosen poikkeuslakivalintaa koskeva kirjoittelu seitsemässä valtakunnallisessa sanomalehdessä vuosina 1972-73. 2003 Oulun yliopisto

Pro Gradu. Koivisto, Jukka; Miten kansallinen Kokoomus päätyi tukemaan presidentti Urho Kekkosen toimikauden jatkamista poikkeuslailla tammikuussa 1973. 1984 Helsingin yliopisto

